ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇق

كۆپ قوللىنىلىدىغان تۈركچە ئىسىم-فامىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەنىلىرى

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇق

كۆپ قوللىنىلىدىغان تۈركچە ئىسىم فامىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەنىلىرى

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئىسمى-جىسمىغا لايىق ئادەم بولۇشۇمنى تولىمۇ ئارزۇ
قىلغان ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن پۈتۈن شارائىتنى
تەييارلاپ بەرگەن رەھمەتلىك دادام جەلىل تۇردى ھاجىمنىڭ
روھىنىڭ شاد بولۇش ئۈچۈن . . .

Tyulemissov Madi مهدی ابواصل

tmadi1@gmail.com

كىرىش سۆز

مېنىڭچە، بىر دېھقانغا نىسبەتەن بىر يىل تەرگە چۆمۈپ ئىشلەپ، قىلغان ئەجرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرۈشتىن ئارتۇق خۇشاللىق بولمىسا كېرەك؛ بىر ئىشچىغا نىسبەتەن لاياقەتلىك بىر مەھسۇلات ئىشلەپ مۇۋاپىق ئىش ھەققىگە ئېرىشكەنلىكتىن ئارتۇق خۇشاللىق بولمىسا كېرەك؛ بىر ئاتا ـ ئانىغا نىسبەتەن ھەر جەھەتتىن ساغلام بىر بالىغا ئېرىشىپ، ئۆز بالىسىنىڭمۇ ساغلام بىر ئائىلە قۇرغانلىقىنى، مەيلى قانداق بىر ئىشتا بولمىسۇن مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشتىن ئارتۇق خۇشاللىق بولمىسا كېرەك. بىر ئوقۇتقۇچىغا نىسبەتەنمۇ، ئۆزى دەرس بەرگەن ياكى تەربىيىلىگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يارامىلىق كىشى بولۇپ تەربىيىلىنىپ چىققانلىقىنى، مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىنى، جەمئىيەتكە تۆھپە قوشقانلىقىنى، بىر ۋىجدان ئىگىسى بولۇپ يېتىلگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشتىن ئارتۇق خۇشاللىق بولمىسا كېرەك، ئەلۋەتتە!

مەن بىزنىڭ فاكۇلتېتتا ئوقۇغان ھەرقانداق بىر ئوقۇغۇچىنىڭ جەمئىيەتتە ئۆزىگە لايىق بىر ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، مۇئەييەن بىر خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ، ئۆز ھەققىنى تېپىپ يېيەلىگەنلىكىدىن ناھايىتى سۆيۈنىمەن، ئۆزۈمچە پەخىرلىنىپ كېتىمەن. دەل شۇنداق بولغاچقا، فاكۇلتېتىمىزنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ياش دوكتور ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇقنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى تۇنجى كىتابى —— «كۆپ قوللىنىلىدىغان تۈركچە ئىسىم ـ فامىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەنىلىرى» دېگەن كىتابىنىڭ ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن ناھايىتى

خۇشالمەن. شۇڭا ئاپتورنىڭ بۇ ئەمگەك مېۋىسىنى ئالدى بىلەن چىن كۆڭلۈمدىن تەبرىكلەيمەن.

دوكتور ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇق تۈركىيىدە ئوقۇش جەريانىدا ۋە قايتىپ كېلىپ خىزمەت قىلىش جەريانىدا «كىشى ئىسىم-فامىلىسى» دېگەن تېمىنى ئۆزى ئوقۇغان كەسىپ ــ مىللەتشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن كۆزىتىپ، ئىسىم-فامىلىنىڭ مىللىي كۇلتۇر[1] ۋە مىللەتشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن. بۇ ھەقتە خېلى چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، شۇنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە قولىڭىزدىكى بۇ كىتابنى تۈزۈپ چىققان. گەرچە بۇ كىتابتا ئاساسلىقى تۈركچە كىشى ئىسىم-فامىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەنىلىرى ئۈستىدە توختالغان بولسىمۇ، بىزنىڭ ئۇلگە ئېلىشىمىزغا، تەجرىبىلەرنى قوبۇل قىلىپ ئۆزىمىزگە تەتبىقلاشقا تېگىشلىك مەزمۇنلار مول. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ كىتابنىڭ بەلگىلىك تەتقىقات قىممىتى ۋە ئەمەلىي قوللىنىش قىممىتى بار.

«ئىسىم» دېگىنىمىز بىر شەيئىنى باشقا بىر شەيئىدىن پەرقلەندۈرىدىغان تىل بەلگىسى. كىشى ئىسمى دېگىنىمىز بىر كىشىنى يەنە باشقا بىر كىشىدىن پەرقلەندۈرىدىغان تىل بەلگىسى. شۇنداق بولغاچقا، ئۇ تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىن «سۆزلۈك» كاتېگورىيىسىگە تەۋە. ئەمما ئادەم كىشىلىك جەمئىيەتتىكى باشقا ھەرقانداق شەيئىدىن پەرقلىنىدىغان

---

[1] كۇلتۇر ئاتالغۇسى تىلىمىزدا «مەدەنىيەت» (غەرب تىللىرىدا Culture، خەنزۇ تىلىدا 文化) دەپ ئېلىنىپ كېلىۋاتقان ھادىسىنىڭ ئىلمىي تىلىدىكى ئاتىلىشىدۇر. ئەمەلىيەتتە «كۇلتۇر» بىلەن «مەدەنىيەت» بىر-بىرىدىن تۈپتىن پەرقلىنىدىغان ھادىسىلەر. بۇ ھەقتىكى تەپسىلىي ئىزاھات ياكى نەزەرىيىۋى چۈشەندۈرۈشلەر ئۈچۈن مۆئەللىپنىڭ «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 2003-يىل 4-سانىغا بېسىلغان «كۇلتۇر ۋە مەدەنىيەت ئاتالغۇلىرىغا سوتسىئولوگىيىلىك ئىزاھات» ۋە شۇ ژۇرنالنىڭ 2004-يىل 2-سانىغا بېسىلغان «كۇلتۇرنىڭ مەدەنىيەتتىن پەرقى ۋە مىللىي كۇلتۇر» تېمىسىدىكى ماقالىلىرىغا قاراڭ.

ئالاھىدە شەيئى بولغاچقا، كىشى ئىسمى ئەنە شۇ ئالاھىدە شەيئىنىڭ تاشقى بەلگىسى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، كىشى ئىسمى كىشىنىڭ سىمۋولى. بىر كىشى مەيلى قانچىلىك تاشقى گۈزەللىككە ئىگە بولسۇن، ئۇ كىشى يەنىلا ئۆز ئىسمى ئارقىلىق باشقىلاردىن پەرقلىنىدۇ، ئىسمى ئارقىلىق باشقىلار تەرىپىدىن تونۇلىدۇ. تىل نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، كىشىلەرنىڭ ئىسمى ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىسىم كىشىلەر ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ئالاقە قورالى. ئەپسۇسلىنارلىقى، ھەرقانداق ئىنسانىنىڭ تۇنجى ئىسمى جەزمەن باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلىدۇ، يەنى ھەرقانداق ئادەم ئىسىم قويۇش جەھەتتە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلىيەلمەيدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇرلاردا بالىنىڭ ئىسمىنى ئاتا-ئانىسى، بوۋا-مومىلىرى، باشقا ئۇرۇق-تۇغقانلىرى مەسلىھەتلىشىپ قويىدۇ. بالا ئۆسۈپ چوڭ بولغاندا، ئۆزىنىڭ ئىسمىنى باشقىلار ئارقىلىق بىلىپ يېتەلەيدۇ. شۇنداق بولغانىكەن، بالىغا قانداق ئىسىم قويۇش ئاتا-ئانىنىڭ قانچىلىك مەسئۇلىيەتچان ئىكەنلىكىگە باغلىق بولۇپ قالىدۇ.

بالىغا ئىسىم قويۇش — مەسئۇلىيەتچانلىق تەلەپ قىلىدىغان، ئىلىم تەلەپ قىلىدىغان بىر چوڭ ئىش. بىر بالىنىڭ ئۆمۈرلۈك سىمۋولىنى ياخشى تاللاش ھەقىقەتەن مۇھىم. بىز بالىغا ئىسمىنى ياخشى تاللىساق، بۇ ئىسىم شۇ بالىغا ئۆمۈرلۈك يېتەكچى بولىدۇ، ئۆمۈرلۈك مەدەت - ئىلھام بولىدۇ. بالىنىڭ توختىماي ئالغا ئىلگىرىلىشىگە كۈچ، تۈرتكە بولىدۇ. ئەگەر ياخشى تاللىمىساق، بالىنىڭ سىمۋولى ئادەتتىكىچە، ھەتتا سەلبىي مەنە ئاڭلىتىدىغان بولۇپ قالىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن بالىغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، پەرزەنتىنى سۆيگەن ھەرقانداق ئاتا-ئانا بالىسىغا ئىسىم قويۇش مەسىلىسىگە ئاكتىپ، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىپ ئىسىمنىڭ مەنىسى بىلەن ھېسابلاشماي، ئويناشقاندەكلا يەڭگىللىك بىلەن ئىسىم قويۇپ قويۇشتىن

ساقلىنىشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىسىم ۋە ئىسىم قويۇشقا مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرنىمۇ ئەستايىدىل ئۆگىنىشىمىز زۆرۈر.

ئىلىم-پەن شۇنچە تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى كۈندىمۇ بەزى پسىخولوگلار كىشى ئىسمى بىلەن شۇ كىشىنىڭ پسىخىكىسى، تەبىئىتى ماس كېلىپ قالىدۇ، بەزىدە بالىنىڭ ئىسمىدىن شۇ بالىنىڭ كېيىنكى تەقدىرى كۆرۈلىدۇ، دېيدىغان كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەمەلىي ئەھۋاللاردىمۇ بەزى پاكىتلار بۇ قاراشنى ئىسپاتلايدۇ. مەسىلەن، ھەممىمىزگە تونۇشلۇق بولغان «ئۆتكۈر» ئەپەندىمنىڭ ئىسمى بىلەن ئۇنىڭ تەبىئىتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى ماس كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا مەكتىپىمىزدە ئوقۇۋاتقان ئۆتكۈر ئىسىملىك باللارمۇ قاندائتۇر پىكىر قىلىش، ئىلىم-بىلىم ئۆگىنىش جەھەتتە خېلى ئۆزگىچە ئىلغارلىققا ئىگە. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ ئىسمى باللارغا ئىلھام بېرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بىزنىڭ مەكتىپىمىزدە .ئوقۇغان ئۈچ «رەيھانگۈل» بولۇپ، ئىككىسى ئالىلىقاچان ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، ئۆز كەسپىدە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ خېلى تونۇلۇپ قالدى. يەنە بىرى ھازىر ئوقۇۋاتقان رەيھانگۈل، سىنىپىدىكى 33 بالىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى، ئەڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى. دېمەك، بۇ ئۈچ قىزنىڭمۇ «رەيھانگۈل» (خۇشپۇراق چاچقۇچى گۈل) دېگەن ئىسمى بۇ قىزلارنىڭ ھەم تاشقى گۈزەللىكى، ھەم ئىچكى گۈزەللىكى بىلەن ناھايىتى ماس كەلگەن.

ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ ئىسمىنى قويۇشمۇ بالىنى ياخشى يولغا يېتەكلەشتە، ئېنىق ئۈلگە، غايە كۆرسىتىشتە ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئەلۋەتتە، ئىسىم بىلەن شۇ ئىسىم ئىگىسىنىڭ تەبىئىتى، تەقدىرى ماس كېلىدىغان ئەھۋال مۇتلەق بولمايدۇ. ئەمما يۇقىرىدىكى پاكىتلار بىزنى ئويغا سالماي قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەربىر ئاتا-ئانا بولغۇچى بالىغا ئىسىم قويغاندا، جەزمەن ئىجابىي ئىسىملارنى، بالىنى ياخشىلىققا ئۈندەيدىغان، بالىغا مەدەت

بولىدىغان، بالىنى توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەشكە يېتەكلەيدىغان ئىسىل ئىسىملارنى تاللاشقا ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

«فامىلە» دېگىنىمىز بىر ئاتا ـ ئانا قېنىدىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن ئۇرۇق، جەمەت، سوي ئەۋلادلىرىنى باشقا بىر قاندىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن ئۇرۇق، جەمەت، سوي ئەزالىرىدىن پەرقلەندۈرىدىغان تىل بەلگىسىدۇر. بەزى مىللەتلەردە بىر قاندىن تۆرەلمىسىمۇ كېيىن شۇ «قان»غا تەۋەلىكى ئېنىق بولغانلارنى (مەسىلەن، ئاياللار نىكاھلانغاندىن كېيىن ئەرنىڭ فامىلىسىنى ئېلىشى) باشقا فامىلىلىكلەردىن پەرقلەندۈرىدىغان تىل بەلگىسى. خەلق تىلىدىكى «يەتمىش پۇشتى» دېمەك ئەنە شۇ «بىر فامىلىلىك كىشىلەر»نى كۆرسىتىدۇ.

بىز بىلىمىزكى، جەمئىيەت نۇرغۇن قاتلاملاردىن تەشكىل تاپىدۇ. ئەمما بۇنىڭ ئىچىدىكى قانداشلىق مۇناسىۋىتى ياكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ئەڭ يېقىن بولغان ئىككى قاتلام بار: بۇنىڭ بىرى «ئائىلە»، يەنە بىرى «بىر فامىلىلىك كىشىلەر». دېمەك، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى كۆزدە تۇتقان ۋاقتىمىزدا، ھەممە ئىش مۇشۇ ئىككى قاتلام بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. يەنى بىر مىللەتنىڭ سىياسەت ـ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، ئىدېئولوگىيە ئېڭىنى ئۆستۈرۈش، مىللەتنىڭ پسىخىك قۇرۇلمىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئىقتىسادىي ئورنىنى، كۇلتۇرەل قۇرۇلمىسىنى، مائارىپ ئېڭىنى، ئۆملۈكلۈك، ئۇيۇشقاقلىق، تىرىشچانلىق تۇيغۇسىنى بەرپا قىلىشتا، ھەممە ئىش ئالدى بىلەن «ئائىلە»دىن، ئاندىن قالسا «بىر فامىلىلىك كىشىلەر»دىن باشلىنىدۇ. ئاخىرىدىمۇ يەنە شۇ ئىككىسىدە ئەمەلىيلىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۆز خەلقىمىزنىڭ سىياسەت ـ ساپاسى ۋە جەمئىيەتتىكى ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرىمىز دەيدىكەنمىز، ئىشنى پەرزەنتلىرىمىزگە ئىسىم قويۇش، ئۇرۇق ـ جەمەتىمىزگە «فامىلە» تاللاشتىن باشلىشىمىز كېرەك.

«فامىلە» قوللىنىش مىللىي ئۆملۈكنى بەرپا قىلىش، مىللىي ئورتاق شەرەپ تۇيغۇسى، مىللىي ئورتاق ئار ـ نومۇس تۇيغۇسى بەرپا قىلىشتا

ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. بىر ئائىلىدە بىر كىشى ياخشى ئىش قىلغان بولسا، پۈتۈن ئائىلە شەرەپ ھېس قىلىدۇ، بىر كىشى ناچار ئىش قىلغان بولسا، پۈتۈن ئائىلە ئار-نومۇس ھېس قىلىدۇ، بۇ توپقا «فامىلە» قوللانغاندىن كېيىن، «پۈتۈن بىر فامىلىلىكلەر»نىڭ ئورتاق تۇيغۇسىغا ئايلىنىدۇ. يەنى بىر «فامىلە» قوللانغۇچىلار ئارىسىدا بىرى ياخشى ئىش قىلسا، شۇ فامىلىنى قوللانغانلار ئورتاق ھالدا «شەرەپ» ھېس قىلىدىغان؛ ئەگەر بىر «فامىلە» قوللانغانلار ئىچىدە بىرەرسى يامان ئىش قىلىپ قويسا، شۇ فامىلىنى قوللانغانلارنىڭ ھەممىسى ئار-نومۇس ھېس قىلىدىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر «فامىلە» قوللانغۇچىلارنىڭ ئۆز ئىچىدىكى ئۆملۈكى كۈچىيىدۇ، بىر-بىرىگە تۆرتكە بولۇش، مەدەت بېرىش ھېسسىياتى تېخىمۇ قوزغىلىدۇ. دېمەك، يىغىپ ئېيتقاندا، «فامىلە» قوللىنىش مىللىي ئورتاق ئۆملۈك، مىللىي ئورتاق شەرەپ تۇيغۇسى، مىللىي ئورتاق ئار-نومۇس تۇيغۇسى بەرپا قىلىش ۋە يېتىلدۈرۈشتە ناھايىتى ئاكتىپ رول ئوينايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بالىغا ئىسىم قويۇش، بىر قانچە تۆرەلگەنلەرنىڭ ياخشى فامىلە قوللىنىشى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۆۋەتتىكى مىللىي مەدەنىيەت ئىسلاھاتى ئىشلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولۇشى لازىم.

ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇق قەشقەر شەھىرى بەشكېرەم يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئوقۇشىنى شۇ يۇرتىدا تاماملىغان. 1990-يىلى مەكتىپىمىزنىڭ ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى كەسپىگە ئوقۇشقا كىرگەن. مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى سۈپىتىدە ئوقۇشنى تاماملاپ، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىغا قاراشلىق مەركىزىي مىللەتلەر تەرجىمە ئىدارىسىدا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان. 1997-يىلدىن 2003-يىلغىچە تۈركىيىنىڭ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىن بىرى بولغان ھاجەتتەپە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇقتا ئوقۇغان. ئىككىلا ئوقۇشنى مۇۋەپپەقىيەت بىلەن

تاماملىغاندىن كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى ۋە 2004 ـ يىلى مەكتىپىمىزنىڭ مىللەتشۇناسلىق ـ جەمئىيەتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىغا خىزمەتكە كىردى. خىزمەتكە چۈشكەندىن بېرى، خەنزۇ، ئۇيغۇر، تۈرك تىللىرىدا ھەرخىل دەرسلەرنى سۆزلەپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋە خىزمەتداشلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىپ كەلمەكتە. ئۇ ۋەتەنگە قايتىپ خىزمەتكە چىققان قىسقىغىنە بىر قانچە يىل ئىچىدە كۆپلىگەن ماقالىلارنى يېزىپ، ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يېڭىدىن تونۇلۇۋاتقان «مىللەتشۇناسلىق» ۋە «جەمئىيەتشۇناسلىق» تەرەققىياتى ئۈچۈن قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىنى ئېتىپ ئىشلىمەكتە. مەزكۇر كىتاب ئۇنىڭ مۇشۇ جەھەتتىكى تەتقىقاتىنىڭ مېۋىسى. كىتابخانلارنىڭ ياش تەتقىقاتچىمىزغا بولغان قوللاش تۈيغۇسى بىلەن بۇ ئەسەردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، مۇشۇ ساھەدىكى ئىشلىرىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق ئالغا ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن ئۆز تۆھپىلىرىنى قوشۇشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

ھەرقانداق يېڭى شەيئى نۇقسانلاردىن خالىي بولمايدۇ، شۇڭا كىتابتا ئۇنداق ياكى مۇنداق نۇقسانلار ساقلانغان بولسا، تەنقىدىي تۈزىتىش بېرىشكىزلارنى ئۈمىد قىلىمەن. دوكتور ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇقنىڭ تېنى ۋە روھىنىڭ تېخىمۇ ساغلام بولۇشىغا، بۇ ساھەدە توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەپ، بىر ئۆمۈر يارامىلىق، ھوسۇللۇق تەتقىقاتچى بولۇپ يېتىلىشىگە تىلەكداشمەن.

مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىدىن

مۇھەممەترەھىم سايىت

2005 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى.

مۇندەرىجە

ئىسىم قويۇش ۋە ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى تۈركلەردە
كىشى ئىسىملىرى 1
ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تۈركلەردە كىشى ئىسىملىرى........... 10
يېقىنقى زامان تۈركىيە تۈركلىرىدە كىشى ئىسىم ـ فامىلىلىرى.... 14
بۈگۈنكى ئۇيغۇرلاردا كىشى ئىسىملىرى ۋە يېڭى يۈزلىنىش.... 18
مەزكۇر كىتابچىنىڭ ھازىرلىنىشىدىكى مەقسەت ۋە
ھازىرلىنىش شەكلى......................... 22
مەزكۇر كىتابچىنى قوللىنىش ياردەمچىسى ۋە قىسقارتمىلار...... 24
تۈركلەردە كۆپ قوللىنىلىدىغان قىز ئىسىملىرى.............. 28
تۈركلەردە كۆپ قوللىنىلىدىغان ئوغۇل ئىسىملىرى 90
پايدىلىنىلغان مەنبەلەر........................... 183

ئىسىم قويۇش ۋە ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى تۈركلەردە كىشى ئىسىملىرى

يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلارغا ئات قويۇش ــــ ئۇزاق ئۆتمۈشتىن بېرى ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر ئىشى بولۇپ كەلدى. خۇسۇسەن، تۈنجى پەرزەنت كۆرۈش ئالدىدىكىلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ ئىشنىڭ مۇھىملىقى تېخىمۇ گەۋدىلىك. كۈنىمىزدىكى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلىش ياكى مەدەنىي مىللەتلەر ئارىسىدا ئۆزگىچىلىكنى ئىپادىلەش، مىللەت خاسلىقىنى تونۇتۇش ۋە ئۆزى تەۋە مىللەت ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغان مۇشۇنداق پەيتتە، پەرزەنتلىرىگە ئەڭ مەنىلىك ئاتنى قويۇش مەسئۇلىيەتچان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئەستايىدىل ئويلىنىدىغان مۇھىم بىر ئىشىدۇر.

ئادەتتە، ھامىلىلىك رەسمىيلەشكەندىن كېيىن، ياش ئاتا ـ ئانىلار ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ دۇنيا قارىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ياكى جەمەتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئەڭ ئۇيغۇن بىر ئىسىمنى تېپىشنىڭ كويىغا چۈشىدۇ. بۇ جەرياندا، ئاتا ـ ئانىلار مۇزاكىرە قىلىپلا قالماي، ھەتتا ئائىلىنىڭ باشقا ئەزالىرى ئارىسىدا مەسلىھەت ۋە كېڭىشىش ئارقىلىق بېكىتىلىدۇ. ئەگەر ياش ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى ئۆزلىرى بېكىتەلەيدىغان بولسا، بوۋاق دۇنياغا كېلىشتىن بۇرۇنلا بېكىتىپ بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئەگەر ئۇلار بۇ ئىشتا ئائىلە چوڭلىرىنىڭ پىكرىگە قوشۇلىدىغان ياكى چوڭلار بەلگىلەيدىغان ئەھۋالدا بولسا، ئۇلار مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق ئائىلە ئەزالىرى مۇۋاپىق كۆرگەن

بىر ئىسىمدا بىرلىككە كېلىشىمۇ مۇمكىن. تۈرك تۆرەسىدە[1] ئىسىم قويۇش ھەققىدە مۇنداق بىر ئەنئەنە بار: ئەگەر ياش ئاتا ـ ئانا چوڭلار بىلەن بىللە ياشاۋاتقان بولسا (يەنى چوڭلار ھايات بولسا)، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ پىكرىنى ئالىدۇ ياكى ئۇلار قويۇپ بەرگەن ئاتنى رەسمىي ئىسىم قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

قىسقىسى، كىشىلەرنى بىر ـ بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش، ئايرىش، تونۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن مەخسۇس ئاتالغۇلار «ئىسىم، ئات» دېيىلىدۇ. يېڭى تۇغۇلغان ھەر بىر بوۋاققا ئات قويۇش بىر ئەنئەنە، تۆرە بولغاندىن باشقا، بىر ئېھتىياج ۋە ھەتتا بىر مەجبۇرىيەتتۇر.

بۇ خىل مەجبۇرىيەت ياكى ئېھتىياج ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت شەكلىدە ياشاشقا باشلىغان تۇنجى كۈنلىرىدە باشلانغان ئىدى. بوۋاققا قويۇلغان ئىسىمنىڭ مەنىسى ئۇنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى كىشىلىكى، كەلگۈسى، جەمئىيەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتى ۋە ئورنى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىسىمنىڭ تاللىنىشى دىققەت ۋە ئەستايىدىللىق تەلەپ قىلىدىغان مۇھىم بىر ئىش بولۇپ كەلگەنىدى[2].

---

[1] تۆرە ـــ قەدىمكى تۈركچىدە(ياكى ئۇيغۇرچىدا) تۆرە، تۆرە شەكلىدە كۆرۈلىدۇ. كەڭ مەنىدىكى تۆرە ـــ بىر جەمئىيەتتە ئۆزلەشكەن، ئومۇملاشقان ھەرىكەت ۋە ياشاش شەكىللىرىنىڭ، قائىدىلەرنىڭ، ئادەت ۋە ئەنئەنىلەرنىڭ، جەمئىيەت ئەزالىرىغا ئورتاقلاشقان ئۆرپ ـ ئادەتلەرنىڭ. جەمئىيەت ئەزالىرى تەرىپىدىن توغرا بىلىنىپ تۇتۇلغان يوللارنىڭ تامامىنى كۆرسىتىدۇ. تۆرە جەمئىيەت ئەزالىرى تەرىپىدىن چوقۇم ئىجرا قىلىنىشى كېرەك بولغان ۋىجدانىي بەلگىلىمىلەر بولۇپ، جەمئىيەت ئەزاسى ئۆزى تەۋە بولغان جەمئىيەتنىڭ تۆرىسىنى ئىجرا قىلغىنىدا، جەمئىيەت تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ تەقدىرلىنىدۇ، ئىجرا قىلمىغاندا بولسا جەمئىيەت تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنماي چەتكە قېقىلىدۇ. تار مەنىدىكى تۆرە ـــ بىر جەمئىيەتتىكى ئەخلاق ئۆلچەملىرىنى كۆرسىتىدۇ. تۆرە ئۆتمۈشتە بۈگۈنكى مەنىدىكى قانۇننىڭ رولىنى ئوينىغانىدى.

[2] ئا.نەۋزات ئودياقماس: *«ئات قويۇش ئەنئەنىسى»*، لالە بايراق، م.فارۇق بايراق: «ئا'دىن زْگىچە زامانىۋى بالىلار ئىسىملىرى سۆزلۈكى»، ئالفا نەشرىياتى 2000 ـ يىل ئىستانبۇل نەشرى،7 ـ بەت.

ئات تاللاش، تەلەپچانلىق بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ قەدەر ئۇڭاي ئىش ئەمەس. ئەگەر خۇسۇسىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئالدىن قارارلاشتۇرۇلغان بىر ئىسىم بولمىسا (مەسىلەن، تۇغەپ كەتكەن يېقىنلىرىنىڭ ئىسمىنى قويۇش دېگەندەك)، ئانا ـ دادا تۇغۇلغۇسى پەرزەنتىگە ئەڭ ئۇيغۇن بىر ئىسىم قويۇش ئۈچۈن بىلىدىغان پۈتۈن ئىسىملارنى بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈشىدۇ، ئويلىشىدۇ.

ئۆتمۈشتە ۋە كۈنىمىزدە، ھەر قانداق بىر جەمئىيەت ۋە مىللەت ئۆزلىرىگە خاس بولغان مىللىي ئەنئەنە ۋە ئادەتلىرىگە، دىنىي ئېتىقادىغا، مىللىي پەلسەپە ـ تەپەككۇرىغا ئۇيغۇن ئىسىملارنى ئىشلەتكەن ياكى ئىشلەتمەكتە. جەمئىيەتتىكى ۋە ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ تەرەققىي قىلىپ بېرىشى ھەمدە مۇرەككەپلىشىشىگە ئەگىشىپ، كىشى ئىسىملىرىدە جىنسىيەت ئايرىملىشىش ھادىسىسى روشەنلىشىپ بارغان. يەنى، بەزى ئىسىملار يالغۇز قىز پەرزەنتلەرگە قويۇلسا، بەزىلىرى يالغۇز ئوغۇل باللارغا قويۇلۇشقا باشلىغان. ئەلۋەتتە بۇ ئەھۋال پۈتۈن مىللەتلەرگە ئورتاق ئەمەستۇر. خەنزۇلارغا ئوخشاش بەزى مىللەتلەردە كىشى ئىسىملىرىدىكى جىنسىيەت ئايرىمى ئۇ قەدەر روشەن ئەمەس ياكى يوقتۇر. ئەمما تۈركىي تىللىق خەلقلەر، پارسلار، ئەرەبلەر ۋە رۇسلاردا بولسا بۇ ئەھۋال ناھايىتى روشەن.

تۈرك كىشى ئىسىملىرىنى تەتقىق قىلغان ۋاقتىمىزدا، ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن بۇرۇنقى كىشى ئىسىملىرى باسقۇچى ۋە ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى كىشى ئىسىملىرى باسقۇچىدىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچنى چوقۇم دىققەتكە ئېلىش شەرت. چۈنكى، بۇ ئىككى دەۋردىكى كىشى ئىسىملىرى بىر ـ بىرىدىن روشەن ھالدا پەرقلىنىدۇ.

ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى كىشى ئىسىملىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى، بۇ كىشى ئىسىملىرىنىڭ تامامەن دېگۈدەك تۈركچە بولۇشى ئىدى. بۇ دەۋردە تۈركلەر كۆكتەڭرى، مانى، بۇددىزم، زەردۇشت ۋە خرىستىئان

دىنلىرىگە كىرىپ چىققان بولسىمۇ، ئۆز ئىسىم ۋە تۆرەلىرىگە نىسبەتەن سادىق بولۇپ كەلگەن ئىدى. ئەڭ تەقۋا بۇددىست ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي كىتابلىرىدا (ھەتتا تەرجىمە ئەسەرلىرىدە) سانسكرىتچە ئاتالغۇلار ئۇ قەدەر كۆپ بولسىمۇ، كىشى ئىسىملىرى يەنىلا تۈركچە ئىدى. يات دىنلارنىڭ تەسىرىدە قالغان خاقان، تېكىن، بەگ ۋە خاتۇنلارنىڭ ئىسىملىرىمۇ يەنىلا تۈركچە ئىدى. يەتتەسۇ رايونىدىكى نىستۇرى خرىستىئان تۈركلىرىگە ئائىت مازار تاشلىرىدا كۆرۈلگەن يۈزگە يېقىن كىشى ئىسىملىرىنىڭ يالغۇز بەشلا يات (تۈركچە بولمىغان) كىشى ئىسمى ئىدى. مەسىلەن، مىلادى 885_1335 يىللىرى ئارىسىدا ئۆلگەنلەرنىڭ مازارلىقىدىكى قەبرە تاشلىرىدا تۆۋەندىكى كىشى ئىسىملىرى كۆرۈلگەن: مەڭگۈتاش، تېگىن، ئالتۇنتاش، قىزتۈرك، كۈمۈش خاتۇن...تېخىمۇ قىزىقارلىقى، ئۇلارنىڭ پاپازلىرىنىڭ ئىسىملىرىنىڭمۇ تۈركچە بولۇشى ئىدى. مەسىلەن، ئاقباش پاپاز، يۇلۇقئۇتۇغ پاپاز...دېگەندەك[①].

قەدىمكى تۈركلەر تۇغۇلغۇسى بوۋاقلارغا ئات قويۇش ئىشىنى ناھايىتى مۇھىم ئىش قاتارىدا كۆرەتتى. قەدىمكى تۈركلەرگە كۆرە، بوۋاققا قويۇلىدىغان ئىسىم بىلەن پېشانىسىگە پۈتۈلگەن تەقدىر ئارىسىدا بىر خىل مۇناسىۋەت، مەخپىي بىر ئوڭ تاناسىپلىق(ئۇيغۇنلۇق) بار ئىدى. ئۇلار كىشى ئىسمىنىڭ ئىنسانلار ئۈچۈن بىر خىل يازغى (پېشانىسىگە پۈتۈلگەن، يېزىلغان) ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى. دەدە قورقۇت ھېكايىلىرىدىمۇ ئىسىم قويۇش مۇراسىمى ھەققىدە مەلۇماتلار بېرىلىدۇ. بۇ خۇسۇستا تەتقىقاتچىلار شۇ نۇقتىدا ئورتاق پىكىر بىرلىكىگە كەلگەن، ئۇ بولسىمۇ، قويۇلىدىغان ئىسىم بوۋاق تۇغۇلغان ھامان ئەمەس، مۇئەييەن بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن قويۇلىدىغانلىقىدۇر. دەدە قورقۇت بۇ ھەقتە شۇنداق

---

① كەمال زەكى گەنچئوسمان: «مىلەنيۇم باللارى ئۈچۈن تۈرك ئىسىملەرى سۆزلۈكى»، دوغان مەديا گۇرۇبۇ ، 2000_يىل نەشرى، 4_ بەت.

دەيدۇ: «بىر ئوغۇلغا باش كېسىپ قان تۆكمىگۈچە، ئات قويۇلماس ئىدى»[1].

ئاسىيا قىتئەسىدە ياشايدىغان تۈركلەرنىڭ بەزىلىرىدە، پەرزەنتلىرى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ئۆتكۈنچى ئىسىم قويىدىغان ئادەت بار ئىدى، ئۇلارنىڭ بالىسى چوڭ بولۇپ يىگىتلىككە يارىشا بىر نەتىجە ياراتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا رەسمىي ۋە ئۆزگەرمەس ئىسمىنى قويۇشاتتى. يىگىتلىككە قەدەم قويغان باللار ياي تارتىپ ئوق ئاتماي، ھەركىمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك بىر يىگىتلىك كۆرسەتمەي تۇرۇپ مۇقىم بىر ئىسىم ئالالمايتتى. بۇ ھەقتە مەيلى دەدە قورقۇت كىتابىدا، مەيلى ئوغۇز قاغان داستانىدا بولسۇن، يىگىتلىكىگە ئاساسەن بېرىلگەن بىرمۇنچە ئىسىم قويۇش ئەھۋالىنىڭ بارلىقى كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭغا مىسال ئۈچۈن ئوغۇزخان داستانىدىكى بىرمۇنچە كىشى ئىسىملىرى ئارىسىدىن بوزئوق، قارلۇق، قىپچاق، ئوغۇز، ئۇيغۇر ۋە ئۈچئوق ئاتلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

بۇ يەردە بىز دەدە قورقۇت كىتابىدىكى يۇقىرىدا توختالغان تېما بىلەن ئالاقىدار بىر ھېكايىنى نەقىل كەلتۈرۈپ ئۆتەيلى:

«....قول كۆتۈرۈشۈپ دۇئا قىلىشىپ تىلەك تىلەشتى. بىر دۇئاگويىنىڭ خەير دۇئاسى بىلەن ئاللاتائالا دىرسە خانغا بىر پەرزەنت بەردى. خاتۇنى ھامىلىدار بولدى. بىر قانچە مۇددەتتىن كېيىن بىر ئوغۇل تۇغدى. ئوغلىنى ئىنىكئانىلارغا بەردى، باقتۇردى.

ئات ئايىغى شامالدەك ئىتتىك، ئوزان (خەلق سەنئەتچىسى) تىلى چاققان بولۇر. ھەرقايسى سۆڭەكلەر تەرەققىي قىلدى، قوۋۇرغىلىرى چوڭايدى. ئوغلان ئون بەش ياشقا كىردى. ئوغلاننىڭ دادىسى بايىندىرخاننىڭ ئوردۇسىغا (ئارمىيىسىگە) قاتنىشىپ كەتتى.

---

[1] بەسىم ئاتالاي: «تۈرك بۈيۈكلەرى ۋەيا تۈرك ئاتلارى»، 1935 ـ يىل ئىستانبۇل دۆلەت نەشرىياتى 2 ـ نەشرى، 4 ـ بەت.

ئەسلىدە خاقانىم بايىندىرخاننىڭ بىر بۇقىسى بار ئىدى. يەنە بىر ئەركەك تۆگىسىمۇ بار ئىدى. ئۇ بۇقا قاتتىق تاشقا مۈڭگۈزىنى ئۇرسا، ناھايىتى قاتتىق قورام تاش كۇكۇم-تالقان بولۇپ كېتەتتى. بايىندىرخان قۇدرەتلىك ئوغۇز بەگلىرى بىلەن بىر يازدا، بىر كۈزدە ئەركەك تۆگىسى بىلەن بۇقىسىنى سوقۇشتۇرۇپ تاماشا قىلاتتى، كۆڭۈل ئاچاتتى.

مەگەر سۇلتانىم، يەنە بۇقىنى سارايدىن چىقاردى. ئۈچ كىشى ئوڭ تەرىپىدىن، ئۈچ كىشى سول تەرىپىدىن تۆمۈر زەنجىر بىلەن بۇقىنى يېتىلەشكەنىدى. مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا ئەكىلىپ قويۇپ بېرىشتى. دىرسە خاننىڭ ئوغلى ئۈچ تەڭتۇشى بىلەن بۇ مەيداندا ئويۇن ئويناۋاتقانىدى. بۇقىنىڭ قويۇپ بېرىلگەنلىكىنى كۆرگەن باللار دەرھال قېچىشتى.

دىرسە خاننىڭ ئوغلى قاچمىدى. مەيداننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا قاراپ تۇردى. بۇقا ئوغۇلغا ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى. گويا بىر ئۇسۇش بىلەنلا پارچە-پارچە قىلىۋېتىدىغاندەك پەيلى بار ئىدى. ئوغلان ئوقتەك ئېتىلىپ كەلگەن بۇقىنىڭ بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا مۇشتى بىلەن ئۇردى. بۇقا ئارقىسىغا سەنتۈرۈلۈپ كەتتى. ئەمما بۇقا يەنە ئوغلانغا ئېتىلىپ كەلدى. ئوغلان يەنە بۇقىنىڭ پېشانىسىگە مۇشتى بىلەن قاتتىق بىرنى سالدى ۋە مۇشتىنى بۇقىنىڭ بېشىغا تىرەپ تۇرۇپ بۇقىنى ئارقىسىغا ئىتتىردى ۋە مەيداننىڭ بىر چېتىگە چىقاردى. بۇقا بىلەن ئوغلان يەنە داۋاملىق تىركەشتى. بىر-بىرىنى يېڭىشەلمىدى. ئوغلان شۇنداق بىر ئوي ئويلىدى: بىر تامغا تىيەك تاقاشتىن مەقسەت، تامنىڭ يىقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتۇر، مەن بۇ بۇقىنىڭ پېشانىسىغا مۇشتۇمۇمنى تىرەپ نېمىگە تىيەك بولۇپ تۇرىمەن. شۇنىڭ بىلەن ئوغلان بۇقىنىڭ پېشانىسىدىن مۇشتىنى تارتىپ دەرھال يان تەرەپكە چېكىندى. پۈتۈن كۈچى بىلەن تىركىشىپ تۇرغان بۇقا ئۆزىنى توختىتالماي ئالدىغا سەنتۈرۈلۈپ تىك موللاق ئاتتى. ئوغلان دەرھال پىچىقىنى چىقىرىپ

بۇقىنىڭ كاللىسىنى كەستى. ئوغۇز بەگلىرى كېلىپ ئوغلانىنىڭ ئەتراپىغا توپلاندى، «ئاپىرىن!» دېيىشتى ۋە: «*دەدەم قورقۇت كەلسۇن، بۇ ئوغلانغا ئات قويسۇن، دادىسىنىڭ قېشىغا ئالىپ بارىپ بەگلىك ئىستەسۇن، تەخت ئالىپ بەرسۇن!*» دېيىشتىلەر.

دەدە قورقۇت چاقىرىلدى، ئوغۇلنى ئېلىپ دادىسىنىڭ قېشىغا باردى. دەدە قورقۇت ئوغلانىنىڭ دادىسىغا شۇنداق دېدى:

هەي دىرسە خان بەگلىك بەر بۇ ئوغلانغا،
تەخت بەر ئەردەملىكتۇر.
بوينى ئۇزۇن، بۆيۈك ئات بەر بۇ ئوغلانغا،
مىنەر بولسۇن هۇنەرلىكتۇر.
ئېغىللاردىن ئون مىڭ قوي بەر بۇ ئوغلانغا،
ئەتلىك بولسۇن هۇنەرلىكتۇر.
تۆگىلەردىن قىزىل تۆگە بەر بۇ ئوغلانغا،
يۈك توشۇغۇچى بولسۇن هۇنەرلىكتۇر.
ئالتۇن باشلىق ئوتاق بەر بۇ ئوغلانغا،
سايە بولسۇن ئەردەملىكتۇر.
مۇرىسى قۇشلۇق تون كىيىم بەر بۇ ئوغلانغا،
كىيەر بولسۇن هۇنەرلىكتۇر.

«سېنىڭ ئۇشبۇ ئوغلۇڭ بايىندىر خانىنىڭ ئاق مەيدانىدا جەڭ قىلىپتۇ، بىر بۇقا ئۆلتۈرۈپتۇ، ئىسمى بوغاچ بولسۇن، ئاتىنى مەن بەردىم،

ياشنى ئاللاھ بەرگەي!» دېدى. دىرسە خان ئوغلىغا بەگلىك بەردى، تەخت بەردى»[1].

ساخا (ياقۇت) تۈركلىرى قەدىمكى تۈرك ئەنئەنىلىرىنى يېقىنقى زامانلارغىچە داۋام قىلدۇرغان بولۇپ، ئۇلار بوۋاققا ئىككى قېتىم ئات قوياتتى. تۇنجىسىنى بوۋاق تۇغۇلۇپ ئۈچ ئايلىق بولغاندا قوياتتى. بۇ ئىسىم ئۆتكۈنچى ئىسىم ئىدى، ئىككىنچىسىنى بولسا بالا ئوقيا كىرىپ ئوق ئاتالىغۇدەك بولغاندا قوياتتى[2]، بۇ قويۇلغان ئىسىم ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىسمى بولۇپ قالاتتى.

ئالتاي تۈركلىرىدە ئومۇملاشقان مۇنداق بىر ئادەت بار ئىدى: بالىسى تۇرمىغان ئائىلىدە تۇغۇلغان بالىغا سەت بىر ئاتنى قوياتتى. مەسىلەن، ئىت، ئىتبالا، توڭگۇز، ئىتئالماس دېگەندەك. ئۇلارنىڭ ئىشىنىشىگە ئاساسلانغاندا، ئەزرائىل سەت ئىسىم قويۇلغان بالىلارنىڭ جېنىنى «توڭگۇز، ئىت» دەپ يىرگىنىپ ئالماسمىش[3].

باشقا مىللەتلەردىمۇ ناھايىتى كۆلكىلىك ئىسىملار بار. مەسىلەن ،فرانسۇزلاردا بەرگەر Berger (چوپان)، پىئېررە/Pierre (تاش)، بوۋئىللون/Bouillon (گۆش سۈيى)، بوۋئۇف/Boeuf (ئۆكۈز). گېرمانلاردا ئارسېخ/Arseh (ئۆكۈز)، كاتزېنېللېنبوگېن /Katzenellenbogen (مۈشۈك جەينىكى).رۇسلاردا، سوباكىن/ Sobakin(ئىت ئوغلى)، سۋېنىن/ Swenin(توڭگۇز ئوغلى)، سۋېنوۋخوۋ/ Svenouhov (توڭگۇز قۇلىقى ئوغلى)، بىكوۋ/ Bikov (ئۆكۈز ئوغلى) دېگەندەك.

---

[1] مۇھاررەم ئەرگىن: «دەدە قورقۇت كىتابى»، بوغازىچى نەشرىياتى، 2000-يىل 21-نەشرى، 24-26-بەتلەر.

[2] بەسىم ئاتالاي: «تۈرك بۈيۈكلەرى ۋەيا تۈرك ئاتلارى»، 1935-يىل ئىستانبۇل دۆلەت نەشرىياتى 2-نەشرى، 6-بەت.

[3] بەسىم ئاتالاي: «تۈرك بۈيۈكلەرى ۋەيا تۈرك ئاتلارى»، 1935-يىل ئىستانبۇل دۆلەت نەشرىياتى 2-نەشرى، 7-بەت.

تۈركىي تىللىق خەلقلەردىكى مەنىسى ياخشى بولمىغان كىشى ئىسىملىرىنىڭ قىسمەن تۈركىي تىللىق خەلقلەردىلا بولۇشى، بۇ ئىسىملارنىڭ ئۇ قەدەر كۆلكىلىك ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەرەبلەر كىشى ئىسىملىرى ئۈچۈن *«ئەلەسمائۇ تەنزىلۇ مىننەسسەمائى»* دەيدۇكى، بۇ *«ئىسىملەر ئاسماندىن چۈشىدۇ»* دېگەنلىك بولىدۇ. قەدىمكى تۈركلەر ئىسىملارنى ئاسماندىن چۈشكەن دەپ ھېسابلىمايتتى. ئۇلار، بالا قابىلىيىتىگە يارىشا، ئۆزىگە ئۇيغۇن ئىسىمنى ئالىدۇ دەپ قارايتتى. بۇ سەۋەبلىك تۈرك كىشى ئىسىملىرىنىڭ بۈيۈك بىر قىممىتى بار[1]. ئەلۋەتتە بۇ ھال ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشى ۋە ئۇ مىللەتلەرنىڭ باشقا مىللەتلەردىن پەرقلىنىدىغان خاسلىقى، قىممەت قاراشلىرى، ھايات پەلسەپىلىرى بىلەن ناھايىتى يېقىن مۇناسىۋەتلىكتۇر. چۈنكى، مىللەتلەر ياشايدىغان ئىقلىم، ماكان، ئەسىرلىشىدىغان مەدەنىيەت ۋە كۈلتۈرلەر بىر ـ بىرىدىن پەرقلىق. ئەڭ مۇھىمى، بىر مىللەت مىللەت بولۇپ مەۋجۇدىيىتىنى ئەسىرلەرچە داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەنلىكىنىڭ تۈپ بەلگىسى ئۇنىڭ مۇكەممەل ۋە ئۆزىگە خاس مىللىي كۈلتۈرنى يارىتالىغانلىقىدا. ئەنە شۇ مىللىي كۈلتۈر مىللەتلەرنىڭ مىللىي تەپەككۇرىنى، قىممەت قارىشىنى، قىسقىسى، ھەممە نەرسىسىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئامىلدۇر. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، كۈلتۈرلەردىكى مىللەت خاسلىقىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسى ئېنىمىز بولغان كىشى ئىسىملىرىنىڭمۇ مىللەت خاسلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

---

[1] بەسىم ئاتالاي: «تۈرك بۈيۈكلەرى ۋەيا تۈرك ئاتلارى»، 1935 ـ يىل ئىستانبۇل دۆلەت نەشرىياتى، 2 ـ نەشرى، 9 ـ بەت.

ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تۈركلەردە كىشى ئىسىملىرى

تۈركلەرنىڭ مۇسۇلمان ئەرەبلەر بىلەن ئۇچرىشىشى 7 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوراسان رايونىدا، يەنى ئىران ـ تۇران چېگرىسىدا بولغانىدى. بۇ ئۇچرىشىش ئۆتكۈنچى، يۈزەكى ئۇچرىشىش ئەمەس ئىدى. بۇ ئۇچرىشىش كېيىنكى يىللاردا تەسىرى داۋاملىق چوڭقۇرلىشىپ بارىدىغان كۈلتۈرەل ئۇچرىشىشنىڭ باشلانغۇچى ئىدى. بۇ دەۋردىن كېيىن ئىسلام دىنى بىلەن بىرلىكتە ئەرەبچە ۋە سامانىيلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدە پارسچە كىشى ئىسىملىرى، يۇقىرى تەبىقىدىكى تۈركلەر تەرىپىدىن دەسلەپتە ئۇنۋان، كېيىنرەك كىشى ئىسىملىرى سۈپىتىدە قوللىنىلىشقا باشلىدى. «**تەبەرى تارىخى**»دا يېزىلىشىچە، خوراساندىكى تۈرك بەگلىرىدىن نىزاق تارقاننىڭ جىيەنلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى «ئوسمان» ئىدى. بۇ كىشىنىڭ تۇنجى قېتىم ئەرەبچە ئىسىم ئىشلەتكەن تۈرك ئىكەنلىكى، شۇنداقلا تىلىمىزغا كىرگەن تۇنجى ئەرەبچە ئىسىمنىڭ «ئوسمان» ئىكەنلىكى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن①. بۇ تارىختىن كېيىن، ساپ تۈركچە كىشى ئىسىملىرى قوللىنىپ كەلگەن سۇلتان ۋە دۆلەت بۈيۈكلىرىنىڭ بالىلىرى ئەرەبچە ۋە پارسچە ئىسىم ئىشلىتىشكە باشلىغان. بەزى تۈرك دۆلەتلىرىدە، مەسىلەن، كېيىنكى ئانادولۇ سالجۇقلىرى تېخىمۇ كۆپ پارسچە ئىسىم قوللىنىشقا باشلىغانىدى. ئۇلار پارسلارنىڭ «شاھنامە»سىدىكى پۈتۈن قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرىنى بالىلىرىغا قويۇشقانىدى. پەقەت بۈيۈك تۈرك ـ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن ئوتتۇرىغا

---

① ئابدۇلقادىر ئىنان: «*ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تۈركچە ئىسىملار*»، «تۈرك تىلى» ژۇرنىلى، 1958 ـ يىل نەشرى، 7 ـ جىلت، 82 ـ بەت.

چىققان بەگلىكلەرنىڭ قۇرغۇچىلىرى تۈرك خەلقى ئارىسىدىن چىققانلىقى تۈپەيلى يەنە تۈركچە ئىسىملارغا قايتقانلىقى كۆرۈلىدۇ. مەسىلەن، ئىراندا قۇرۇلغان بۈيۈك سالجۇقىيلار دۆلىتى پارچىلانغاندىن كېيىن، ھېراتتا ئايتېگىن، خوراساندا ياغمۇر، بۇغرا، ئاناdolۇدا ئىنال، ئىنالدى، دەمىرخان، ياخشى، تۇرغۇت، دۇرسۇن...غا ئوخشاش ئىسىملىك بەگلەر ئوتتۇرىغا چىققاندى. تۈركىيەنىڭ سىنوپ ۋىلايىتىدە سالجۇقىيلارنىڭ ئاخىرقى دەۋرىگە ۋە جاندار ئوغۇللىرىغا ئائىت 1212—1445 ـ يىللىرى ئارىسىدىكى مازار تاشلىرىدا تۇغرۇل، قۇتلۇجا، ياۋاش، ئارتۇق، ئاياس، ئىلدېگىز، تۆرەخاتۇن، كۈندۈز، قايماس دېگەندەك ئىسىملارنىڭ بارلىقى ئوتتۇرىغا چىققاندى[1].

ئىسلامىيەتنى تۇنجى بولۇپ دۆلەت دىنى قىلغان سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئەرەبچە «ئابدۇلكەرىم» ئىسمىنى ئىشلەتكەنىدى. قاراخانىيلار دەۋرىدە خاقان ۋە سۇلتانلارنىڭ ئىسىملىرى تامامەن ئەرەبچە بولماستىن، تۈركچە ئىسىملەرنىمۇ بىرگە ئىشلەتكەنلىكى مەلۇم. بۇ دەۋردىكى زىيالىي تەبىقىسىدىكىلەرگە قارىغىنىمىزدا، كىشى ئىسىملىرىنىڭ ئاساسەن ئەرەبچىلەشكەنلىكىنى، ھەتتا ئەرەب ئىسىم-فامىلە ئادىتىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى ئوچۇق بايقاش مۇمكىن. مەسىلەن، فارابى (تولۇق ئىسمى: ئەبۇ نەسىر بىننى مۇھەممەد بىننى تارخان بىننى ئۇزلۇق فارابى)، كاشغارى (تولۇق ئىسمى: مەھمۇد ئىبنى ھۈسەيىن كاشغارى)، يۈكنەكى (تولۇق ئىسمى: ئەھمەد بىننى مەھمۇد يۈكنەكى)، خاراباتى (تولۇق ئىسمى: مۇھەممەد بىننى ئابدۇللا خاراباتى)، مۆجىزى (تولۇق ئىسمى: موللا ئىسمەتۇللاھ بىننى موللا نىمەتۇللاھ)، نافىس (تولۇق ئىسمى: سابىر ئاخۇن بىننى ئابدۇقادىر)...گە ئوخشاش. بۇ خىل ئەھۋال ئەسلىدە ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلغان تۈركىي

---

[1] كەمال زەكى گەنچئوسمان: «مىلەنيۇم باللارى ئۈچۈن تۈرك ئىسىملەرى سۆزلۈكى»، دوغان مەديا گۇرۇپپۇ 2000 ـ يىل نەشرى، 5 ـ بەت.

تىللىق خەلقلەرنىڭ ئوقۇغان زىيالىي تەبىقىسىدە نىسبەتەن ئومۇملاشقان ئەھۋال ئىدى.

ئوسمانلى خاقانلىرى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن قۇرۇلغان تۈرك دۆلەتلىرى ئىچىدىكى كىشى ئىسىملىرىنىڭ تۈركچە بولۇشىغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمىگەن خاقانلار ئىدى. تۈرك ـ ئوسمانلى دۆلىتىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئەرتۇغرۇل، گۈندۈزئالپ، ساچاجى بەي دېگەندەك ساپ تۈركچە ئىسىملار كۆرۈلسىمۇ، 600 يىللىق ھاكىمىيەت تارىخىدا، ئوسمانلى ئۇرۇقىدىن كەلگەن خاقانلار ئورخان غازىدىن كېيىن ھېچبىرى تۈركچە ئىسىم قوللانمىغانىدى. 600 يىللىق تارىخ بويىچە، خانىدانىنىڭ شاھزادىلىرى ئىچىدە پەقەت ئالتە ئورخان، ئىككى جەنگىز (ئۇيغۇرچىدىكى چىڭگىز)، ئىككى قورقۇت، ئىككى ساۋاجى، تۆت ئەرتۇغرۇل، بىر ئوغۇزخان؛ سۇلتانلار ئىچىدە پەقەتلا ئۈچ سەلچۇق، ئىككى بەيخان بار ئىدى. ئوسمانلى ئۇرۇقىنىڭ ئەرەبچە ـ پارسچە كىشى ئىسىملىرىغا بۇ قەدەر ئەھمىيەت بېرىشىدە، بۇ تەبىقىنى ئۆز تەسىرى ئاستىغا ئېلىۋالغان دىۋان ئەدەبىياتىنىڭ رولى چوڭ بولغانىدى[①].

دەسلەپتە، دۆلەتنى ئىدارە قىلغۇچىلار بىلەن ئۈست تەبىقىدىكىلەر ۋە زىيالىيلارنىڭ ئىسىملىرىدا كۆرۈلگەن ئەرەبلىشىش، پارسلىشىش ھادىسىسى كېيىنكى نەچچە ئەسىرلىك تەرەققىيات جەريانىدا پۈتۈن مىللەت ئىچىدە ئومۇملىشىشتەك بۈگۈنكى نەتىجىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. كۈنىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان تۈركىي تىللىق خەلقلەردىن ئۇيغۇر، ئۆزبېك، ئەزەربەيجان، تۈركىيە تۈركلىرى (جۇمھۇرىيەتنىڭ دەسلەپكى يىللىرىغىچە بولغان دەۋردە)، بالقان تۈركلىرى ۋە ئىران، ئىراق، سۈرىيە تۈركمەنلىرىدە ئەرەبچە ـ پارسچە

---

① كەمال زەكى گەنچئوسمان: «مىلەنيۇم باللارى ئۈچۈن تۈرك ئىسىملەرى سۆزلۈكى»، دوغان مەديا گۇرۇبۇ ، 2000 ـ يىل نەشرى، 6 ـ 7 ـ بەت.

ئىسملارنىڭ نىسبىتى ناھايىتى زور سالماقنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىسملىرىدىن ئۇلارنىڭ تۈركىي تىللىق مىللەتكە مەنسۇپلىقىنى بايقاش ناھايىتى تەس ئىدى. لېكىن قىپچاق تۈركلىرىنىڭ كىشى ئىسملىرى (قازاق، قىرغىز، تاتار، باشقىرت، نوغاي، قاراچاي) يۇقىرىقى ئوغۇز تۈركلىرى ۋە ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن تۈركچە ئۆزگىچىلىكىنى مۇھاپىزەت قىلغان. بۇ ئەھۋال ئۇلارنىڭ كۆپىنچە قونار-كۆچەر ھالەتتە ياشايدىغانلىقى، تامامەن ئولتۇراق ھاياتقا ئۆتۈپ ئىسلام مەدەنىيىتىدىن چوڭقۇر تەسىر ئېلىشىنىڭ باشلانمىغانلىقى، ئىسلامىيلىقىنىڭ ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ھاياتىدا ئوغۇز ۋە ئۇيغۇرلار (ئۆزبېكلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇيغۇر-قارلۇق گۇرۇپپىسى) دىكىدەك چوڭقۇر يىلتىز تارتمىغانلىقى ئېھتىمالىدىن بولسا كېرەك. يەنە تاغ ۋە دالالاردا ياشايدىغان قىپچاقلار بىلەن ئوغۇز ۋە ئۇيغۇرلارغا يېقىن ياكى ئۇلار بىلەن بىرلىكتە شەھەرلەردە ياشايدىغان قىپچاقلارنىڭ كىشى ئىسملىرىدا روشەن پەرق بار. يەنى ئوغۇز ۋە ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە شەھەرلەردە (مەسىلەن، ئارتۇش، غۇلجا، چۆچەك، ئوش، جالالئابات قاتارلىق شەھەرلەردە ياشايدىغان قازاق، قىرغىز ۋە تاتارلار) ياشايدىغان قىپچاقلارنىڭ ئىسملىرىدا ئىسلامىي (ئەرەب-پارس) كىشى ئىسملىرى قىر-دالىدا ياشايدىغان قىپچاقلارنىڭكىدىن كۆپرەك.

يېقىنقى زامان تۈركىيە تۈركلىرىدە كىشى ئىسىم ـ فامىلىلىرى

ئوسمانلى تۈركلىرى 17 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە غەربىي ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپادا ھەر قايسى جەھەتتە، خۇسۇسەن ئەسكىرىي جەھەتتە ئەڭ ئۈستۈن كۈچ ئىدى. ئوسمانلىلار 1698 ـ يىلىدىكى ۋېنا قورشاۋىدا (ياۋروپا خرىستىئانلىرىنىڭ بىرلەشكەن ئارمىيىسى بىلەن بولغان بۇ قېتىملىق ئۇرۇشتا، ئوسمانلىلار ئۈلارنى ۋېنادا قورشىۋالىدۇ) تۇنجى قېتىم ياۋروپالىقلاردىن يېڭىلىدۇ. ئىمپېراتورلۇق قۇرۇلغان تارىختىن بېرى ياۋروپالىقلاردىن ھەر جەھەتتىن ئۈستۈن بولۇپ كەلگەن ئوسمانلىلار ئۇلار بىلەن قىلغان پۈتۈن ئۇرۇشلاردىن غالىب چىققانىدى. ۋېنا قورشاۋىدىكى يېڭىلىشتىن كېيىن ھەممە جەھەتتە ئۆزىنى ئۈستۈن تۇتۇپ كەلگەن ئوسمانلى تۈركلىرى ياۋروپانىڭ ئۆزلىرىدىن قايسى جەھەتتىن ئېشىپ كەتكەنلىكىنى مۆلاھىزە قىلىشقا باشلايدۇ. ئوسمانلى سۇلتانلىرى ۋە باش ۋەزىرلىرى 18 ـ ئەسىردە ئەسكىرىي ساھەدە باشلىغان غەربتىن ئۆگىنىش ياكى غەربتىن تېخنىكا كىرگۈزۈش ھەرىكىتى كېيىنچە تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا غەربنىڭ باشقۇرۇش شەكىللىرىنى، تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىنى، قانۇن ـ تۈزۈملىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە قەدەر تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ.

ياۋروپادىكى تېز سۈرئەتلىك ئۆزگىرىش، ئوسمانلىغا قارىتىلغان «ئۆزگەرتىشلەر» ۋە ئاخىرى ئۇزۇلمىگەن ئۇرۇشلار نەتىجىسىدە بۇ ئىسلاھاتلار تولۇق مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەلمەي، جۇمھۇرىيەت تۈركىيەسىگە باقىۋەندە بولىدۇ. ئۇرۇشتىن غالىپ ئايرىلغان ۋە مۇستەقىللىقنى پۈتۈن ياۋروپالىقلارغا ئېتىراپ قىلدۇرغان تۈركلەر يېڭى شارائىت ۋە يېڭى دەۋردە زامانىۋى ئۇلۇس ـ دۆلەت قۇرۇش ئۈچۈن مۇستافا كامال ئاتاتۈركنىڭ

باشچىلىقىدا بۈيۈك بىر ئىنقىلابنى باشلايدۇ. بۇ ئىنقىلابنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولسا، ئۇممەتتىن مىللەت يارىتىش ۋە بۇ مىللەتكە زامانىۋى مەنىدىكى مىللەت ئېڭىنى سىڭدۈرۈپ، زامانىۋى دۇنيادىكى لايىق ئورنىنى تاپقۇزۇش ئىدى. بۇ خۇسۇستا ئېلىپ بېرىلغان پائالىيەتلەرنىڭ مۇھىم بىر قىسمى مىللىي ئاڭنىڭ يېتىلدۈرۈلۈشى، مىللىي تارىخنىڭ پۈتۈن جەريانىنىڭ يورۇتۇلىشى، ئەسلىي تۈركلۈكلىرىگە قايتىش... ھەرىكەتلىرى ئىدى.

يېڭى جۇمھۇرىيەتچىلەر رادىكال قارارلار بىلەن ئىچكى قۇرۇلمىسىدىكى تەرەققىياتقا، زامانىۋىلىشىشقا، زامانىۋى ئۇلۇس-دۆلەت بولۇشقا توسالغۇ بولىدۇ دەپ قارالغان ئامىللارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئىسلاھ قىلىشقا، ھەتتا تامامەن ئۆزگەرتىشكە كىرىشىدۇ. بۇ ھەرىكەتنىڭ تەسىرى تۈرك كىشى ئىسىم-فامىلىلىرىدىمۇ كەسكىن بىر شەكىلدە ئەكس ئېتىدۇ.

تۈركىيە تۈركلىرى مەركىزىي ئاسىيانى ئاتا يۇرت، كىچىك ئاسىيانى (ئانادولۇ يېرىم ئارىلىنى) ئانا ۋەتەن دەپ بىلىدۇ. بۇ سەۋەبلىك ئۇلار ئانا ۋەتىنى تۈركىيەنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىنىڭ ئاسىيا قىتئەسى بىلەن ياۋروپا قىتئەسىنىڭ ئارىسىدا بولغانلىقى، بۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى، 600 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بېرى ياۋروپالىقلار بىلەن ھەر خىل مۇناسىۋەتتە بولغانلىقى سەۋەبىدىن مەدەنىيەت ۋە كۇلتۇر جەھەتتىن ئۆزىنى داۋاملىق يېڭىلاش، تەرەققىي قىلدۇرۇش ئېھتىياجىنى ھېس قىلىپ تۇرغان.

تۈرك زىيالىيلىرى ۋە تۈرك بيۇروكراتلىرى فرانسۇز ئىنقىلابىدىن كېيىنكى ياۋروپادا ئوتتۇرىغا چىققان يېڭىلىقلارنى بىرئاز كېچىكىپ بولسىمۇ قوبۇل قىلىشقا، ئۆزىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى توسالغۇلۇق ۋە قاتماللىقلارنى تۈگىتىش، ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ. لېكىن تۈركىيە تۈركلىرى تەۋە بولغان مەدەنىيەت ۋە كۇلتۇر چەمبەرلىرى ياۋروپالىقلارنىڭكىدىن تامامەن پەرقلىق بولغاچقا، بەزى ئىسلاھاتلارنىڭ ئەمەلىيلىشىشى ناھايىتى ئاستا بولىدۇ.

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېمىمىز بىلەن ئالاقىدار بولغان كىشى ئىسىملىرىدە تۈركلىشىش، مىللىيلىشىش ھادىسىسى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. جۇمھۇرىيەت زامانىۋى مىللەتلەردەك فامىلە قوللىنىشنى قانۇن بىلەن كاپالەتكە ئالىدۇ. تىل ئىنقىلابى ئارقىلىق، تۈرك تىلىدىكى ئەرەب-پارس تىللىرىغا ئائىت سۆز ۋە باشقا ئامىللار تەدرىجىي سىقىپ چىقىرىلىپ، ئورنىغا خەلق تىلىدا ساقلىنىۋاتقان ساپ تۈركچە، قېرىنداش تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ تىللىرىدىكى سۆزلەر كىرگۈزۈلىدۇ ياكى تۈركچىنىڭ سۆز ياساش ئىقتىدارىدىن پايدىلىنىپ يېڭى-يېڭى سۆزلەر ياسىلىپ بوشلۇق تولدۇرۇلۇشقا باشلايدۇ.

بۇ جەرياندا، دەسلەپ زىيالىيلار قاتلىمى كىشى ئىسىملىرىنىڭ مىللىيلىشىشىگە، تارىخىي تۈرك ئاتلىرىنىڭ تىرىلدۈرۈلۈپ يېيىلىشىغا باشلامچىلىق قىلىپ، بۇ تەشەببۇسنى ئۆزلىرىنىڭ ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئىسىم-فامىلىسىدە ئاكتىپ قوللىنىشقا باشلايدۇ. بۇ باشلامچىلىق نەتىجىسىدە ئاۋام قاتلىمىدىمۇ بۇ خىل خاھىشنى قوبۇل قىلىش، تېزدىن ئۆزلەشتۈرۈش دولقۇنى كۆتۈرۈلىدۇ.

بۈگۈنكى تۈركىيىدىكى كىشى ئىسىملىرىنىڭ بولۇپمۇ يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنىڭ ئىسمى ئېتىمولوگىيە نۇقتىسىدىن ئاساسەن تۈركچە، فامىلىلىرىمۇ مۇتلەق كۆپ ساندىكىلىرىنىڭ ساپ تۈركچىدۇر. بەزى ئىسلامىي ئەقىدىسى چوڭقۇر بولغان تۈركلەرمۇ بالىلىرىغا ئەرەبچە ئىسىم قويۇش بىلەن بىرگە يەنە بىر تۈركچە ئىسىم قويۇشنى ئەنئەنە قىلىشقان. بۇ خىل قوش ئىسىم قويۇش ئەنئەنىسى تۈركلەردە خېلىلا كەڭرى. مەسىلەن، ئاخمەت گۆكتۈرك گەيلان، مەھمەت دۆۋۈشچۈ ئاقسوي، نېجات تۇغرۇل كاباكچى دېگەندەك. بۇ يەردىكى ئاخمەت گۆكتۈرك، مەھمەت دۆۋۈشچۈ، نېجات تۇغرۇل شەخسنىڭ قوش ئىسمى، گەيلان، ئاقسوي، كاباكچى بولسا فامىلىسىدۇر. كېيىنكى يىللاردا، بىر ئىسىم ۋە فامىلە ئىشلىتىش ئومۇملىششقا باشلىدى. مەسىلەن، ئەرلەر ئىسىم-فامىلىسىدىن: بوزكۇرت

كۆكتۈرك، ئالپەر گۆكبۆرۈ، گۆكخان كۆكتۈرك، ئاتىللا قايا، قۇبىلاي تۈركىيلماز، نىھات كاھۇجى، ئەمرە بەلەزئوغلۇ، ھاسان شاش، ئىلخان مانسىز... قىز ئىسىملىرىدىن: بىرسەن گۆكچە، داملا گەلەكچى، سەۋىنچ قىلىچ، بىلگە تۈرك، ئاسىنا كۆكھۈن، جاندار ئەرچەتىن، ئاينۇر ئۆزدەمىر...

تۈركىيە تۈركلىرىدە، قىزلارنىڭ ئادەتتە ئىككى فامىلىسى بولىدۇ. بىرى قىزلىق فامىلىسى، يەنە بىرى بولسا ئەۋلىلىك (ئۆي-ئوچاقلىق)، يەنى توي قىلغاندىن كېيىنكى ئېرىنىڭ فامىلىسى. بۇرۇن قىزلار توي قىلغاندىن كېيىن چوقۇم قىزلىق فامىلىسىنى ئىشلەتمەي، ئېرىنىڭ فامىلىسىنى ئىشلىتەتتى. كېيىنكى يىللاردىكى قانۇن ئۆزگەرتىشلەر بىلەن قىزلار توي قىلغاندىن كېيىنمۇ خالىسا ئۆزلىرىنىڭ قىزلىق فامىلىسىنى ساقلاپ قالالايدىغان بولدى. مەسىلەن، ئايىسكەنىڭ توي قىلىشتىن بۇرۇنقى فامىلىسى ئۇيغۇر بولسا، ئالپئارسلان ئىدىقۇت بىلەن توي قىلغاندىن كېيىنكى فامىلىسى خالىسا، ئايىسكە ئىدىقۇت، خالىسا ئايىسكە ئۇيغۇر ئىدىقۇت بولىدۇ.

تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ ئىسىملىرى بۈگۈن تېخىمۇ مىللىي ۋە ساپ تۈركچە بولۇشقا قاراپ ماڭماقتا. تۈركچە كىشى ئىسىملىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىق قىلىدىغان بولساق، تۈركلەر كىشى ئىسىم-فامىلىلىرىدە بىر تەرەپتىن قىسقا ۋە مەنىلىك بولۇشقا دىققەت قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ كىشى ئىسىم-فامىلىلىرىنىڭ ئېتىمولوگىيىسىنىڭ مۇمكىنقەدەر ساپ تۈركچە بولۇشىغا دىققەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. 1934-يىلى چىقىرىلغان سويادى(Soy adı) (فامىلە) قانۇنى، بەزى چەكلىمىلەرنى بەلگىلەپ، بەزى ئىسىملارنىڭ قوللىنىلىشىنى چەكلىگەنىدى. مەسىلەن، بۇ قانۇنغا كۆرە، تۈرك ۋەتەندىشى (گراژدانى) ئەمەل-مەنسەپ، يات ئىرق ۋە يات مىللەت ئىسىملىرى بىلەن ئەدەپ-قائىدىلەرگە ئۇيغۇن بولمىغان ياكى يىرگىنچلىك ۋە كۈلكىلىك بولغان سۆزلەرنى سويادى (سوي ئاتى/فامىلە) قىلىپ ئىشلىتەلمەيتتى.

بۈگۈنكى ئۇيغۇرلاردا كىشى ئىسملىرى ۋە يېڭى يۈزلىنىش

ئۇيغۇرلار يېقىن دەۋرلەرگىچە بارلىق تۈركىي تىللىق خەلقلەر بىلەن ئورتاق مەدەنىيەت چەمبىرى ئىچىدە ئاساسەن ئورتاق كۈلتۈردىن بەھرىمەن بولغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۈنىمىزگە قەدەر (ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن ۋە كېيىن) قانداق ئىسىم ئىشلەتكەنلىكى يۇقىرىدا بىز توختىلىپ ئۆتكەن تۈركلەرنىڭ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى دەۋرلەردىكى ئىسىم قويۇش ئادەتلىرى بىلەن ئوخشاش بولۇپ كەلگەنىدى. پەقەت يېقىنقى دەۋرلەردىكى، بولۇپمۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىن كېيىنكى 50 يىل ئىچىدىكى ئۇيغۇر كىشى ئىسملىرىدە روشەن ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىققانلىقى مۇقەررەر[1].

بولۇپمۇ 1990 ـ يىللاردىن كېيىن ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنىڭ تاللىنىشىدا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ قويۇلغۇسى ئىسىملارنىڭ مەنىسىگە، تەۋەلىكىگە دىققەت قىلىشقا باشلىغانلىقى، بۇنىڭ ئۈچۈن نوقۇل دىنىي كىتابلاردىن باشقا تارىخىي، مىللىي كىتابلارنى ۋاراقلىغىلى تۇرغانلىقى كۆرۈلمەكتە.

بۈگۈنكى دەۋردە، خۇسۇسەن ئۇچۇر دەۋرى دەپ ئاتالغان كەڭ مەنىدىكى يەرشارىلىشىش (全球化 Globalization) جەريانى داۋام قىلىۋاتقان، تار مەنىدە رايون خاراكتېرلىك، نىسبەتەن چوڭ يېپىشقاق كۈلتۈرلەرنىڭ ئۆزلىرىدىن پەرقلىق، نىسبەتەن كىچىك كۈلتۈرلەرگە ئارام بەرمەي ئۆز دائىرىسىنى داۋاملىق كېڭەيتىۋاتقان كۈنىمىزدە، ھەر قايسى

---

[1] بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتلار ئۈچۈن نورمۇھەممەت دۆلەتنىڭ ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى تەتقىقاتى ھەققىدىكى ماقالىلىرىگە ۋە مۇناسىۋەتلىك تەتقىقاتلارغا قارالسا ئەتراپلىق مەلۇماتقا ئىگە بولۇش مۇمكىن.

مىللەتلەر ئۆزلىرىنى ۋە ئۆزگىلەرنى نىسبەتەن ئەتراپلىق تونۇپ ـ بىلىپ يەتمەكتە. زامانىۋى مىللەتلەرنىڭ قىلىۋاتقان، كىرىشىۋاتقان ئىشلىرىدا، ھەرۋاقىت ئاڭ ـ ئىدراك ۋە مىللىي مەسئۇلىيەتكە ئەھمىيەت بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يەتمەكتىمىز. نۇرغۇنلىغان مەدەنىي مىللەتلەر ياكى مەدەنىي مىللەت بولۇش ھارپىسىدىكى خەلقلەر تېمىمىز بولغان كىشى ئىسىملىرى ھەققىدە ناھايىتى سەزگۈر بولۇپ، ئىسىملارنىڭ ناھايىتى ئىخچام ۋە مەنىلىك بولۇشىغا دىققەت قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ مىللىيلىقىغا، تارىخىيلىقىغا ھەتتا ئىسىم ئىگىسىنىڭ ھەر ۋاقىت «ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق» بولۇش تۇيغۇسىنى ئويغاق تۇتۇشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىشمەكتە.

يەڭگىل ۋە تېز تەرەققىي قىلىدىغان، ئوڭاي ھاياجانلىنىپ ئاسان سوۋۇيدىغان ھېسسىي مىللەتلىكتىن، ئويلايدىغان، كۆپ تەرەپلىملىك تەرەققىي قىلىدىغان، نىسبەتەن پەلسەپىۋى مىللەت بولۇش ئىزتىراپىنى ھېس قىلىۋاتقان ئۇيغۇر زىيالىيسىنىڭ يېڭى دۇنياغا كەلگۈسى ۋە كەلگەن پەرزەنتلىرى ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ ئاڭ فورماتسىيىسىنى، دۇنيا قارىشىنى، ئارمان ـ ئىستەكلىرىنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدىغان كىشى ئىسىملىرىنى تاللاش، ئىزدەش ئىشتىياقىغا كىرگەنلىكىنى قەدەمدە بىر كۆرۈپ تۇرماقتىمىز. بۇ ھالنىڭ يالغۇز زىيالىي دېيىلگەنلەر قاتلىمى بىلەنلا ئەمەس، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى بار بولغان كەڭ خەلق ئاممىسى قاتلىمىدىمۇ پەيدا بولۇپ كۈچىيىۋاتقانلىقىنى كېلىۋاتقان ئىستەك ۋە تەلەپلەردىن بىلمەكتىمىز.

كۆزىمىز ۋە كۆڭلىمىزدە ناھايىتى قىممەتلىك يېرى بولغان نەسلىمىزنى، ئەسلىمىزنى، مۇھىمى ئۇرۇقىمىزنى داۋام قىلدۇرۇپ، كەلگۈسىمىزنىڭ كاپالىتى بولغۇسى جان ـ جىگەر پەرزەنتلىرىمىزگە لايىقىدا ئىسىم تېپىپ قويۇش، بۇ قويۇلغان ئىسىم بىلەن پەرزەنتكە ئۆزلىرىنىڭ ئىستەكلىرىنى ھېس قىلدۇرۇپ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى دائىما ئويغاق تۇتۇش ھەر دەۋردە، بولۇپمۇ كۈنىمىزدە ناھايىتى مۇھىم بىر مەسىلە بولماقتا. مۇشۇنداق بىر پەيتتە، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى «ئۇيغۇر كىشى

ئىسىم-فامىلىلىرى تەتقىقات گۇرۇپپىسى» نىڭ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر تەتقىقات مېۋىسىنى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ بەھرىگە سۇنۇشى[1]، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سابىق رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىتنىڭ ئىككى قېتىم رەئىس بۇيرۇقى چىقىرىپ، ئۇيغۇرلاردا فامىلە قوللىنىشنى قانۇنىي ئاساسقا ئېلىشقا تىرىشىشى بۇ ساھەدىكى تەقدىرلەشكە، پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان مۇھىم ئىشتۇر. چۈنكى، فامىلە ئىشلەتكەن بىر ئادەمنىڭ ئىسمى، ئۇرۇقى، شان-شۆھرىتى مىڭ يىللارچە ئۇنتۇلمايدۇ، ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا داۋام قىلىپ، قىممەتلىك بىر يادىكار، جەمەتنىڭ ئۆزگەرمەس ئورتاق ئىسمى بولۇپ قالىدۇ. جەمەت ئىسمى يەنى فامىلەنىڭ قوللىنىلىشى بىر ئۇرۇقنىڭ بىرلىكى، ئۆملۈكى ئۈچۈن ناھايىتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇنىڭدىن باشقا يەنە، ئەسلىدە بىزدە بار بولغان، كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنتۇلۇپ كەتكەن «يەتتە ئەجدادىنى بىلىش» ئەنئەنىمىزنى تىرىلدۈرگىلى بولىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا، ھەر ئۇرۇق ئۆزىنىڭ شەجەرىسىدىن ئاسانلا خەۋەردار بولالايدۇ ياكى ئۇنى يېزىپ قالدۇرالايدۇ. ئۆتمۈشىنى بىلەلىگەن، بۇ بىلگەنلىرىدىن مۇسبەت نەتىجە چىقىرالىغان بىر ئەۋلاد ئەۋلادىغا قانداق ئەجداد بولۇش كېرەكلىكى ھەققىدە مۇئەييەن مۇقىم ئەقىدىگە كەلگەن بولىدۇكى، بۇنداق ئەجدادنىڭ ئەۋلادى جەمەتكە، جەمئىيەتكە تېخىمۇ پايدىلىق بولالايدۇ. چۈنكى جەمەتنىڭ غېمىنى قىلغان بىر ئەۋلاد، ئوخشاشلا جەمئىيەتنىڭ غېمىنى قىلغان بولىدۇ. مەلۇمكى، جەمەت شەخسلەردىن (ئەزالىرىدىن)، جەمئىيەت جەمەتلەردىن تەشكىل تاپقان بولىدۇ.

---

[1] قاراڭ: «ئۇيغۇر فامىلە تەتقىقاتى»، باش تۈزگۈچى: ئازاد رەخمىتۇللا سۇلتان، ئاپتورلار: كوللېكتىپ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002-يىل، ئۈرۈمچى.

كۈنىمىز ئۇيغۇرلىرىدىكى كىشى ئىسىم-فامىلە[1]لىرىدىكى يۈزلىنىشنى تەھلىل قىلىپ كۆرىدىغان بولساق، ئېتىمولوگىيە جەھەتتىن ئەرەبچە، پارسچە ۋە تۈركچە، مەسىلەن، مەقەددەس، مەرھابا، ئازات، بابۇر، ئالپ، ئىلتەبەر؛ مەزمۇن ۋە پۇراق جەھەتتىن مىللىيچە ۋە ئىسلامىيچە، مەسىلەن، كۇرشاد، ئاتىللا، ئايبىكە، مۇھەممەد، قەدىرىدىن، سىراجىدىن...بۇلاردىن باشقا يەنە روھلۇق، جەڭگىۋارلىقى بولغان ئىسىملار بۇرۇنقىدىن كۆپەيگەن، مەسىلەن، جەسۇر، قىلىچ، قەيسەر، قەھرىمان...

قىسقىسى، 90-يىللاردىن كېيىنكى كىشى ئىسىملىرىدە ئورتاق رىغا چىقىۋاتقان ئەڭ مۇھىم بىر يۈزلىنىش — تاللىنىۋاتقان ئىسىملارنىڭ مەنىسىگە، مىللىيلىقىغا دىققەت قىلىش؛ ئاتا-ئانا پەرزەنتىگە قويغان ئىسىم ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرىنى (قىلغان، قىلالىغان، قىلالمىغان، قىلماقچى بولغان)، دۇنيا قارىشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بىرگە، پەرزەنتىنىڭ ئىسمىغا يوشۇرۇنغان مەنالارغا ئەھمىيەت بېرىش بولماقتا.

---

[1] كۈنىمىز ئۇيغۇرلىرىنىڭ فامىلىسى يوق. كۆپىنچە خەنزۇ تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان ماتېرىياللاردىكى ئىسىم-فامىلە شەكلىدە ئېلىنىپ كەلگەن. 姓名 ئازادلىقتىن كېيىنكى مۇقىملاشتۇرۇشتا. مۇئەييەن بىر كىشىنىڭ تولۇق ئىسمى ئۇنىڭ ئىسمىغا ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ ئاتاش بىلەنلا ئىخچاملانغان. كېيىنكى يىللاردىكى تەرەققىيات ۋە نىسبەتەن ئېشىپ بېرىۋاتقان مىللىي ئاڭ بىلەن مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنىڭ يېتەكلىشىدە بىر قىسىم زىيالىيلار مەدەنىي قېرىنداش مىللەتلەرنى ئۈلگە قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ جەمەت ئىسمىنى (فامىلىسىنى) غەيرىي رەسمىي شەكىلدە (يەنى قانۇنىي كىنىشكا-كىملىكلەردە يەنىلا ئۆزىنىڭ ئىسمى+ئاتىسىنىڭ ئىسمى شەكلىدە بولسا، مەتبۇئات ۋە ئۆز ئارا چاقىرىش، تونۇشتۇرۇشلاردا ئۆزىنىڭ ئىسمى+ئاتىسىنىڭ ئىسمى+فامىلىسى ياكى تەخەللۇسى) قوللىنىشماقتا. بەزىلىرى تىرىشىپ-تىرمىشىپ كىملىكلىرىگە يازدۇرۇشماقتا. ئۇيغۇرلارنىڭ فامىلە قوللىنىشىنى تەرغىپ ۋە تەشۋىق قىلىۋاتقان ياكى قوللاۋاتقان ماقالە-كىتابلارنىڭمۇ نەشر قىلىنىۋاتقانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. بۇ خىل تەتقىقات ۋە تەرغىباتنىڭ خەلق قاتلىمىغا يېيىلىپ بېرىشى، ئەڭ مۇھىمى، خەلقنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى ئارقىسىدا فامىلە قوللىنىش ئېھتىياجى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلىيلىشىشى تەدرىجىي ھالدا رويابقا چىقىشى مۇمكىن.

مەزكۇر كىتابچىنىڭ ھازىرلىنىشىدىكى مەقسەت ۋە ھازىرلىنىش شەكلى

قولىڭىزدىكى بۇ كىتابچە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلىتىمىزنىڭ، ئىلغار مىللەتلەرنىڭ، خۇسۇسەن چەت ئەللەرنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىش، كىرگۈزۈش ئارقىلىق ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش دەستۇرىنى تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ، تۈركىيە تۈركلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار بىلەن ئورتاق كۈلتۈر ـ مەدەنىيەت چەمبىرىكە تەۋە بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئەسىرلەردىكى تەرەققىياتى بىلەن بىزدىن ئالغا بېسىپ كەتكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىزنىڭمۇ دۇنيادا نام ـ نەسەبى ئۆچمەيدىغان مەدەنىي مىللەت بولۇشىمىز ئۈچۈن ئۇلارنىڭ تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى ۋە نەتىجىلىرىدىن پايدىلىنىش ئېھتىماللىقىمىز مەقسەت قىلىنىپ شۇنىڭدەك تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ كۈلتۈرى، مەدەنىيىتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنى ئازراق بولسىمۇ ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەش مەقسىتىدە ھازىرلاندى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇيغۇر جەمئىيىتىمىزدە كېيىنكى يىللاردا ئېشىپ بېرىۋاتقان كىشى ئىسىملىرىدا مىللىيلىشىش ئىستىكى بىلەن فامىلە قوللىنىش ئېھتىياجىغا جاۋاب بېرىشكە تىرىشىشمۇ مەقسەت قىلىنندى. چۈنكى، كىتابچىدىكى نۇرغۇنلىغان تارىخىي كىشى ئىسىملىرى ۋە بەزى ئىسىملار ئۇيغۇرلارغىمۇ ئورتاق بولۇپ، ئانچە يات تۇيۇلمايدۇ

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، كىتابچىدىكى كىشى ئىسىم ـ فامىلىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى بۈگۈن ياۋروپانىڭ ھەرقايسى دۆلەتلىرىدە ياشاۋاتقان تۈركلەردە، تۈركىيە، شىمالىي قىبرىس (سىپرۇس)، ئەزەربەيجان، جەنۇبىي ئەزەربەيجان (ئىراننىڭ شىمالىي قىسمى)، ئىراق ۋە سۈرىيىنىڭ شىمالىي قىسىملىرىدا ياشاۋاتقان تۈركلەردە

قوللىنىلىش بىلەن بىرگە، يەنە تۈركمەنىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، تاجىكىستان، روسىيىنىڭ تاتارىستان، كاپكازىيە، سىبىرىيە رايونلىرى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئارىسىدىمۇ ھەر خىل دەرىجىلەردە (بەزىلىرىدە بىرئاز كەڭرى، بەزىلىرىدە بىرئاز ئاز) قوللىنىلماقتا.

كىتابچىدىكى تۈرغۈن ئىسملارنى ھەم كىشى ئىسملىرى شەكلىدە، ھەم فامىلە شەكلىدە قوللىنىش مۇمكىن. مەسىلەن، «ئۇيغۇر، قارلۇق، تىمۇر، بۆرە، ئارسلان...» ھەم كىشى ئىسمى، ھەم فامىلەدۇر.

كىتابچىغا كىرگۈزۈلگەن ئىسملارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئېتىمولوگىيە جەھەتتىن تۈركچە بولۇپ، قالغان ناھايىتى ئاز بىر قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان تۈركىي تىللىق خەلقلەر تەرىپىدىن تامامەن دېگۈدەك ئۆزلەشتۈرۈلۈپ بولۇنغان غەيرىي تۈركچە ئىسملاردۇر.

كىتابچىدىكى كىشى ئىسملىرى ئۈچ ئىستون بويىچە تىزىلدى. بىرىنچى ئىستوندا كىشى ئىسملىرىنىڭ ئۇيغۇرچە يېزىلىشى، ئىككىنچى ئىستوندا كىشى ئىسملىرىنىڭ تۈركچە يېزىلىشى بېرىلدى. ئۈچىنچى ئىستوندا بولسا بۇ كىشى ئىسملىرىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى مەنىسى ياكى ئۇيغۇر تىلىدىكى تەگدىشى بېرىلدى.

مەزكۇر كىتابچىنى قوللىنىش ياردەمچىسى ۋە قىسقارتمىلار

1. تۈرك ئېلىپبەسى توغرىسىدا

بۇ كىتابچىدىكى كىشى ئىسىم-فامىلىلىرى تۈركچە بولغانلىقى سەۋەبلىك، ئىككىنچى ئىستوندا تۈركچە يېزىلىشىنى ئەينەن بەردۇق. ھازىرقى زامان تۈرك ئېلىپبەسى كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەرگە نىسبەتەن ناتونۇشتۇر. بۇ ناتونۇشلۇق كۆزدە تۇتۇلۇپ، تۆۋەندە تۈرك ئېلىپبەسىدىكى ھەرپلەرنىڭ ئۇيغۇرچىدا قانداق تەلەپپۇز قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىمىز:

ئا	A a
ب	B b
ج	C c
چ	Ç ç
د	D d
ئە	E e[1]
ف	F f
گ	G g
غ	Ğ ğ[2]

[1] بۇ ھەرپ ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكى «ئە» فونېمىسى بىلەن «ئې» فونېمىسى ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئاتۇش رايونىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان قەشقەر شېۋىسىدىكى «ئە»گە ئوخشاپراق كېتىدۇ.

[2] بۇ ھەرپ تۈرك ئەدەبىي تىلىدا ئۇيغۇر تىلىدىكى «غ» بىلەن «ھ»نىڭ ئارىسىدا تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. لېكىن تۈركىيەنىڭ جەنۇب تەرەپلىرىدە ياكى بەزى يېزا-قىشلاقلاردا يەنىلا بىزدىكى «غ»غا يېقىن شەكىلدە تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

H h[①]	ھ
I ı[②]	تىل ئارقىسىدىن تەلەپپۇز قىلىنىدىغان «ئى».
İ i	تىل ئالدىدىن تەلەپپۇز قىلىنىدىغان «ئى».
J j	ژ
K k[③]	ك
L l	ل
M m	م
N n	ن
O o	ئو
Ö ö	ئۆ
P p	پ
R r	ر
S s	س
Ş ş	ش
T t	ت
U u	ئۇ
Ü ü	ئۈ

① بۇ ھەرپ ئەرەبچە ـ پارسچىدىن كىرگەن سۆزلەردە كۆپىنچە «ھ» شەكلىدە تەلەپپۇز قىلىنسا، ئېتىمولوگىيىسى تۈركچە بولغان سۆزلەردە كۆپىنچە «خ» تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. لېكىن كۆنىمىزدە كۆپىنچە ئۇيغۇر تىلىدىكى«ھ» بىلەن «خ» نىڭ ئارىسىدىراق تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

② بۇ ھەرپ ئۇيغۇر تىلىدىمۇ بار، لېكىن تۈركچىدىكىدەك مەنا پەرقلەندۈرۈش ئالاھىدىلىكى بولمىغاچقا، ئايرىم بىر فونېما بەلگىلەنمىگەن. قاراڭ: ئۇيغۇرچىدىكى «قىلىق، غىلاپ، قىز، قىرىق» دېگەن سۆزلەردىكى «ئى» ئادەتتە تىل ئارقىسىدىن تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

③ بۇ ھەرپ تىل ئارقا سوزۇق تاۋۇشلىرى بىلەن كەلگەندە «ق»غا يېقىن، تىل ئالدى سوزۇق تاۋۇشلىرى بىلەن كەلسە «ك»گە يېقىن تەلەپپۇز قىلىنىدۇ.

ۋ　Vv
ي　Yy
ز　Zz

2. ئىسىم-فامىلىلەردىن پايدىلىنىش توغرىسىدا

كىتابچىدا بېرىلگەن ئىسىملارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئېتىمولوگىيە نۇقتىسىدىن تۈركچە، زامان نۇقتىسىدىن ھەم تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئىسمى، ھەم يېقىنقى دەۋرلەردە يېڭىدىن ياسالغان زامانىۋى كىشى ئىسىم-فامىلىلىرى بولۇپ، ھەم كىشى ئىسىملىرى ھەم فامىلىلىرى قىلىپ قوللىنىش مۇمكىن.

بۇ كىتابچىدىكى تارىخىي كىشى ئىسىملىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۇيغۇرلارغىمۇ ئورتاق بولغان كىشى ئىسىملىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلەر ياكى بۇ خۇسۇستىكى ھاجەتمەنلەر ئېھتىياجىغا ئاساسەن قوللانسا بولىۋېرىدۇ. زاماننىڭ تەرەققىياتى ۋە تۈرك كىشى ئىسىملىرىدىكى مىللىيلىشىش ئېھتىياجى بىلەن كېيىنكى يىللاردا ئوتتۇرىغا چىققان زامانىۋى كىشى ئىسىملىرىنىڭ كۆپىنچىسى بۇرۇنقى ئورتاق تۈركچىنىڭ سۆز بايلىقى ۋە تەپەككۇرى ئاساسىدا ياسالغانلىقى سەۋەبلىك ئۇيغۇرلارمۇ ئەينەن قوللانسا ياكى ئۆز تىل قائىدىسىگە ماسلاشتۇرۇپراق قوللانسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

بۇ كىشى ئىسىم-فامىلىلىرى تۈرك ئېلىپبەسىدىكى ھەرپلەرنىڭ تەرتىپىگە ئاساسەن تىزىلدى.

3 .قىسقارتمىلار

كىتابچىدىكى ئىسىم-فامىلىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئېتىمولوگىيە جەھەتتىن تۈركچە بولسىمۇ، بىر قىسىم ئىسىم-فامىلىلەر ئېتىمولوگىيە جەھەتتىن تۈركچە ئەمەس. تۈركچە بولمىغان بۇ ئىسىم-فامىلىلەر ئۇزاق مۇددەتلىك ئىستېمال جەريانىدا تۈركچىلىشىپ كەتكەن ياكى تۈركلەر تەرىپىدىن ناھايىتى كەڭ قوللىنىلىدىغان ئىسىملارغا ئايلىنىپ كەتكەن. بۇ سەۋەبلىك بىز كىتابچىنى ھازىرلاش جەريانىدا ئۇلارغىمۇ مۇئەييەن نىسبەتتە ئورۇن بەردۇق.

ئىسىم-فامىلىلەر ئىزاھلانغاندا پەقەتلا مۇشۇ يات ئىسىملارنىڭ قايسى تىلغا ئائىت ئىكەنلىكى قىسقارتمىلار ئارقىلىق ئىزاھلاپ قويۇلدى. ئىزاھ بېرىلمىگەن ئىسىم-فامىلىلەر بولسا ئېتىمولوگىيە نۇقتىسىدىن تۈركچە بولغانلىرىدۇر. قىسقارتما ئاساسەن تۆۋەندىكىچە بولدى:

ئەرەبچە (ئە)، پارسچە (پ)، موڭغۇلچە (م)
گرېكچە (گ)، فرانسۇزچە (ف)، خەنزۇچە (خ)
سانسكرىتچە (س).

تۈركلەردە كۆپ قوللىنىلىدىغان قىز ئىسىملىرى

تۈركچە يېزىلىشى	كىشى ئىسىملىرى	ئۇيغۇرچىدىكى مەنىسى ياكى تەگدىشى
A	ئا	ئا
Acarbegüm	ئاجاربەگۈم	ئاجاربەگۈم (ئە+ت). چىرايى گۈزەل، ھۆرمەتكە سازاۋەر خېنىم.
Acarcihan	ئاجارجىھان	ئاجارجاھان (ئە + پ). دۇنيانى ئايدىڭلاتقۇچى.
Acargül	ئاجارگۈل	ئاجارگۈل (ئە + پ). تېز ئېچىلىدىغان گۈل.
Acarkan	ئاجارقان	ئاجارقان (ئە + ت). پاك نەسىل، نەسلى پاك.
Acarsu	ئاجارسۇ	ئاجارسۇ (ئە + ت). پاكىز سۇ.
Açıl	ئاچىل	ئاچىل[1]. ئېچىلىپ تۇرغۇچى، ئېچىلغان.
Açanay	ئاچىلنئاي	ئاچقانئاي. ئايدەك نۇر

[1] ئاچىل ــــ خارەزم خانلىرىدىن غايۇر خانىنىڭ ئۈچ ئىسمىدىن بىرى. يەنە بىر ئىسمى «ئىنالچىق» ئىدى.

ئاچانگۈل	Açangül	ئاچقانگۈل، گۈزەل ئېچىلىدىغان گۈل.
ئاچىلئاي	Açılay	ئېچىلئاي. ئايدەك گۈزەل ئېچىلغۇچى، پارلىدىغۇچى.
ئادالەت	Adalet	ئادالەت (ئە). توغرىنى ۋە ھەقنى قوغدىغۇچى.
ئادار	Adar	ئادار. ئاپتاپلىق/قۇياشلىق كۈنلەرنىڭ باشلىنىشى.
ئادىلە	Adile	ئادىلە (ئە). توغرىنى كۆزىتىدىغان، ئادالەتنى ئايرىلمايدىغان. ھەقنى ھەقسىزدىن ئايرىيالايدىغان كىشى.
ئاغچا	Ağca	ئاغچا. رەڭگى ئاق، ئاق تەنلىك.
ئاھۇ	Ahu	ئاھۇ (پ). چىرايلىق كۆزلۈك جەيلان، مارال.
ئالتۇن	Altun	ئالتۇن.
ئالتۇنبىگى	Altunbigi	ئالتۇنبۇۋى[1]. ئالتۇندەك قىممەتلىك قىز.
ئاژدا	Ajda	يېڭى بىخ، بىخ. ئۇستى ئۇچۇق.
ئاقانئاي	Akanay	ئاققانئاي. ئاسماندا ئەركىن ھەرىكەتلىنىپ يۈرگەن ئايدەك.
ئاقاي	Akay	ئاقئاي. ئايىنىڭ ئەڭ نۇرلۇق

① ئالتۇنبىگى ــــ چىڭگىزخاننىڭ قىزلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمىمۇ ئالتۇنبىگى ئىدى.

		ۋاقتى.
ئاقباشاق	Akbaşak	ئاقباشاق. قىش سوغۇقىغا چىداملىق بىر خىل بۇغداي، چىداملىق قىز.
ئاقبەگۈم	Akbegüm	ئاقبەگۈم. بابۇر خانىنىڭ ھاممىسىنىڭ ئىسمىمۇ ئاق بەگۈم ئىدى.
ئاقجان	Akcan	ئاقجان (ت+پ). روھى پاك ۋە جانغا يېقىن.
ئاقچا	Akça	ئاقچە. ئاق تەنلىك/ۋۇجۇدلۇق، ئاق مەڭىزلىك.
ئاقچاي	Akçay	ئاقچاي. سۈپسۈزۈك ئاققان سۇ، پاك.
ئاقگۈل	Akgül	ئاق گۈل (ت+پ). ئاق تەنلىك ۋە گۈزەل.
ئاقگۈن	Akgün	ئاقكۈن. كۈننىڭ يورۇقلۇقى.
ئاقخان	Akhan	ئاقخان. شامانىست ئېتىقادتا «ياخشىلىق» تەڭرىسى. ئالتاي داستانلىرىدىكى مەلۇم بىر بەگ.
ئاقىن	Akın	ئاقىن/ئېقىن. دۈشمەن يۇرتىغا قىلىنغان ھۇجۇم. قورقماس.
ئاقئىپەك	Akipek	ئاقىيپەك. ئاق رەڭلىك يىپەك، ئاق تەنلىك، ۋۇجۇدلۇق قىز.
ئاققىز	Akkız	ئاققىز. ئاق تەنلىك/ۋۇجۇدلۇق قىز.
ئاقنۇر	Aknur	ئاقنۇر(ت+پ). روھانىي نۇر،

		ئىلاھىي نۇر.
ئاقپىنار	Akpınar	ئاقبۇلاق. سۈزۈك بۇلاق.
ئاقسەل	Aksel	ئاقسەل(ت + ئە). سەل كەبى ئاق.
ئاقسۇ	Aksu	ئاقسۇ. سۈزۈلگەن، تىنىغان بۇلاق سۈيى.
ئاقسۇلتان	Aksultan	ئاق سۇلتان(ت + ئە). ئاق تەنلىك، ۋۇجۇدلۇق سۇلتان.
ئاقسۇنا	Aksuna	ئاق ئۆردەك. ئاق رەڭلىك ياۋا ئۆردەك.
ئاقتاچ	Aktaç	ئاق تاج(ت + ئە).
ئاقتۇنا	Aktuna	تۇنا (دون) دەرياسى، تىنىمسىز تۇنا دەرياسى.
ئالاگۆز	Alagöz	ئالاكۆز. رەڭلىك كۆز.
ئالچىن	Alçın	ئالچىن. ئاق رەڭلىك كىچىك بىر قۇش. نوغايلارغا (كاپكازىيىدە ياشايدىغان تۈركىي تىللىق خەلق) ئائىت بىر ئۇرۇقنىڭ ئىسمى.
ئالەۋ	Alev	ئالەۋ. ئۇچقۇن، ئوت يالقۇنى.
ئالگىن	Algın	ئالغىن. چىۋەرلىكى بىلەن ئەقىللىقلىقى ماسلاشقان ۋە ئۈستۈن بولغان.
ئالئىشىق	Alışık	قىزىل رەڭلىك نۇر.
ئالقىش	Alkış	ئالقىش. خۇش كۆرۈلگەن، ياقتۇرۇلغان.

ئالملا	Almila	ئالملا. قىزىل ئالما مەنىسىدە بولۇپ، قەدىمكى تۈركلەردىكى مەشھۇر بىر قەھرىمان ئايالنىڭ ئىسمى.
ئالپبىلگە خاتۇن	Alpbilgehatun	جەسۇر دانىشمەن خاتۇن[1].
ئالتان	Altan	ئالتان. كۈن تۇغقاندا كۆرۈلىدىغان قىزىللىق.
ئالتىن	Altın	ئالتۇن، قىممەتلىك بىر خىل مېتال.
ئاماچ	Amaç	ئاماچ. مەقسەت، ئارزۇلۇق مەقسەت، مۇددىئا.
ئامىنە	Amine	ئامىنە (ئە). قەلبى ھۇزۇر ۋە ئېسەنلىك بىلەن تولغان ئايال.
ئانداچ	Andaç	ئانداچ. خاتىرىلەشكە تېگىشلىك ئارمىغان. ئەسلەنمەك ئۈچۈن بىرسىگە بېرىلگەن نەرسە، يادىكار.
ئانگىن	Angın	ئانگىن. ئەسلەنگەن، ئېسىدە تۇتۇلغان.
ئانقا	Anka	ئەنقا قۇشى.
ئاپاق	Apak	پاك، ئار-نومۇسلۇق، ئېپپەتلىك.
ئاپاق بەگۈم	Apak begüm	ئاپاق بەگۈم. ھۆرمەتكە سازاۋەر،

① ئالپبىلگەخاتۇن—— ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىرىدىن بۆگۈ قاغاننىڭ رەپىقىسى.

ئىپپەتلىك خانىم.

ئارال	Aral	ئارال، يېگانىلىق.
ئاراز	Araz	ئاراز. شاد ـ خۇراملىق.
ئارچا	Arça	ئارچا. بىر خىل خۇش پۇراق دەرەخ.
ئاردا	Arda	ئاردا. ھۆكۈمدار ياكى ۋەزىرنىڭ ھاسىسى، ئىزباسار.
ئاردان	Ardan	ئاردان. ھەر جەھەتتىن تەربىيىلىك بولغانلىقنىڭ سىمۋولى.
ئاردىچ	Ardıç	ئاردىچ. قارىغاي تۈرىگە كىرىدىغان، قىشتا يوپۇرمىقى تۆكۈلمەيدىغان، خۇش پۇراقلىق، يۇمىلاق مېۋىسى بولىدىغان ۋە دورا قىلىنىدىغان بىر خىل دەرەخ، ئارچا.
ئارماغان	Armağan	ئارمىغان. بىرىنى سۆيۈندۈرمەك ئۈچۈن ياندۇرۇقسىز بېرىلگەن بىر ھەدىيە.
ئارمان	Arman	ئارمان(پ).
ئارسال	Arsal	ئارسال. پاك ۋە ئىشچان، ساقال ـ بۇرۇتلۇق.
ئارزۇ	Arzu	ئارزۇ (پ). ئىستەك. ئارزۇ، سېغىنىش.
ئارزۇگۈل	Arzugül	ئارزۇگۈل (پ). گۈلدەك

		ئاررۇۋلانغان بولۇش.
ئاررۇم	Arzum	ئارزۇيۇم. تىلىكىم، قىلىشنى خالىغان نەرسەم.
ئاسېنا	Asena	ئاسىنا. چىشى بۆرە، گۈزەل قىز. كۆك تۈرك دۆلىتىنى قۇرغان خاقانلار تەۋە بولغان ئۇرۇق (ئاشىنا/ئاسېنا). تۈركلەرنى ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرغان رىۋايەتتىكى كۆك بۆرە.
ئاسىيە	Asiye	ئاسىيە (ئە). ئاچچىقى بار بولغان ئايال. ئىسيان قىلغان. ھەزرىتى مۇسانى چوڭ قىلغان ئايال.
ئاسلى	Aslı	ئەسلى، ئۆزى. ساپ، پاك قىز.
ئاسلىگۈل	Aslıgül	ئەسلىگۈل. ساپ ۋە پاك. تەبىئىتى گۈل كەبى ياخشى قىز.
ئاسلىخان	Aslıhan	ئەسلىخان. ئۆتمۈشى، ئاتالىرى خان بولغان قىز. ئەسلىخان.
ئاسلىنۇر	Aslınur	ئەسلىنۇر. نۇردىن كەلگەن.
ئاسۇدە	Asude	ئاسۇدە (پ). ھۇزۇرلۇق، ساغلام.
ئاسۇمان	Asuman	ئاسمان (پ). كۆك يۈزى.
ئاشقىن	Aşkın	ئاشقىن. ئوخشاشلىرىدىن ئۈستۈن بولغان. تەڭتۇشلىرىدىن ئېشىپ

		چۈشىدىغان كىشى.
ئاتانۇر	Atanur	ئاتانۇر. نەسلى پاك بولغان كىشى.
ئاتەش	Ateş	ئاتەش (پ). ئوت، ئاتەش.
ئايبالا	Aybala	ئايبالا. ئاي يۈزلۈك بالا. ئايدەك چىرايلىق قىز.
ئايبەن	Ayben	ئايمەڭ. نۇر يۈزلۈك. ئاي مەڭلىك گۈزەل قىز.
ئايبەنىز	Aybeniz	ئايمەڭىز. ئاي يۈزلۈك.
ئايبىكە	Aybike	ئايبىكە. ئاي كەبى گۈزەل ۋە پاك قىز.
ئايبولدى	Ayboldı	ئايبولدى. ئايدەك گۈزەل ۋە نۇرلۇق بولغان كىشى.
ئايبۈكە	Aybüke	ئايبۈكە. ئاي كەبى گۈزەل قىز/خاتۇن.
ئايجان	Aycan	ئايجان(ت+پ). ئاي كەبى گۈزەل كىشى.
ئايچا	Ayça	ئايچە. ئاينىڭ باشلانغۇچ كۆنلەردىكى ياي شەكلى. يېڭى ئاي. مەسچىت ـ جامەلەرنىڭ قۇببىلىرىگە ۋە مۇنارلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان ھىلال شەكلىدىكى مېتال، بېزەك.
ئايچىچەك	Ayçiçek	ئاپتاپپەرەس. ئايدەك گۈزەل.
	Ayda	ئاي كەبى گۈزەل. ئايدەك. ئۆستەڭ بويلىرىدا يېتىشىدىغان

		خۇش پۇراق گۈلنىڭ ئىسمى.
ئايدېنىز	Aydeniz	ئايدېڭىز. ئاي ۋە دېڭىزدەك سۈزۈك.
ئايدىنئاي	Aydınay	ئايدىڭئاي. نۇرلۇق ئاي، يورۇق ئاي.
ئايدىل	Aydil	ئايدىل(ت+پ). ئايدەك گۈزەل ۋە ئاق كۆڭۈل.
ئايدىلەك	Aydilek	ئايتىلەك. ياخشى، گۈزەل تىلەك.
ئايدىنچ	Aydinç	ئايتىنچ. ئايدەك نۇرلۇق ۋە يۈكسەكتە بولماق.
ئايفەر	Ayfer	ئايپەر. ئاينىڭ نۇرى.
ئايگەن	Aygen	ئايگەن. قەدىناس، سەمىمىي ۋە ھەقىقىي دوست.
ئايگۈل	Aygül	ئايگۈل(ت+پ). كۈلگەن ئايدەك.
ئايخان	Ayhan	ئايخان. ئوغۇزخاننىڭ ئىككىنچى ئوغلى، ئادەتتە قىز ۋە ئوغۇللارغا ئورتاق قويۇلىدىغان ئىسىمدۇر.
ئايخانىم	Ayhanım	ئايخانىم. ئايدەك ئاق تەنلىك خانىم. توققۇز ئوغۇز قاغانلىرىدىن باز قاغاننىڭ قىزى.
ئايخاتۇن	Ayhatun	ئايخاتۇن[1]. ئاي كەبى نۇرلۇق تېنى بار خاتۇن.

[1] ئايخاتۇن ــــ مەشھۇر تارىخچى رەشىدىددىننىڭ قىزىنىڭ ئىسمى.

ئايىم	Ayım	ئايىم. جەلپ قىلغۇچى، سۆيۈملۈك.
ئايقۇت	Aykut	ئايقۇت. قۇت (بەخت) كەلتۈرىدىغان ئاي، ئامەت ئەكىلىدىغان ئاي.
ئايلىن	Aylin	ئايلىن. ئاينىڭ ۋە بەزى يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى.
ئاينۇر	Aynur	ئاينۇر(ت + ئە). ئاي كەبى نۇر چاچىدىغان.
ئايپەرى	Ayperi	ئايپەرى. پەرىلەردەك نۇر چاچىدىغان.
ئايسەل	Aysel	ئايسەل. ئايغا ئوخشاش.
ئايسەرەن	Ayseren	ئايسەرەن. نۇر ۋە خۇشاللىق ئەكىلىدىغان/چاچىدىغان.
ئايسەۋ	Aysev	ئايسۆي. ئايدەك نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، كۆزنى چاقنىتىدىغاننى سۆي.
ئايسىما	Aysima	ئايسىما(ت+پ). ئاي يۈزلۈك.
ئايسۇ	Aysu	ئايسۇ. ئاي ۋە سۇ كەبى ساپ\ پاك، گۈزەل.
ئايسۇن	Aysun	ئايسۇن. ئايدىڭلىق ۋە راھەتلىك ئەكەلدۈرۈش ئىستىكى.
ئايسۇنا	Aysuna	ئايسۇنا. ئايدەك نۇرلۇق، سۇنا (سۇنا: ئەركەك ئۆردەك) دەك گۈزەل.
ئايشە	Ayşe	ئايشە (ئە). ئۇزۇن ۋە راھەت

ئۆمرى بىلەن مەشھۇر ئايال.

ئايشەگۈل	Ayşegül	ئايشىگۈل(ئە + پ). ئۇزۇن ئۆمۈرلۈك، چىداملىق، سولمايدىغان گۈل.
ئايشەنۇر	Ayşenur	ئايشىنۇر(ئە + پ). نۇر ئىچىدە ئۇزۇن بىر ئۆمۈر كۆرۈش تىلىكى.
ئايتاچ	Aytaç	ئايتاچ. ئاينى بىر تاج كەبى تاقايدىغان گۈزەل.
ئايتەن	Ayten	ئايتەن. ئاي كەبى نۇرلۇق تەنلىك/ۋۇجۇدلۇق.
ئايتولۇن	Aytolun	ئايتولۇن. تولۇن ئاي.
ئايىيۈجە	Ayyüce	ئايىيۈجە. ئاي كەبى ئېرىشىش قىيىن. ئۇلۇغ ئاي.
ئايزىت	Ayzıt	ئايزىت. مىتولوگىيىدىكى گۈزەللىك تەڭرىچىسى.

ب	B	ب
باھار	Bahar	باھار (ئە). قىش بىلەن ياز ئارىسىدىكى مەۋسۇم. خوراساندىكى قەدىمكى بىر ئۆلكە.
باختىگۈل	Bahtigül	بەختىگۈل (پ)، تەلەيلىك ۋە گۈزەل. بەختى ئوچۇق.

بالجا	Balca	بالچه. ھەسەلگە ئوخشاش تاتلىق سۆزلەيدىغان.
بالجان	Balcan	بالجان. تاتلىق ۋە ياخشى خىسلەتلىك ئەۋلاد.
بالقىز	Balkız	بالقىز. شېرىن، سۆيۈملۈك قىز.
بانۇ	Banu	بانۇ (پ). ئايال، خاتۇن، مەلىكە، ياخشى خىسلەتلىك ئايال، قىز.
بارچا	Barça	بارچە. تامامى، ھەممىسى.
بارىش	Barış	بارىش. تىنچلىق. ئۇرۇش ياكى ئاداۋەتتىن كېيىنكى يارىشىش.
باشاق	Başak	باشاق.
باشار	Başar	باشار. مۇۋەپپەقىيەت قازان. ۋەزىپىنىڭ ئارزۇ قىلىنغان شەكىلدە تۈگىتىلىشى توغرىسىدىكى تىلەك.
باشاي	Başay	باشئاي. يىلنىڭ تۇنجى ئېيى. باش ئاي.
بەگۈم	Begüm	بەگۈم[1]. خانىم (خېنىم)، ھۆرمەتلىك. ھۆرمەتكە سازاۋەر.
بەگۈمخان	Begümhan	بەگۈمخان. ھۆرمەتكە سازاۋەر

[1] بەگۈم ــــ ئاقساق تۆمۈر دەۋرىدىن كېيىنكى مەلىكىلەر بۇ ئىسىم بىلەن ئاتىلىشقا باشلىغان. ئەرجۇمەنت بانۇ بەگۈم ـ تۈرك ـ ھىندى ئىمپېراتورلىرىدىن شاھ جاھاننىڭ خانىشى (1591ــ1630). شاھ جاھان ئەرجۇمەنت بانۇ بەگۈمنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئۇنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن دۇنياغا مەشھۇر بولغان بىناكارلىق مۆجىزىسى تاج ـ ماھالنى ئىنشا قىلدۇرغانىدى.

ئايال.

بەلىز	Beliz	بېلىز. ئىشارەت ۋە ئىز، نىشان.
بەلقىس	Belkıs	بەلقىس[1] (ئە). ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك ئايال.
بەلما	Belma	بەلما. تۇرغۇن سۇ، پايدىسىز\ قوپال.
بەنگى،	Bengi	مەڭگۈ. ئەبەدىي داۋام
بەنگۈ	Bengü	قىلىدىغان. ھېچ ئۆلمەيدىغان.
بەنگىسۇ	Bengisu	مەڭگۈسۇ. ئۆلۈمسىزلىك سۈيى. بۇ سۇنى ئىچكەنلەرگە ئۆلۈمسىزلىك بەخش ئېتىدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان بىر خىل سۇ.
بەرىن	Berin	بېرىن. ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ ياخشى. ئەڭ يۈكسەك.
بەرنا	Berna	بەرنا (ئە). ياش، چېۋەر.
بەتىگۈل	Betigül	بېتىگۈل. گۈل مەڭزىلىك. چىرايى گۈلگە ئوخشاش چىرايلىق.
بەتۇل	Betül	بەتۇل. ئارتىنچاق ۋە ئۇياتچان ئايال.
بەيدا	Beyda	بەيدا. سەھرا، دالا، ئاقلىق. ئوچۇقچىلىق.

[1] بەلقىس ــــ قەدىمكى يەمەندە قۇياشقا چوقۇنىدىغان سابا مەلىكىسى. سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئايالى ئىدى.

بەيخان	Beyhan	بەيخان[1]. سىر ساقلىمايدىغان، تۈز.
بەيزا	Beyza	بەيزا (ئە). خىلىلا ئاق، ئاپئاق.
بەزەك	Bezek	بېزەك، تاقىلىدىغان ھەر خىل زىبۇزىنىنەت بۇيۇملىرى.
بىبى	Bibi	بىبى. نازۇك، ئەدەبلىك، ھۆرمەتلەنگۈچى.
بىبىبەگۈم	Bibibegüm	بىبىبەگۈم. ئېسىل، تەربىيە كۆرگەن ئېسىلزادە خېنىم.
بىكە	Bike	بىكە. تېخى توي قىلمىغان قىز.
بىگە	Bige	بىگە. پاك قىز، بەگ، خان قىزى.
بىگەم	Bigem	بىگەم. قول ئۈستىدە تۇتۇلىدىغان، ئارزۇلۇق.
بىلگە	Bilge	بىلگە. بىلىملىك، بىلگەنلىرىنى پايدىلىق بىر شەكىلدە قوللىنىشنى بىلىدىغان. سىياسەت ۋە باشقۇرۇش جەھەتتىن ھاكىم، بىلگەنلىرىدىن تولۇق پايدىلىنالىغۇچى.
بىلگەخان	Bilgehan	بىلگەخان. ناھايىتى بىلىملىك دۆلەت باشلىقى. كۆكتۈرك

[1] بەيخان ـــ قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر يولباشچىلىرىدىن بىرى. بۇنىڭدىن باشقا، ئوسمانلى سۇلتانى ئۈچىنچى مۇستافانىڭ قىزىنىڭ ۋە سۇلتان ئۈچىنچى سېلىمنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئىسمىمۇ بەيخان ئىدى.

قاغانلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.

بىلگەخاتۇن	Bilgehatun	بىلگەخاتۇن. دانىشمەن ئايال.
بىلگەن	Bilgen	بىلگەن، بىلىدىغان، بىلىملىك.
بىلگەسۇ	Bilgesu	بىلگىسۇ. بىلگىنىنى ئۆگىتىدىغان.
بىلگى	Bilgi	بىلگى. بىر ئىش ياكى مەلۇم تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىش، مەلۇمات.
بىلگىخان	Bilgihan	بىلگىخان. دانىشمەن. مەلۇماتلىق، مەلۇمات ئىگىسى.
بىلخان	Bilhan	بىلخان. كۆپ بىلىدىغان.
بىنناز	Binnaz	مىڭناز(ت+پ). ناھايىتى نازلىنىدىغان، نازى بار ئايال.
بىراي	Biray	بىرئاي. ئاي كەبى تاق، ئوخشىشى بولمىغان.
بىرجان	Bircan	بىرجان (ت+پ). بىر دانە، سۆيۈملۈك، جانغا يېقىن.
بىردال	Birdal	بىرتال. تاق، تۇنجى ئەۋلاد.
بىرگۈل	Birgül	بىرگۈل(ت+پ). تاق گۈل.
بىرقان	Birkan	بىرقان. ئوخشاش بىر قاندىن كەلگەن.
بىرسەن	Birsen	بىرسەن. سەن، يالغۇز بىرلا سەن.
بىرسۇ	Birsu	بىرسۇ. بىر يۇتۇم سۇ كەبى.
بونجۇك	Boncuk	مۇنچاق. كۆز مونچاقتەك.
بۇكەت	Buket	گۈلدەستىسى.

بۇلاق	Bulak	بۇلاق.
بۇرجۇ	Burcu	بۇرچى. گۈزەل پۇراق، ئەتىر.
بۇرچىن	Burçin	بۇرچىن. چىشى كېيىك، مارال.
بۇرلا	Burla	بۇرلا[①]. ئۈزۈم، ئۈزۈم شىڭگىلى. ئۈزۈمدەك تاتلىق ۋە شېرىن.
بۇسە	Buse	بۇسە (پ). سۆيۈمچە (بىر سۆيۈم)، سۆيۈش.
بۈكە	Büke	بۈكە. ئەقىللىق، گۈزەل ئايال.
بۈشرا	Büşra	بۈشرا (ئە). خۇش خەۋەر.

ج C ج

جان	Can	جان (پ). ھاياتلىق، روھ، تىرىكلىك.
جانان	Canan	جانان (پ). سۆيۈملۈك يار.
جاناي	Canay	جانئاي(پ+ت). ئاي كەبى پاك.
جاندان	Candan	جاندىن(پ+ت). ئىچىدىن، سەمىمىي، كۆڭۈلدىن.
جانەل	Canel	جانقول(پ+ت). كۆڭۈلدىن ئۇزىتىلغان دوستانا قول.
جانگۈل	Cangül	جانگۈل(پ+ت). سۆيۈملۈك، جانغا يېقىن قىز.
جانقۇت	Cankut	جانقۇت(پ+ت). سۆيۈملۈك،

① بۇرلا ــــ چىڭگىزخاننىڭ ئانىسىنىڭ ۋە بايىندىر خاننىڭ قىزلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.

		جانغا يېقىن. قۇتلۇق ئەۋلاد.
جانسەل	Cansel	جانسەل(ئە + پ). جاننىڭ بىر قىسمىدەك.
جانسۇ	Cansu	جانسۇ(پ+ت). جاندەك قىممەتلىك
جەملە	Cemile	جەملە (ئە). چىرايلىق ئايال، ئارماغان.
جەرەن	Ceren	جەرەن. چۆللەردە ياشايدىغان، ناھايىتى تېز يۈگۈرۈدىغان، چىرايلىق كۆزى بار ھايۋان.
جەيدا	Ceyda	جەيدا (ئە). ئۇزۇن بويلۇق ئايال. بوينى گۈزەل ئايال.
جەيلان	Ceylan	جەيلان (م). كېيىك تۈرىدىكى چىرايلىق كۆزلۈك بىر ھايۋان.
جىھان	Cihan	جاھان (پ)، دۇنيا.
جوشقۇ	Coşku	جوشقۇ. خۇشاللىق ۋە ھاياجان.

چ Ç چ

چاغ	Çağ	چاغ. ئالەمدە بىر ۋاقىت تىلىمى.
چاغداش	Çağdaş	دەۋرداش. ئوخشاش بىر چاغدا ياشىغان. ھازىرقى زاماندىكى.
چاغلا	Çağla	چاغلا. غورا. ئۆرۈك، بولۇپمۇ بادامنىڭ دەل پىشمىغان ۋاقتىتىكى تازە ھالى.

چاغلار	Çağlar	چاغلار، شارقىراتما. شارقىراتما ئاۋازى چىقىرىدىغان.
چاغلايان	Çağlayan	چاغلايان. شارقىراتما.
چاغرى	Çağrı	چاغرى، دەۋەت. قارچىغا.
چەھرە	Çehre	چېھرە(پ). يۈز، چىراي.
چىدام	Çıdam	چىدام. سەۋر، تاقەت.
چىغىر	Çığır	چىغىر. ئېچىلغان يول.
چىنار	Çınar	چىنار.
چىراي	Çıray	يۈز، چىراي.
چېچەك	Çiçek	چېچەك، گۈل.
چېچەكبەگۈم	Çiçekbegüm	چېچەكبەگۈم[1]. گۈل كەبى نازىنىن خېنىم.
چىغدەم	Çiğdem	چىغدەم. چېچىكى ھەرخىل رەڭدە ئېچىلىدىغان بىر خىل دالا گۈلى.
چىلە	Çile	چىلە (پ). ئەزىيەت، دەرد.
چىمەن	Çimen	چىمەن.
چولپان	Çolpan	چولپان. قۇياش پاتقاندىن كېيىن تۇغۇلىدىغان نۇرلۇق بىر يۇلتۇز.

د D د

داملا	Damla	داملا. تامچە.

---

[1] چېچەكبەگۈم ـــ ئاباسىيلار خەلىپىلىكىنىڭ خەلىپىسى ئەل مۇقتەفىنىڭ تۈرك ئانىسىنىڭ ئىسمى.

دەفنە	Defne	دەفنە (گ). قش ـ ياز ياپيپشل تۇرىدىغان، يوپۇرماقلىرى خۇش پۇراق چاچىدىغان بىر خىل دەرەخ.
دەمەت	Demet	دەمەت (گ). باغ، تۇتام. چېچەك ياكى زىرائەتلەردىن بىر قىسمىنىڭ باغلانغان ھالى. بىر يەردىن چىققان نۇرلار توپلىمى. باغلام.
دېنىز/دەنىز	Deniz	دېڭىز، چەكسىزلىك.
دەرەن	Deren	تەرگۈچى. توپلىغۇچى، تەرگۈچى. بىر يەرگە ئەكەلگۈچى.
دەرىن	Derin	دەرىن. چوڭقۇرلۇق.
دەرمان	Derman	دەرمان (پ)، چارە.
دەريا	Derya	دەريا (پ). دېڭىز. ناھايىتى بىلىملىك كىشى. تەسەۋۋۇپتا تەڭرى.
دەستان	Destan	داستان (پ). قەھرىمانلىق تېمىسىدىكى داستان.
دەۋرىم	Devrim	دەۋرىم. ئىنقىلاب، مۇھىم ماھىيەتلىك ئۆزگىرىشلەرگە سەۋەبچى بولالايدىغان كەسكىن ئۆزگەرتىش، ئاغدۇرما.
دىدەم	Didem	دىدەم (پ). مېنىڭ كۆزۈم،

كۆزنۇرۇم.

دىلارا	Dilara	دىلئارا (پ). كۆڭۈل ئالىدىغان تەسەللىي بېرىدىغان يار.
دىلبەر	Dilber	دىلبەر (پ). ئاشىق قىلىدىغان كۆڭۈلنى مەھلىيا قىلغۇچى.
دىلەك	Dilek	تىلەك. ئىستەك، ئارزۇ.
دىلنۇر	Dilnur	دىلنۇر (پ). كۆڭلى نۇرلۇق.
دىنچاي	Dinçay	ئاينىڭ ئەڭ نۇرلۇق ۋاقتى.
دوغا	Doğa	دوغا. تەبىئەت.
دورۇق	Doruk	دورۇق. يۈكسەك، يۇقىرى پەللە، يۈكسەك تۆپە.
دۆندۈ	Döndü	دۆندۈ. تېخىچە توي قىلمىغان قىز. بۇ «قايتتى» دېگەنلىك بولۇپ، ئادەتتە باللىرىنىڭ ھەممىسى قىز بولغان ئائىلىلەر ئاخىرقى قىز بالىسىغا بۇ ئاتنى قويىدۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى پەرزەنتىنىڭ ئوغۇل تۇغۇلىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ.
دۇمان	Duman	تۇمان.
دۇيغۇ	Duygu	تۇيغۇ.
دۇيگۇن	Duygun	سەزگۈر، تۇيغۇن.
دۇنيا	Dünya	دۇنيا (ئە). قۇياش سىستېمىسىنىڭ تۆتىنچى سەييارىسى.

ئەبرۇ	Ebru	ئەبرۇ (پ). قاش، دولقۇنسىمان رەخت. بىر خىل قەغەز پەردازلىما سەنئىتى.
ئەجە	Ece	ئەجە①. خانىش، ئاچا، ئۇلۇغ، پىشقەدەم.
ئەدا	Eda	ئەدا (ئە). ئۇسلۇب، سۈپەتلىك، سەۋىيىلىك ھەرىكەت، قىلىق.
ئەدگۈ	Edgü	ئەدگۈ. ياخشى.
ئەدىز	Ediz	ئەدىز. ناھايىتى قىممەتلىك، ئۇلۇغ، بۈيۈك.
ئەگە	Ege	ئېگە. تۈركىيە بىلەن گرېتسىيە ئارىسىدىكى دېڭىز، ئىككىنچى بىر ئىسمى «ئاراللار دېڭىزى» بولۇپ، بۇ دېڭىز ئەتراپىدا ياشايدىغان تۈركلەر پەرزەنتلىرىگە بۇ ئىسىمنى بېرىشىدۇ.
ئەگەمەن	Egemen	ئېگەمەن. سۆزىنى ئۆتكۈزەلەيدىغان، باشقۇرالايدىغان، ھۆكۈمران.

① ئەجە ــــ تۈركلەرنىڭ رۇم ئېلىگە ئۆتىشىدە تەسىرى چوڭ بولغان بىر ئوسمانلى قوماندانىنىڭ ئىسمى.

ئەكىم	Ekim	ئەكىم، تېرىم. تۇپراققا ئۇرۇق تېرىش ئىشى. ئۆكتەبىر.
ئەلا	Ela	ئەلا، سارغۇچ. كۆز رەڭگىنىڭ سېرىق بىلەن قارا ئارىسىدىكى رەڭگى. قوي كۆز.
ئەلچىن	Elçin	ئەلچىن. دەستە، تۇتام، باغ.
ئەلدەم	Eldem	ئەلدەم. ماسلىششچان، چىقىششاق، سەمىمىي.
ئەلىف	Elif	ئېلىف (ئە). ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى بىرىنچى ھەرپ. بويى كېلىشكەن گۈزەل قىز.
ئەلماس	Elmas	ئالماس(گ).
ئەلۋان	Elvan	ئەلۋان (ئە). رەڭلەر، رەڭگارەڭ.
ئەمەل	Emel	ئەمەل (ئە). كۈچلۈك ئىستەك، ئارزۇ.
ئەمىل	Emil	ئەمىل. ئەۋلاد، نەۋرە. مېغىز، بىر نەرسىنىڭ ئۆزى، ئەسلى.
ئەندەر	Ender	ئەندەر (ئە). نادىر، ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان.
ئەنگىن	Engin	ئەنگىن. ئۇچى، بۇرجىكى كۆرۈنمىگۈدەك كەڭرى. دېڭىزنىڭ قۇرۇقلۇقتىن خېلىلا ئۇزاقتىكى كەڭرى بىر قىسمى.
ئەنگىنسۇ	Enginsu	ئەنگىنسۇ. ئوچۇق، پايانسىز دېڭىز.
ئەردەم	Erdem	ئەردەم، پەزىلەت. ياخشىلىق،

		ئاق كۆڭۈللۈك، توغرىلىقتا ئوخشاش خىسلەتلەر.
ئەردەمئاي	Erdemay	ئەردەمئاي. ئەردەملىك ۋە ئايغا ئوخشاش چىرايلىق.
ئەردەن	Erden	ئەردەن. قول تەگمىگەن قىز، گۆھەر.
ئەردەنئاي	Erdenay	ئەردەنئاي. يېڭى تۇغۇلغان ئاي.
ئەرەم	Erem	ئەرەم. جەننەت.
ئەرەن	Eren	ئەرەن. ئۆزىنى تەڭرىگە ئاتىغان، تەڭرىگە ئۇلاشقان. ئەۋلىيالىق دەرىجىسىگە ئۇلاشقان كىشى.
ئەرەنسۇ	Erensu	ئەرەنسۇ. سۇ كەبى ئەزىز بولغان.
ئەرگى	Ergi	ئەرگى. ئېرىشمەك.
ئەرگىن	Ergin	ئەرگىن. پىشقان، يېتىشكەن، پىشىپ يېتىلگەن.
ئەرگۈل	Ergül	ئەرگۈل. يېتىشكەن، ئېچىلغان گۈل.
ئەرىم	Erim	ئەرىم. خۇش خەۋەر.
ئەركىن	Erkin	ئەركىن. هۆر، ئازادە.
ئەرسىن	Ersin	ئەرسىن. كۈتكىنىگە ئېرىشسۇن، ئۇزۇن ئۆمۈرلۈك بولسۇن، يېتىشسۇن. مۇرادىغا يەتكەي.
ئەسەن	Esen	ئېسەن. سالامەتلىكى جايىدا بولغان، تىرىكلىك،

		تىنچ ـ ئامان.
ئەسەنگۈل	Esengül	ئېسەنگۈل. تىرىك ۋە گۈزەل بولغان گۈل.
ئەسەنئاي	Esenay	ئېسەنئاي. گۈزەل ئاي.
ئەسەر	Eser	ئەسەر. بىر نەرسىنىڭ بارلىقىدىن بېشارەت بەرگەن ئىز .تۆگىتىلگەن سەنئەت تەتقىقاتى.
ئەسىن	Esin	ئېسىن. كۆكۈلگە تۇغۇلغان، بىر نەرسىنى ئىجاد قىلىشقا ھەيدەكچىلىك قىلىدىغان گۈزەل تۇيغۇ، ئىلھام.
ئەسما	Esma	ئەسما (ئە). ئاتلار، ئىسىملەر.
ئەسرا	Esra	ئەسرا (ئە). تېخىمۇ سىستېمىلىق ۋە تېز سۈرئەتلىك.
ئەۋرەن	Evren	ئەۋرەن، ئالەم، كائىنات. ئەجدىھا، يىلان.
ئەۋرىم	Evrim	ئەۋرىم، تەدرىجىيلىك. ئۆزلۈكىدىن شەكىللەنگەن تېگىشىم (ئۆزگىرىش). دەۋرىيلىك.
ئەيلەم	Eylem	ئەيلەم. بىر ئالمىشىش يارىتالايدىغان تەسىرلىك ھەرىكەت.
ئەزەل	Ezel	ئەزەل، ئۆتمۈشتە باشلانغۇچى بولمىغان.

ئەزگى	Ezgi	ئەزگۈ. مۇئەييەن قائىدىگە ئاساسەن ئىجاد قىلىنغان ۋە قۇلاقتا مۇڭ پەيدا قىلالايدىغان سادالار. ماسلىشىشچان ئاۋاز.
ئەزگۈ	Ezgü	ئەزگۈ. ياخشى بىر كىشى، ياخشىلىق سۆيەر.

ف F ف

فاتىمە	Fatime	پاتىمە (ئە). دۈتتىن ئايرىلغان.
فەدا	Feda	پىدا (ئە). كۆزدىن چىقىرىلغان. مۇئەييەن بىر نەرسىنىڭ شەرىپى ئۈچۈن بېرىۋەتمەك، پىدا قىلماق.
فەراھ	Ferah	پەراھ (پ). سۆيۈنگەن، خۇشال-خۇرام بولغان.
فەراي	Feray	پەراي(پ+ت). ئاي نۇرى.
فەرىدە	Feride	پەرىدە(ئە). تەڭداشسىز، ئۈستۈن.
فىدان	Fidan	پىدان، تازا. ئۆسمە، كۆچەت. يېڭى چوڭىيىۋاتقان گىياھ.
فىگەن	Figen	پىگەن(پ). يىقىتىپ-يوقىتىدىغان. ياغمىلايدىغان.

فىلىز	Filiz	پىلىز (گ). بىخ، نوتا.
فىرۇزە	Firuze	پىرۇزە(ئە). ئوچۇق كۆك رەڭدىكى قىممەتلىك بىر خىل تاش.

گ G گ

گامزە	Gamze	غەمزە (ئە). سۈزۈلۈپ بېقىش. كۆز قىسىش، كۆز بىلەن قىلىنغان ئىشارەت. زىنىخ.
گايە	Gaye	غايە (ئە). مەقسەت، نىشان.
گىزەم	Gizem	گىزەم. يېشىلمىگەن سوئال، سىر. بىر پىكىر، بىر تۇيغۇ، بىر كىشى ئەتراپىدا مەيدانغا كەلگەن ئەقىدە.
گونجا	Gonca	غۇنچە (پ). شائىرلار يارىنىڭ لېۋىنى غۇنچىگە ئوخشىتىشىدۇ.
گۆكاي	Gökay	كۆكئاي. ئاسمان كۆكى ئاي، ماۋى رەڭلىك ئاي.
گۆكجەن	Gökcen	كۆكجەن. ساغلام ۋە چىرايلىق.
گۆكچە	Gökçe	كۆكچە. كۆپكۆك، ماۋى كۆزلۈك گۈزەل.
گۆكچەك	Gökçek	كۆكچەك. گۈزەل، تاتلىق.
گۆكچەن	Gökçen	كۆكچەن. گۈزەل، زارىف دىلبەر.
گۆكقىز	Gökkız	كۆكقىز. كۆك يۈزى كەبى سۈزۈك

تەنلىك (ۋۇجۇدلۇق) قىز.

گۆكسەل	Göksel	كۆكسەل. كۆك يۈزى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ساماۋى.
گۆكسۇ	Göksu	كۆكسۇ. ئاقارسۇ ئىسمى.
گۆنەن	Gönen	گۆنەن. خۇشال بول! سۆيۈن.
گۆنۈل	Gönül	كۆڭۈل، يۈرەكتە ھېس قىلىنغان تۇيغۇلارنىڭ مەنبەسى. ئىستەكلىك بولۇش، سۆيگۈ، مەيىل، تۇيغۇ.
گۆنۈلئاي	Gönülay	كۆڭۈلئاي. سۆيگۈ بىلەن تولغان ۋە ئاي كەبى گۈزەل.
گۆرگۈن	Görgün	كۆركۈن. باياشاتلىق ۋە شاد ـ خۇراملىقنى كۆرۈش ئارزۇسى.
گۆركەم	Görkem	كۆركەم.
گۆزدە	Gözde	كۆزدە. ياخشى كۆرۈلگەن، سۆيۈلگەن ۋە ئۇستۈن تۇتۇلغان ئايال.
گۈل	Gül	گۈل (پ).
گۈلاي	Gülay	گۈلئاي(پ+ت). گۈللەر ئېچىلغان ماي ئېيى.
گۈلباھار	Gülbahar	گۈلباھار (پ). باھاردا ئېچىلىدىغان گۈل. ئانادولۇدا كۆپ سۈت بېرىدىغان ئىنەكلەرگە بېرىلگەن لەقەم.
گۈلباي	Gülbay	گۈلباي(پ+ت). گۈل بېيى،

		گۈلگە باي.
گۈلبانۇ	Gülbanu	گۈلبانۇ(پ+ت). گۈل كەبى خاتۇن.
گۈلبەدەن	Gülbeden	گۈلبەدەن[1](پ+ئە). گۈل بەدەنلىك.
گۈلبەن	Gülben	گۈلمەڭ(پ+ت). گۈلدەك چىرايلىق مېڭى بار قىز.
گۈلبەنىز	Gülbeniz	گۈلمەڭىز(پ+ت). گۈل مەڭىزلىك. مەڭزى گۈلدەك.
گۈلبەياز	Gülbeyaz	گۈلبەياز (پ+ئە). ئاق ئەتىرگۈلدەك چىرايلىق.
گۈلبىكە	Gülbike	گۈلبىكە(پ+ت). گۈل كەبى گۈزەل ۋە قول تەگمىگەن، ناھايىتى پاك.
گۈلبوستان	Gülbostan	گۈلبوستان(پ).
گۈلبوي	Gülboy	گۈلبوي(پ+ت). گۈل بويلۇق، بوي-تۇرقى كېلىشكەن گۈزەل قىز.
گۈلجان	Gülcan	گۈلجان (پ). گۈل كەبى گۈزەل ئەۋلاد.
گۈلچېچەك	Gülçiçek	گۈلچېچەك(پ+ت). گۈل چېچەكى.
گۈلچىن	Gülçin	گۈلچىن (پ). گۈل

[1] گۈلبەدەن بەگىم ـــ بابۇر شاھنىڭ قىزى، تۈرك تارىخچىسى ۋە «ھۇمايۇننامە»نىڭ يازغۇچىسى.

توپلايدىغان، گۈل تەرگۈچى.

گۈلدەن	Gülden	گۈلدەن (پ). گۈلدىن قىلىنغان، گۈلدەك.
گۈلدەنىز	Güldeniz	گۈلدېڭىز. گۈل قەدەر گۈزەل، دېڭىز قەدەر سۈزۈك.
گۈلدەستە	Güldeste	گۈلدەستە (پ).
گۈلدىلەك	Güldilek	گۈلتىلەك(پ+ت). گۈزەل تىلەك، ياخشى تىلەك.
گۈلەن	Gülen	كۈلگەن. كۈلۈمسىرەيدىغان، كۈلگەن. كۈلەر يۈزلۈك.
گۈلەر	Güler	كۈلەر، كۈلگەن كىشى.
گۈلەرگىن	Gülergin	كۈلەركەن. دەل ۋايىغا يېتىپ ئېچىلغان گۈل.
گۈلەسەن	Gülesen	گۈلئېسەن. ئامان-ئېسەن ۋە گۈلدەك چىرايلىق.
گۈلگەن	Gülgen	كۈلگەن، مۇرادىغا يەتكەن.
گۈلگونجا	Gülgonca	گۈلغۇنچە (پ)، غۇنچىدەك ياش قىز.
گۈلخان	Gülhan	گۈلخان(پ+ت). گۈلدەك تەسىرلىك ۋە زىلۋا ھۆكۈمدار، گۈلخان.
گۈلخانىم	Gülhanım	گۈلخانىم(پ+ت). گۈل كەبى خاتۇن، گۈلدەك نازىنىن يار.
گۈلىز	Güliz	گۈلىز(پ+ت). گۈلدىن قىلىنغان ئىشارەت، بەلگە، نىشان.

گۈلقىز	Gülkız	گۈلقىز(پ+ت). گۈلدەك قىز، گۈلدەك چىرايلىق.
گۈلنار	Gülnar	گۈلنار (پ). گۈلدەك گۈزەل، ئاناردەك تازا، كۆركەم ۋە رەڭلىك.
گۈلناز	Gülnaz	گۈلناز (پ). نازى بار گۈل. پەرداز بۇيۇملىرىنىڭ ياسىلىشىدا خام ئەشيا سۈپىتىدە قوللىنىلىدىغان، تاشتا ۋە قىيالىقلاردا يېتىشىدىغان بىر خىل گىياھ.
گۈلنۇر	Gülnur	گۈلنۇر (پ+ئە). گۈلگە ئوخشاش ۋە نۇرلۇق قىز.
گۈلپەمبە	Gülpembe	گۈلپەمبە (پ). شاپتۇل چېچىكى رەڭگى.
گۈلپەرى	Gülperi	گۈلپەرى (پ). ياڭاقلىرى قىزىل گۈلدەك پەرى قىز.
گۈلسۇ	Gülsu	گۈلسۇ(پ+ت). گۈل ۋە سۇ كەبى يېقىملىق، ساددا ۋە پاك.
گۈلسۈم	Gülsüm	گۈلسۈم (ئە). يۇملاق يۈز.
گۈلسۈن	Gülsün	كۈلسۈن. ئۆمرى بويىچە خۇشال ئۆتسۈن، ھەرزامان كۈلسۈن.
گۈلشەن	Gülşen	گۈلشەن(پ)، گۈل باغچىسى.
گۈلنىسا	Gülnisa	گۈلنىسا (پ+ئە). گۈلدەك چىرايلىق قىز.
گۈلسەرەن	Gülseren	گۈلسەرەن. گۈل يايىدىغان،

		گۈلدەك خۇشخۇيلۇق تارقىتىدىغان.
گۈلسىما	Gülsıma	گۈلسىما (پ+ئە). گۈليۈزلۈك، گۈل چىراي قىز.
گۈلتەن	Gülten	گۈلتەن(پ+ت). ۋۇجۇدى گۈلدەك گۈزەل بولغان، گۈل تەنلىك.
گۈليۈز	Gülyüz	گۈليۈز(پ+ت). گۈلدەك كۈلەر يۈزلۈك.
گۈلزار	Gülzar	گۈلزار (پ). گۈلىستان، گۈل باغچىسى، گۈلشەن.
گۈمۈش	Gümüş	كۈمۈش. كۈمۈشتەك قىممەتلىك قىز.
گۈن	Gün	كۈن. كۈندۈز، يورۇقلۇق.
گۈنئاي	Günay	كۈنئاي. كۈن، كۈندۈز ۋە ئاي.
گۈندەش	Gündeş	كۈندەش. ئوخشاش بىر كۈندە تۇغۇلغانلارغا بېرىلگەن ئات.
گۈنەر	Güner	كۈنئەر. تاڭ ۋاقتى، قۇياشنىڭ تۇغۇلۇش ۋاقتى.
گۈنەش	Güneş	قۇياش، كۈن.
گۈنگۆر	Güngör	كۈنكۆر. خۇشال بول، گۈزەل كۈنلەر كۆر.
گۈنىز	Güniz	گۈنىز. كۈننىڭ، قۇياشنىڭ تۇنجى نۇرلىرى.
گۈنقۇت	Günkut	كۈنقۇت. قۇتلۇق كۈن، تەلەيلىك كۈن.

گۈۋەن	Güven	گۈۋەن. بىر نەرسىدىن كۈتۈلگەن سۈپەت ۋە سەۋىيە كۆزدە تۇتۇلغاچ، ئۇنىڭغا كۆرە ھەرىكەت قىلماق، ئىشەنمەك.
گۈۋەنچ	Güvenç	ئىشىنىلگەن نەرسە؛ ئىشەنمەك، ئىشەنچ تۇيماق.
گۈزەل	Güzel	گۈزەل، ياخشى كۆرۈنىدىغان، قۇسۇرى بولمىغان، چىرايلىق.
گۈزەم	Güzem	گۈزەم. قوزا يۇڭى.
گۈزىدە	Güzide	گۈزىدە (پ). تاللانغان، تېپىلماس.
گۈزىن	Güzin	گۈزىن. تاللانغان، تېپىلماس. تاللاپ ياخشى كۆرگىنىنى ئالىدىغان.

ھ H ھ

ھالە	Hale	ھالە (ئە). ئاي ۋە قۇياشنىڭ ئەتراپىدا كۆرۈلىدىغان نۇرلۇق چەمبەر، ھالقا.
ھاۋۋا	Havva	ھاۋۋا (ئە). ھەزرىتى ئادەمنىڭ جەننەت ۋە دۇنيادىكى ئايالى. بۇغداي ئۆڭ ئايال. ھايات چەشمىسى.
ھىلال	Hilal	ھىلال (ئە). يېڭى ئاي.

هازار	Hazar	هازار (ئە). تىنچلىق ۋە ئىشەنچ.

خ	H	خ
خاندان	Handan	خاندان (پ). كۆلەر يۈزلۈك، خۇشال.
خاندە	Hande	خاندە (پ). تەبەسسۇم، كۈلۈش.
خانبىكە	Hanbike	خانبىكە، خان قىزى، ئۈستۈن ئائىلىنىڭ قىزى.
خانقىز	Hankız	خانقىز.
خاتۇن	Hatun	خاتۇن، ئايال.

ئى	İ	ئى
ئىچلى	İçli	ئىچلىك. ئاسانلا ھاياجانلىنىپ رەنجىيدىغان، ھېسسىياتچان، ئېلىنغاق.
ئىدىل	İdil	ئىدىل[1]. ساپ، چىن مۇھەببەت. دالا ـ سەھرا ھاياتىنى تېما قىلغان مۇھەببەت شېئىرى.

[1] ئىدىل ــــ تاتارىستان ۋە چۇۋاشىستاندىكى ۋولگا دەرياسىنىڭ تۈركچە ئىسمى. ئۇيغۇرچە بەزى يادىكارلىقلاردا ئىتىل دەرياسى شەكلىدە كۆرۈلىدۇ.

ئىففەت	İffet	ئىپپەت (ئە). هايا، پاكلىق. ناچارلىقلاردىن ئۇزاق تۇرۇش، توغرىلىق.
ئىلايدا	İlayda	ئىلايدا. سۇ پەرىسى.
ئىلبىلگە	İlbilge	ئىلبىلگە[1]. قەدىمكى تۈركلەردە دۆلەتنىڭ دانىشمەن كىشىسى، مۆتىۋەر ئاقساقىلى.
ئىلچىچەك	İlçiçek	ئىلچىچەك. دۆلەتنىڭ گۈلى، چىچىكى.
ئىلدەن	İlden	ئىلدەن. قىلغانلىرىدىن پۇشايمان بولغان.
ئىلدېنىز	İldeniz	ئىلدېگىز[2]. ساھىلى بولغان ئەل.
ئىلدەش	İldeş	ئىلدەش. ئوخشاش بىر ئەلدىن بولغانلار، يۇرتداشلار.
ئىلگى	İlgi	ئىلگى. ئىككى نەرسە ئارىسىدىكى تۈگۈن، مۇناسىۋەت، باغ. مۇئەييەن بىر نەرسىگە بولغان قىزىقىش، مەيىل.
ئىلگۈ	İlgü	ئىلگۈ. توساق.
ئىلگۈن	İlgün	ئىلگۈن. پۈتۈن دۆلەت، بارچە

[1] ئىلبىلگە ـــ كۆكتۈرك قاغانلىرىدىن ئىلتەرىش قاغاننىڭ ئايالىنىڭ ئىسمىمۇ «ئىلبىلگە» ئىدى.

[2] غەربكە كۆچكەن ئوغۇزلاردىن ئىلدېگىز ئوغۇللىرى تەرىپىدىن قۇرۇلغان بەگلىكنىڭ قۇرغۇچىسى ئىلدېگىزنىڭ ئىسمى. يەنە بىر مەنىسى قۇدرەتلىك، ئەبەدىي ھۆكۈمران دېگەنلىكتۇر.

		يۇرت. دۆلەت ئۇستىدە تۇغۇلغان قۇياش.
ئىلخان	İlhan	ئىلخان. دۆلەتنىڭ بېشى، مەملىكەتنىڭ باشقۇرغۇچىسى دېگەن مەنىدە بولۇپ، موڭغۇل دەۋرىدە دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئۇنۋانى قىلىنغانىدى.
ئىلكاي	İlkay	ئىلكئاي. تۇنجىئاي، ئاينىڭ تۇنجى چىققان ۋاقتىدىكى هالى.
ئىلكجان	İlkcan	ئىلكجان. تۇنجى جان دېگەنلىك بولۇپ، ئادەتتە تۇنجى تۇغۇلغان پەرزەنتلەرگە بېرىلىدۇ.
ئىلكە	İlke	ئىلكە، پرىنسىپ. ۋاز كېچىلىشى مۇمكىن بولمايدىغان ئانا چۈشەنچە، رىئايە قىلىنىشى زۆرۈر بولغان هەرىكەت قائىدىلىرى.
ئىلكىم	İlkim	ئىلكىم. تۇنجى بالىلارغا بېرىلىدىغان ئات بولۇپ، تۇنجى بالام دېگەن مەنىدە.
ئىلكىن	İlkin	ئىلكىن. تۇنجى تۇغۇلغان بالىلارغا بېرىلگەندەكلا، قوشكېزەكلەردىن بىرىگە بېرىلىدىغان ئاتتۇر. «دەسلەپكى» دېگەن مەنىگە توغرا كېلىدۇ.

ئىلكىز	İlkiz	ئىلكئىز، تۇنجى ئىز. تۇنجى بېسىلغان ئىز.
ئىلكنۇر	İlknur	ئىلكنۇر(ت+ئە). تۇنجى نۇر، تۇنجى قىز بالا.
ئىلكۇتلۇ	İlkutlu	ئىلقۇتلۇق. مۇقەددەس ۋەتەن، يۇرت.
ئىلكياز	İlkyaz	ئىلكياز. تۇنجى ياز. قىشتىن كېيىن كەلگەن گۈزەل مەۋسۇم، ئەتىياز.
ئىلنۇر	İlnur	ئىلنۇر (ت+ئە). تۇنجى نۇر، دۆلەت نۇرى، دۆلەت قۇياشى.
ئىلسۇ	İlsu	ئىلسۇ. تۇنجى سۇ، ۋەتەن سۈيى، مۇقەددەس سۇ.
ئىلتاچ	İltaç	ئىلتاچ. يۇرتنى، مەملىكەتنى شەرەپلەندۈرگەن.
ئىلتەر	İlter	ئىلتەر. يۇرتنى، ۋەتەننى قوغدايدىغان يۇرتسۆيەر، ۋەتەنپەرۋەر.
ئىمگە	İmge	ئىمگە. چۈش، خىيال، كۆرۈنۈش. بىر كىشى ياكى بىر نەرسىنىڭ زېھندىكى تەسەۋۋۇرى.
ئىمرەن	İmren	ئىمرەن. ھەممە ئادەمنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان گۈزەل قىز بالا.
ئىنال	İnal	ئىنال. ئىشەنچ ۋە كاپالەت بېرەلەيدىغان خاننىڭ بالىسى.

ئىنان	İnan	ئىنان. ئىشەنگەن، بىر نەرسىنىڭ توغرىلىقىنى قوبۇل قىلغان.
ئىنانچ	İnanç	ئىنانچ. ئەقىدە، مۇئەييەن بىر ئەقىدىگە ئىشەنچ ۋە ئىستەك بىلەن باغلانماق.
ئىنجى	İnci	ئۈنچە (خ).
ئىنجىئاي	İnciay	ئۈنچەئاي(خ+ت). ئاينىڭ ئۈنچە دانىسى كەبى كۆرۈنۈشى.
ئىپار	İpar	ئىپار. خۇش پۇرىقى ئۇزۇنغىچە يوقالمايدىغان، تاغلاردا يېتىشىدىغان بىر خىل تىكەنلىك ئوت.
ئىپەك	İpek	يىپەك. ئىنچىكە ۋە يۇمشاق تەنلىك.
ئىرەم	İrem	ئىرەم (ئە). ئوق ئېتىلغان نىشان تاختىسى، بىر خىل مۇزىكا ۋاستىسى. ئۆز زامانىسىدا شەدداد تەرىپىدىن جەننەتكە ئوخشىتىپ ياسالغان باغ.
ئىرەن	İren	ئىرەن، ئەركىن. ھۆر.
ئىسەنبىكە	İsenbike	ئېسەنبىكە. ئېسەن خانىم، قىز.
ئىسەنقۇتلۇغ	İsenkutluğ	ئېسەنقۇتلۇق. ئېسەن ۋە قۇتلۇق.
ئىستەك	İstek	ئىستەك، ئارزۇ.
ئىزەل	İzel	ئىزقول. قول ئىزى.

ئىزەم	İzem	ئىزەم (ئە). بۈيۈكلۈك، ئۇلۇغلۇق.
ئىزگى	İzgi	ئىزگى. ياخشى، گۈزەل، توغرا.
ئىزگۈ	İzgü	ئىزگۈ. ئەقىللىق، زېرەك.
ئىزگۈن	İzgün	ئىزگۈن. ياخشى، گۈزەل.

ژ — J — ژ

ژالە	Jale	ژالە (پ). شەبنەم، قىروۋ.
ژۈلىدە	Jülide	ژۈلىدە (پ). تارقاق، شالاڭ چاچ. ئارىلاش چاچ.

ق/ك — K — ك

قادىن	Kadın	قادىن. ئايال، خاتۇن.
قانات	Kanat	قانات.
قايرا	Kayra	قايرا. بۈيۈك بىر كىشىدىن كەلگەن ياخشىلىق، ئېھسان.
كەلەبەك	Kelebek	كېپىنەك.
كەزبان	Kezban	كەزبان (ئە). ئۆيگە، ئائىلىسىگە بېرىلگەن ئايال.
قىزىل ئەلما	Kızılelma	قىزىل ئالما. ئوغۇز بىرلىكىنىڭ غايىۋى سىمۋولى. ئادەتتە فامىلە شەكلىدە ئىشلىتىلىدۇ، قىزلارغىمۇ، ئوغۇللارغىمۇ ئورتاق

		ئىسىم بولىدۇ.
قىۋىلجىم	Kıvılcım	قىۋىلجىم. ئۇچقۇن. ھەرىكەتلەندۈرگۈچ ئامىل.
كىراز	Kiraz	گىلاس (گ).
قۇمرۇ	Kumru	قۇمرۇ (پ). پاختەك.
قۇرتۇلۇش	Kurtuluş	قۇتۇلۇش. ئازادلىق، خەتەرلىك ۋە ناچار بىر ئەھۋالدىن قۇتۇلۇپ چىقىش.
قۇتال	Kutal	قۇتئال. تەلەيلىك بول، بەخت ئال، بەختىڭنى تاپ، دېگەن مەنىلىرى بار.
قۇتگۈن	Kutgün	قۇتگۈن. قۇتلۇق كۈن. مۇقەددەس كۈن.
قۇتلۇئاي	Kutluay	مۇبارەك، قۇتلۇق ئاي. كۆپىنچە رامىزان ئېيىدا تۇغۇلغان بالىلارغا قويۇلىدىغان ئىسىمدۇر.
قۇتلۇ	Kutlu	قۇتلۇق. تەلەيلىك، دۆلەتلىك، مۇبارەك.
قۇتسال	Kutsal	قۇتسال. مۇقەددەس.
قۇياش	Kuyaş	قۇياش.

ل L ل

لاچىن	Laçin	لاچىن. ئۆتمۈشتىكى بىر تۈرك قەبىلىسى.

لاله	Lale	لاله (پ). يوپۇرماقلىرى ئۇزۇن، چېچەكلىرى قەدەھ شەكلىدە، ھەرخىل رەڭدە بولغان بىر تۈرلۈك گۈل بولۇپ، ئادەتتە پەرداز بۇيۇملىرى ئۈچۈن خام ئەشيا قىلىنىدۇ.
لەيلا	Leyla	لەيلا (ئە). كېچە، ئۇزۇن ۋە قاراڭغۇ كېچە. «لەيلا بىلەن مەجنۇن» ھېكايىسىنىڭ ئايال قەھرىمانى.

م M م

مارال	Maral	مارال. چىشى كېيىك.
مەدىھا	Mediha	مەدىھا (ئە). مەدھىيىلەش ئۈچۈن يېزىلغان شېئىر.
مەدىنە	Medine	مەدىنە (ئە). شەھەر، كەنت. ھىجازدىكى ئىككى مۇقەددەس شەھەردىن بىرى.
مەھتاپ	Mehtap	مەھتاپ (پ). ئاي نۇرى.
مەلدا	Melda	مەلدا. نازۇك، تازا، كۆرپە ۋۇجۇد.
مەلەك	Melek	مەلەك (ئە). پەرىشتە، ئاللاتائالا تەرىپىدىن نۇردىن يارىتىلغان جىنسىيەتسىز مەۋجۇدىيەتلەر

(مەخلۇقلار).

مەلىكە	Melike	مەلىكە (ئە). خانىش، شاھ قىزى.
مەلتەم	Meltem	مەلتەم. ياز مەۋسۇمىدە قۇرۇقلۇقتىن دېڭىزغا قاراپ چىققان ئىللىق ۋە سالقىن شامال.
مەنەكشە	Menekşe	مەنەكشە. (پ) بىنەپشە. كۆپ رەڭلىك چېچەكلىرى بىلەن مەشھۇر بىر تۈرلۈك گىياھ.
مەنگۈ	Mengü	مەڭگۈ. ئەبەدىي، چەكسىزلىك.
مەرۋە	Merve	مەرۋە (ئە). ھەج ۋاقتىدا زىيارەت قىلىنىدىغان بىر تۆپىلىك.
مەريەم	Meryem	مەريەم (ئە). دىندار ئايال. ھەزرىتى ئىسانىڭ ئانىسى.
مۇژدە	Müjde	مۇژدە (پ). سۆيۈنچە، خۇش خەۋەر.

ن N ن

نادىدە	Nadide	نادىدە (پ). قىممەتلىك، تاللانغان، كۆرۈلمىگەن.
نالان	Nalan	نالان (پ). ئىڭرىغان.
نارگۈل	Nargül	ئانارگۈل (پ). ئاتەش

رەڭگىدىكى گۈل.

نارىن	narin	نارىن (پ). ئىنچىكە بويلۇق، زىلۋا يار.
نازان	Nazan	نازان (پ). نازلىق، نازى بار قىز.
نازلى	Nazlı	نازلىق(پ+ت). ئۆزىنى ياخشى كۆردۈرۈش ئۈچۈن تارتىنچاق كۆرۈنىدىغان، ئەركە.
نازلىگۈل	Nazlıgül	نازلىقگۈل(پ+ت+پ). گۈل كەبى بويىنىنى ئەگكەن، تارتىنچاق.
نەرمىن	Nermin	نەرمىن (پ). يۇمشاق، نازۇك.
نەسلىگۈل	Nesligül	نەسلىگۈل(ئە + پ). گۈل يۈزلۈك بىر ئەۋلادتىن كەلگەن قىز.
نىل	Nil	نىل (سانسكرىتچە+پار). ئافرىقا قىتئەسىدىكى نىل دەرياسىنىڭ ئىسمى.
نىلاي	Nilay	نىلئاي. نىل دەرياسىغا نۇرىنى چاچقان ئاي كەبى گۈزەل.
نىلخان	Nilhan	نىلخان. نىل دەرياسىنىڭ سۇلتانى.
نىلۇفەر	Nilufer	نىلۇپەر (پ). يوپۇرماقلىرى كەڭرى، چېچەكلىرى ئاق، سېرىق، ئاسمان كۆكى، شاپتۇل چېچىكى بولغان سۇ ئۆسۈملۈكى.
نۇران	Nuran	نۇران (ئە). نۇرلۇق.
نۇربانۇ	Nurbanu	نۇربانۇ (ئە). يۈزى يورۇق ئايال.

نۇربىكە	Nurbike	نۇربىكە(ئە+ت). نۇرخانىم، نۇر قىز.
نۇرخان	Nurhan	نۇرخان. ئەتراپىنى ۋە دۆلىتىنى ئايدىڭلىتىدىغان ھۆكۈمدار.
نۇرىيە	Nuriye	نۇرىيە. نۇر، يورۇقلۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىك.
نۇرۇل	Nurul	نۇرۇل. يورۇت ۋە يورۇقلۇق بەر.
نۇرپەرى	Nurperi	نۇرپەرى (ئە + پ). نۇرلۇق ۋە ھۆر ـ پەرىلەردەك گۈزەل.
نۇسرەت	Nusret	نۇسرەت (ئە). ياردەم، مۇۋەپپەقىيەت، زەپەر، غەلىبە.

ئو O ئو

ئولجاي	Olcay	ئولجاي. بەخت، تەلەي.
ئولچۇم	Olçum	ئولچۇم. قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئىشنى قاملاشتۇرالايدىغان، قابىلىيەتلىك، ئېپى بار.
ئولۇش	Oluş	ئولۇش. بولۇش، بار بولۇش، پەيدا بولۇش، بارلىققا كېلىش.
ئونۇر	Onur	ئونۇر. شەرەپ، كىبىر، ئۆزىگە ھۆرمەت.
ئونۇرئاي	Onuray	ئونۇرئاي. ئاي كەبى گۈزەل ۋە يۈكسەك.

ئويا	Oya	ئويا. كەشتە، نەپىس، گۈزەل.

ئۆ Ö ئۆ

ئۆگە	Öge	ئۆگە. ئامىل. مىللەتنىڭ ئۆلۈغى، دانىشمەنى. قابىلىيەتلىك.
ئۆمۈر	Ömür	ئۆمۈر. ياشاش جەريانى. ناھايىتى بەك ياقتۇرۇلغان بىر نەرسە ئۇچۇن ئىيتىلىدۇ.
ئۆنجۈ	Öncü	ئۆنجۈ. ئەڭ باشتا ماڭغانلار، ئاۋانگارتلار. باشلامچى.
ئۆرگە	Örge	ئۆرگە. زىننەت، پەرداز.
ئۆۋگۈ	Övgü	ئۆۋگۈ. ماختىماق، ياخشى سۆزلەر. ئۇستۇنلۇكلىرىنى بايان قىلماق، مەدھىيە.
ئۆۋۈنچ	Övünç	ئۆۋۈنچ. مەدھىيىلىنىدىغان بىر نەرسە ياكى كىشى.
ئۆيكۈ	Öykü	ئۆيكۈ. ھىكايە، تەپسىلىي ئاڭلىتىش.
ئۆزاي	Özay	ئۆزئاي. ئايدەك ساپ ۋە پاكىز.
ئۆزبەن	Özben	ئۆزمەن. كىشىنىڭ ماددىي بارلىقىدىن بەكرەك مەنىۋى بارلىقى، ئۆزمەنلىكى.
ئۆزدەش	Özdeş	ئۆزدەش. بىر-بىرىگە

		ئوخشايدىغان، ئەينىسى.
ئۆزدەن	Özden	ئۆزدىن. سەممىي، ئىچىدىن، جانۇ ـ كۆڭۈلدىن، ئەسلىي.
ئۆزدىلەك	Özdilek	ئۆزتىلەك. ھەقىقىي ئىستەك، ھەقىقىي ئارزۇ.
ئۆزەل	Özel	ئۆزەل. ئۆز بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئۆزىگە ئائىت، خۇسۇسىي.
ئۆزەن	Özen	ئۆزەن. ئەستايىدىللىق، ھەۋەس. بىر ئىشنىڭ قولدىن كېلىشىچە ئەڭ تۈزۈك ۋە ئەستايىدىل قىلىنىشى.
ئۆزەنئاي	Özenay	ئۆزەن. ئاي كەبى ئۆزەنلىك.
ئۆزگە	Özge	ئۆزگە، باشقا، ھېلىقى. باشقا ـ باشقا. بىلىنگەندەك بولمىغان.
ئۆزگەن	Özgen	ئۆزگەن. باشقا بىرىگە بېقىندى بولمىغان.
ئۆزگۈ	Özgü	ئۆزگۈ. ئۆزىگە خاس، باشقىچە.
ئۆزگۈن	Özgün	ئۆزگۈن. شەكلى ۋە تۈرى ئۆزىگە خاس بولغان.
ئۆزگۈر	Özgür	ئۆزگۈر. ھۆر، ئەركىن، مەغرۇر، بويىنى تىك.
ئۆزلەم	Özlem	ئۆزلەم. ئارزۇ، بىر نەرسىگە ياكى بىر كىشىگە ئېرىشىش ئىستىكى، ھەسرەت، يۈكسەك دەرىجىدە سېغىنىش.
ئۆزلەن	Özlen	ئۆزلەن. ئارزۇ قىلىنماق، ئىستەنمەك

تىلىكى. ئىچ-ئىچىدىن ئارزۇ قىلىش.

ئۆزنۇر	Öznur	ئۆزنۇر. ئىلاھىي يورۇقلۇق، ھەقىقىي ئايدىڭلىق.
ئۆزپەرى	Özperi	ئۆزپەرى (ت+پ). ھەقىقىي پەرى. ھەقىقىي گۈزەل ۋە ئۆزى پەرىدەك.
ئۆزسەۋ	Özsev	ئۆزسۆي. ئۆزىنى سۆيمەك، مەنىلىكىگە ئېرىشىش ئىستىكى.
ئۆزتەن	Özten	ئۆزتەن. ئېسىل ۋە ساپ بەدەن.
ئۆزۈم	Özüm	ئۆزۈم. كىشىلىكىم، بارلىقىم، مەنىلىكىم.
ئۆزۈن	Özün	ئۆزۈن. شېئىر كەبى.

پ P پ

پاكىزە	Pakize	پاكىزە (پ). پاكىز، تازا، ساپ.
پاكسوي	Paksoy	پاكسوي(پ+ت). دۇرۇس ۋە توغرا بىر ئۇرۇقتىن كەلگەن، ئۇرۇقى بۇلغانمىغان.
پاموك	Pamuk	پاموق(پ). پاختا.
پەككان	Pekkan	پاكقان. قېنى ساپ بىر ئۇرۇقتىن بولغان، قېنى بۇزۇلمىغان.
پەلىن	Pelin	پەلىن (گ). قىيالىقلاردا، قۇمساللاردا يېتىشىدىغان، چىدامىلىق ئەمما ئاچچىق ۋە ئۆتكۈر پۇراقلىق بىر خىل

		گىياھ.
پەلىنسۇ	Pelinsu	پېلىنسۇ(گ+ت). پاكىز ۋە داغسىز يېتىشكەن.
پەمبە	Pembe	پەمبە (پ). شاپتۇل چېچەكى رەڭگى. ياخشىلىنىش ئىپادىسى.
پەمبەگۈل	Pembegül	پەمبەگۈل (پ). شاپتۇل چېچەكى رەڭلىك گۈل.
پەرى	Peri	پەرى (پ). تەبىئەتتىن تاشقىرى بىر مەخلۇقات بولغان جىنلارنىڭ چىشىسى ۋە چىرايلىق بولغانلىرى.
پەرىنۇر	Perinur	پەرىنۇر(پ+ئە). پەرىدەك نۇرلۇق.
پەتەك	Petek	پەتەك. ھۈكۈنەك، ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ بال توپلايدىغان ئۆۋىسى.
پىنار	Pınar	بۇلاق. يەرئاستى سۈيىنىڭ ئۆزلۈكىدىن چىققان يېرى.

ر R ر

رانا	Rana	رەنا (ئە). خۇشخۇي، ياخشى. خۇش پۇراق گۈزەل گۈل. گۈزەل كۆرۈنىدىغان.
رەشىدە	Reşide	رەشىدە (ئە). يېتىشكەن ئايال. توغرا يولنى تاپقان، توغرا ئىش

قىلىدىغان ئايال.

رىدۋان	Ridvan	رىزۋان[1] (ئە). جەننەتنىڭ قوغدىغۇچىسى ۋە ئىشىكىگە قارىغۇچىسى بولغان مەلەكنىڭ ئىسمى.
رۇخسار	Ruhsar	رۇخسار (پ). ياڭاق، يۈز، چىراي.

س S س

ساداقات	Sadakat	ساداقەت (ئە). سەمىمىي ۋە ساغلام دوستلۇق، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سادىق بولماق.
سالقىم	Salkım	سالقىم. شىڭگىل، بىر ساپتا چۈشكەن مېۋىلەر. بىر غولدا ئايرىم-ئايرىم ياكى غۇجمەك ئېچىلغان گۈل.
سارىگۈل	Sarıgül	سارىگۈل (ت+پ). سېرىق گۈل كەبى گۈزەل.
سايىل	Sayıl	سايىل. باشقىلاردىن ھۆرمەت كۆرگىن دېگەن مەنىدە.
سايرا	Sayra	سايرا. بۇلبۇل.

① شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۈل ــــ ئۈچ ۋىلايەت ئۇرۇشىدا تىللاردا داستان بولغۇدەك قەھرىمانلىق ۋە جاسارەت كۆرسەتكەن ئۇيغۇر قىزى، ئۇيغۇر خانىم-قىزلىرىنىڭ ئۈلگىسى.

سەبىلە	Sebile	سەبىلە (ئە). ئاللا يولىدا بولغان.
سەچىل	Seçil	سىچىل. ئوخشاشلىرىدىن پەرق ئېتىلىش تىلىكى، يەنە «تاللان» دېگەندەك مەنىلىرىمۇ بار.
سەچىلئاي	Seçilay	سىچىلئاي. ئايدەك كۆرۈن ۋە تاللان.
سەچكىن	Seçkin	سىچكىن. تاللانغان، تەڭداشسىز، ئوخشىشى تېپىلماس.
سەدا	Seda	سادا (ئە). ئاۋاز.
سەدەف	Sedef	سەدەپ (ئە).
سەھەر	Seher	سەھەر (ئە).
سەلجان	Selcan	سەلجان (ئە + پ) . سەلدەك تاشقىن تەبئەتلىك.
سەلجەن	Selcen	سەلجەن. دەدە قورقۇت ھېكايىلىرىدىكى قەھرىمان قاغان تۇرالىقنىڭ ئايالى.
سەلدا	Selda	سەلدا (پ). تاغ سۈيى، تاغلاردىن كەلگەن ئاقار سۇ.
سەلەن	Selen	سەلەن. خەۋەر، قۇلاق بىلەن تۇيۇلغان ئاۋازلار.
سەلىن	Selin	سەلىن. مەدھىيە، خۇشاللىق.
سەلما	Selma	سەلما (ئە). سالامەت بولۇش. خالىس، تەبئىي، سەمىمىي.

سەما	Sema	ساما (ئە). كۆك يۈزى.
سەمرا	Semra	سەمرا (ئە). بۇغداي ئۆڭ.
سەنا	Sena	سانا (ئە). مەدھىيىلەش.
سەنگۈل	Sengül	سەن گۈل، «سەنلا گۈلگىن، گۈلەريۈز بولغىن» دېگەن مەنىدە.
سەناي	Senay	سەن ئاي. ئاي كەبى پارقىراق يۈزلۈك.
سەراپ	Serap	سەراپ (ئە) . ئېزىتقۇ.
سەراي	Seray	سەراي(پ+ت). گۈزەللەر گۈزىلى.
سەرەن	Seren	سەرەن. يەلكەن باغلىنىدىغان تۈۋرۈك، بايراق مومىسى.
سەرىن	Serin	سېرىن. ئىللىق بىلەن سوغۇق ئارىسى، سۆرۈن، سالقىن.
سەرپىل	Serpil	سەرپىل. بوي-قۇرامىغا لايىق يېتىلىش ئىستىكى.
سەۋال	Seval	سۆيئال. ياخشى كۆرۈپ ئالغۇدەك قىممەتلىك. يەنە «سۆيۈپ، ياخشى كۆرۈپ ئال» دېگەن مەنىسىمۇ بار.
سەۋدا	Sevda	سەۋدا (ئە). كۈچلۈك سۆيگۈ، ھەۋەس.
سەۋگى	Sevgi	سۆيگۈ. يېقىن مۇناسىۋەت، ئالاقە، شەپقەت.
سەۋىلاي	Sevilay	سۆيۈلئاي. سۆيۈلۈشكە

		ئەرزىيدىغان، ئايدەك سۆيۈملۈك، گۈزەل.
سەۋىم	Sevim	سەۋىم، سۆيۈم. سۆيۈلىدىغان خۇسۇسىيەتلەر. كۆڭۈلنى خۇش قىلىدىغان، زوقىنى كەلتۈرىدىغان.
سەۋىنچ	Sevinç	سۆيۈنچ. كۈچلۈك ھاياجان.
سەۋىن	Sevin	سۆيۈن. سۆيۈنگىن، خۇشال-خۇرام بولغىن.
سەۋتاپ	Sevtap	سەۋتاپ. چوقۇنغاندەك ئاشىق بولۇش ۋە سۆيگۈ بىلەن باغلىنىش.
سەزەن	Sezen	سەزەن. بولغۇسى ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ئالدىن تەخمىن قىلىدىغان.
سەزگى	Sezgi	سەزگۈ. توغرىنى ئىدراك قىلماق، ئالدىن بىلمەك، سەزمەك.
سىبەل	Sibel	سىبەل. بۇغداي باشىقى، بۇلۇتتىن چۈشكەن يامغۇر تامچىسى.
سىنەم	Sinem	سىنەم (پ+ت). قەلبىم، كۆڭلۈم.
سولماز	Solmaz	سولماس. رەڭگىنى يوقاتمايدىغان، سولمايدىغان.
سوناي	Sonay	سون ئاي. دېكابىر ئېيىدا تۇغۇلغان ۋە يا ئاخىرقى بالىسى بولۇشى ئۈمىد

		قىلىنغان قىزلارغا بېرىلىدىغان ئىسىم بولۇپ، ئاخىرقى ئاي دېگەن مەنىدىدۇر.
سونگۈل	Songül	سون گۈل. ئاخىرقى گۈل، ئاخىرقى قىز بالا. كۆپ قىز پەرزەنت كۆرگەن ئائىلىلەر تۇغۇلغۇسى پەرزەنتىنىڭ ئوغۇل بولۇشىنى ئۈمىد قىلىپ، تۇغۇلغان قىز بالىسىنىڭ ئاخىرقى قىزى بولۇپ قېلىشىنى ئارزۇلاپ سون گۈل دەپ ئات قويىدۇ.
سۆيۈمبىكە	Söyümbike	سۆيۈمبىكە[1]. سۆيۈملۈك ئايال.
سۇلتان	Sultan	سۇلتان(ئە). ئوسمانلى ھاكىمىيىتىدە پادىشاھىنىڭ ئايالى ۋە باللىرىغا بېرىلگەن ئات بولۇپ، بۇ دۆۋلەردە يەنە بەكتاشى داھىيلىرىمۇ سۇلتان دېيىلگەنىدى.
سۇلۇخان	Suluhan	سۇلۇخان[2]. ئەسكەرلىرى كۆپ خان.
سۇنا	Suna	سۇنا. ئەركەك ئۆردەك. بويى ئۇزۇن، گۈزەل ئاياللارمۇ سۇنا دېيىلىدۇ.

---

[1] سۆيۈمبىكە ــــ قازان خانلىرىنىڭ ئاخىرقىسى بولغان ئۇزامىشخانىنىڭ ئانىسى، تاتارلارنىڭ ئەپسانىۋى ئانىسى.

[2] سۇلۇخان ــــ كۆكتۈركلەرگە قارايدىغان تۈركەشلەرنىڭ خانى. يەتتەسۇ، پەرغانە تۈركلىرىنى تەشكىللەپ ئەرەبلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بارغان ۋە جەڭلەردە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان قوماندان، يەنە بىلگە قاغان بىلەن قۇدا بولغان ئىدى.

سۇناي	Sunay	سۇناي. تەگرىگە تىلەك تىلەش ۋە ئاتاق ئاتاش ئىشى.
سۇتىگىن	Sutigin	سۇتىگىن. كۆرشادىنىڭ شاد بولۇشتىن بۇرۇنقى ئىسمى ۋە ئۇنۋانى.
سۇزان	Suzan	سۇزان (پ). ياقىدىغان، ياققۇچى. كۆيدۈرىدىغان ئايال.

ش Ş ش

شاد	Şad	شاد. ئارمىيە قوماندانى، گېنېرال؛ تىگىن، شاھزادە؛ جەسۇر، كۈچلۈك. كۆكتۈرك دەۋرىدە ئارمىيىدە ئەڭ چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەن ئەسكەرلەرگە بېرىلىدىغان ئەڭ يۇقىرى ئەسكىرىي ئۇنۋان.
شافاك	Şafak	شەپەق (ئە). كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ئۇپۇقتا كۆرۈنگەن ئايدىڭلىق.
شاھبانۇ	Şahbanu	شاھبانۇ (پ). سۇلتاننىڭ ئايالى.
شەبنەم	Şebnem	شەبنەم (پ). كېچە سۆرۈنلۈكدە تۇپراقلاردا، يايلاق ۋە ئوتلاقلاردا كۆرۈلىدىغان سۇ

تامچىلىرى.

شەفكات	Şefkat	شەپقەت (ئە). ئىچىنىش تۇيغۇسى.
شەنئاي	Şenay	شەنئاي(پ+ت). خۇشال، سۆيۈنۈشلۈك. ئايدەك گۈزەل ئايال.
شەنگۈل	Şengül	شەنگۈل (پ). گۈل قەدەر گۈزەل ۋە جانلىق ئايال.
شەرىفە	Şerife	شەرىفە (ئە). مۇقەددەس. شەرەپلىك، پاك.
شەيدا	Şeyda	شەيدا (پ). ئاشىق سەۋەبلىك ئەقلى ـ ھوشىنى يوقاتقان.
شەيما	Şeyma	شەيما. قەدىمكى تۈرك ئايال ئىسىملىرىدىن بىرى.
شىرىن	Şirin	شىرىن (پ). تاتلىق، سۆيۈملۈك، جانغا يېقىن.
شۇلە	Şule	شولا (ئە).

ت T ت

تاچام	Taçam	تاچام[①]. لايىھە، پىلان، سىنارىيە.
تاماي	Tamay	تامئاي. تولۇنئاي، دەل تولغان ئاي.

① تاچام ـــ كۆكتۈرك شادلىرىدىن كۈرشادنىڭ نەۋرىسىنىڭ ئىسمى.

تان	Tan	تاڭ.
تانگۇل	Tangül	تاڭگۇل. شەپەق قىزىلى رەڭگىدىكى گۇل.
تانسۇ	Tansu	تاڭسۇ. ساماۋى، كۆك يۈزىگە لايىق.
تانيەل	Tanyel	تاڭيەل. تاڭ شامىلى، سەھەر شامىلى.
تانيەلى	Tanyeli	تاڭ شامىلى. تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىغاندا چىققان سەھەر شامىلى.
تەناي	Tenay	تەنئاي. تېنى ئايدەك پارلاق بولغان گۈزەل ۋۇجۇدلۇق ئايال.
تىلسىم	Tılsım	تىلسىم. سىرلىق، سېھىرلىك، چۈشىنىپ بولمايدىغان.
تومرىس	Tomris	تومرىس، تۇمارىس[1]. تومرىس— تومۇر سۆزىدىن ئۆزگەرگەنلىكى پەرەز قىلىنىدۇ. يەنە بەزىلەرگە كۆرە، تۆمۈرنىڭ ئۇچى، تۆمۈرنىڭ ئاۋازى دېگەندەك مەنىلىرىمۇ بار.

[1] تۇمارىس——تارىختا ئوتتۇرا ئاسىيادا قۇرۇلغان ساكلار دۆلىتىنىڭ خانىشى. ئىران-تۇران جەڭلىرىدە زالىملىقى بىلەن داڭقى چىققان پارس شاھى خۇسراۋنىڭ تۈرك تۇپراقلىرىغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئۇرۇشلاردا تۇمارىس ناھايىتى چوڭ قەھرىمانلىقلارنى كۆرسىتىپ، خۇسراۋنى يېڭىدۇ ۋە كاللىسىنى كېسىپ، قان تولدۇرۇلغان كۈپكە ئېتىپ: «ھاياتىڭ بويىچە قانغا تويمىدىڭ، قان تۆكۈپ، قان ئىچتىڭ. مەنمۇ ساڭا يارىشىدىغاننى قىلىپ سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزدۇم» دەيدۇ. تومرىس پەچەنەك تۈركلىرىدىن بىر ئايال قەھرىمان. كېيىنكى كۈنلەردە باش ئەگمەس تۈرك خوتۇن-قىزلىرىنىڭ ئۈلگىسى بولۇپ قالغان.

توپراق	Toprak	تۇپراق. ۋەتەن، يۇرت.
تۆرە	Töre	تۆرە. ئەنئەنىۋى قانۇنلار. جەمئىيەت ئەزالىرى تەرىپىدىن ئورتاق قوبۇل قىلىنغان ۋە رىئايە قىلىنىشى شەرت بولغان، خىلاپلىق قىلىنغاندا چوقۇم جازالاندۇرىلىدىغان قائىدىلەر.
تۇبا	Tuba	تۇبا (ئە). جەننەت دەرىخى. شاخلىرى پۈتۈن جەننەتنى قاپلايدىغان ئىلاھىي دەرەخ.
تۇغبىكە	Tuğbike	تۇغبىكە. پاك ۋە تۇغ كەبى ئۇلۇغ قىز.
تۇغبەگۈم	Tuğbegüm	تۇغبەگۈم. بايراقدار خانىم، تۇغى بار مەلىكە.
تۇغچە	Tuğçe	تۇغچە. كىچىك تۇغ، تۇغ ساھىبى ھۆكۈمراننىڭ ئايالى.
تۇنا	Tuna	تۇنا[1]. ياۋروپادىكى ئەڭ بۈيۈك دەريالاردىن بىرى.
تۇرنا	Turna	تۇرنا.
تۇتقۇ	Tutku	تۇتقۇ. شىددەتلىك ئىستەك، مەيىل، كۈچلۈك باغلىنىش.
تۈلاي	Tülay	تۈلاي. بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىدىن نۇرلىرى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان

[1] تۇنا دەرياسى ــــ دون دەرياسىنىڭ تۈركچە ئاتىلىشى بولۇپ، ئۆتمۈشتە ئوسمانلى دۆلىتىنىڭ چېگرالىرى ئىچىدىن ئېقىپ ئۆتكەن، ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى چوڭ ،بالقان تۈركلىرى ئۈچۈن مەنىۋى مەنىسى چوڭقۇردۇر.

ئاي.

تۈلىن	Tülin	تۈلىن. ئەينەك.
تۈركان	Türkan	تۈركان. تۈركلەر. پادىشاھنىڭ ئايالى.خانىش. گۈزەل قىز.
تۈركاي	Türkay	تۈركئاي. ئاينىڭ تۈرك بايرىقىدىكى ھىلال شەكلى، تۈركنىڭ ئىپىى.
تۈركىناز	Türkinaz	تۈركىناز(ت+پ). تۈرك كەبى نازلىق. نازى بار تۈرك.
تۈركىنە	Türkine	تۈركىنە. تۈركنەك چىرايلىق.
تۈركئىز	Türkiz	تۈركئىز. تۈرك ئىزى. تۈرك مىللىتىنىڭ ئۈچ قىتئەدە قالدۇرغان ئىزلىرى.
تۈركسەن	Türksen	تۈركسەن. سەن تۈرك قىزىسەن.
تۈركئۆز	Türköz	تۈركئۆز. ساپ تۈرك، ھەقىقىي تۈرك.

ئۇ U ئۇ

ئۇچماق	Uçmak	ئۇچماق. جەننەت.
ئۇليا	Ulya	ئۇليا. ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ يۈكسەك.
ئۇماي	Umay	ئۇماي. كۆكتۈرك مەڭگۈ تاشلىرىدا كۆرۈلىدىغان بىر تەڭرىچە.
ئۇمۇت	Umut	ئۇمۇت. ئۈمىد. قەدىمكى

تۈركلەردە بىر خىل ئۇرۇش قورالى.

ئۇتكۇ	Utku	ئۇتقۇ. زەپەر، ئۇتۇق.
ئۇيسال	Uysal	ئۇيسال. ياۋاش، گەپ ئاڭلايدىغان، قۇلىقى يۇمشاق.
ئۇيغۇرئاي	Uyguray	ئۇيغۇرئاي. ئايدەك ئۇيغۇر.
ئۇيغۇربىكە	Uygurbike	ئۇيغۇربىكە. ھۆرمەتكە سازاۋەر ئۇيغۇر خانىم.
ئۇيغۇربەگۈم	Uygurbegüm	ئۇيغۇربەگۈم. ھۆرمەتكە سازاۋەر ئۇيغۇر خانىم
ئۇيغۇرتۇرا	Uygurtura	ئۇيغۇرتۇرا. ئۇيغۇر تۇرغىن، ئۇيغۇر بولۇپ قالغىن.
ئۇزبىكە	Uzbike	ئۇزبىكە. گۈزەل خانىم.
ئۇزبەگۈم	Uzbegüm	ئۇزبەگۈم. قاملاشقان خانىم.
ئۇزنىسا	Uznisa	ئۇزنىسا. گۈزەل، قاملاشقان قىز.
ئۇزاي	Uzay	ئۇزاي. كائىنات. پۈتكۈل جانلىقلار ياشايدىغان ۋە بۇ جانلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ماكان، بوشلۇق.

ئۈ Ü ئۈ

ئۈلگەن	Ülgen	ئۈلگەن. ياخشىلىق، خەيرلىك تەڭرىسى.
ئۈلكە	Ülke	ئۈلكە. بىر دۆلەتنىڭ

		هاكىمىيىتىدىكى تۇپراقلار. مەملىكەت.
ئۈلكەر	Ülker	ئۈكەر. ئۈكەر يۇلتۇزى.
ئۈلكۈ	Ülkü	ئۈلكۈ. مەفكۇرە، ئىدېئال. ئېرىشمەك ئىستەلگەن پىكىر ۋە مەقسەتلەرنىڭ تامامى.
ئۈلكۈم	Ülküm	ئۈلكۈم. ئۇلۇغ نىلىكىم. ئارزۇيۇم، مەقسىتىم.
ئۈمىت	Ümit	ئۈمىد.
ئۈناي	Ünay	ئۈنئاي. تونۇلغان، مۇئەييەن ئالاھىدىلىكى بار بولغان ئاي.
ئۈستۈن	Üstün	ئۈستۈن. ماھىيەت ۋە خاراكتېر ئېتىبارى بىلەن باشقىلىرىدىن ئۈستۈن سەۋىيەدە بولغان.

ۋ V ۋ

ۋارلىق	Varlık	بارلىق. مەۋجۇدىيەت، بايلىق، روھ بايلىقى.
ۋىجدان	Vicdan	ۋىجدان (ئە). كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكەت-قىلىقلىرى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى. ئىنساپ، دىيانەت، ئەقىدە.
ۋىلدان	Vildan	ۋىلدان (ئە). يېڭى تۇغۇلغان

باللار. قۇللار.

ي	Y	ي
ياغمۇر	Yağmur	يامغۇر. هاۋادىكى سۇ هورلىرىنىڭ قويۇقلىشىپ يەرگە سۇ تامچىلىرى شەكلىدە چۈشىشى. مولچىلىق ئىپادىسى. ئوغۇز بەگلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.
ياخشى	Yahşi	ياخشى.
ياقۇت	Yakut	ياقۇت[1]. پارلاق قىزىل رەڭدە ناهايىتى قىممەتلىك بىر خىل تاش.
يالدىز	Yaldız	يالدىز. هەل، بىر نەرسىنى ئالتۇن ياكى كۈمۈشكە ئوخشىتىش ئۈچۈن يالىتىلغان ماددا.
ياپراق	Yaprak	ياپراق. يوپۇرماق، ۋاراق، بىر ۋاراق قەغەز. تەبىقە، قات.
يارقىن	Yarkın	يارقىن. چاقماق، قۇياش

[1] ياقۇتلار —— ساخا تۈركلىرىنىڭ باشقا بىر ئىسمىدۇر. ساخالار يەنى ياقۇتلار كۈنىمىزدىكى روسىيە فېدىراتسىيىسىنىڭ ياقۇتىستان ئاپتونوم جۇمهۇرىيىتىدە ياشايدىغان تۈركىي تىللىق خەلق بولۇپ، ئۇلارنىڭ زېمىنى ناهايىتى كەڭرى، نوپۇسى ئاز، ئاهالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى شامان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

يورۇقلۇقى.

ياسەمىن	Yasemin	ياسەمىن (پ). ئاق، سېرىق ۋە شاپتۇل چېچەكلىك رەڭگىدىكى خۇش پۇراق بىر خىل گىياھ.
ياشام	Yaşam	ياشام، ھايات.
يايلا	Yayla	يايلاق. قىشى سوغۇق، يېزى سۆرۈن بولغان يەرلەر.
يايلاگۈل	Yaylagül	يايلاگۈل. يايلاقلاردا يېتىشكەن گۈل.
يازغى	Yazgı	يازغى. قەدەر، پېشانە، تەقدىر.
يازگۈلۈ	Yazgülü	يازگۈلى. باھارنىڭ تۇنجى كۈنلىرىدە تۇغۇلغان قىز باللارغا بېرىلىدىغان ئىسىم.
يەكتا	Yekta	يەكتا (پ). تەڭداشسىز، تاق.
يەلجان	Yelcan	يەلجان. شامالدەك تېز ۋە تەپكىلىرى بولغان.
يەلدا	Yelda	يەلدا (پ). قارا ۋە ئۇزۇن كېچە.
يەلىز	Yeliz	يەلىز. يەل كەبى، يەلنىڭ ئىزى، شامالدەك.
يېشىل	Yeşil	يېشىل. يېشىل رەڭلىك. كۆڭۈلگە ئازادىلىك، ھۇزۇر بېرىدىغان.
يەشىم	Yeşim	يەشىم (ئە). قاشتېشى.
يىلدىز	Yıldız	يۇلتۇز.
يونجا	Yonca	يونجا. بېدە، قويۇق كۆك رەڭ.

يۇدۇم	Yudum	يۇتۇم. بىر ئېغىزدا ئىچىلگەن سۇ.
يۇرداگۈل	Yurdagül	يۇرتقاگۈل. يۇرتىغا، دۆلىتىگە باغلىق، ئىخلاسمەن شەكىلدە يېتىشكەن قىز. يۇرتسۆيەر قىز.
يۇرداقۇل	Yurdakul	يۇرتىغاقۇل. يۇرت ئۈچۈن، ۋەتەن ئۈچۈن بارلىقىڭ بىلەن تىرىش، يۇرتۇڭغا قۇل بول.
يۇرتسەۋ	Yurtsev	يۇرتسۆي. يۇرتنى سۆي.
يۈجە	Yüce	يۈجە. بۈيۈك، ئۇلۇغ، يۈكسەك.
يۈزبەگۈم	Yüzbegüm	يۈزبەگۈم. خانىملارغا باش بولغۇچى.

تۈركلەردە كۆپ قوللىنىلىدىغان ئوغۇل ئىسىملىرى

كىشى ئىسىملىرى	تۈركچە يېزىلىشى	ئۇيغۇرچىدىكى مەنىسى ياكى تەگدىشى
ئا	A	ئا
ئاباقاي	Abakay	ئاباقاي. مەركىزىي ئاسىيادىكى تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ بەزىلىرىدە بىلگەلىك (دانىشمەنلىك) ئۇنۋانى. تاغا.
ئاباي	Abay	ئايدىڭلىق، يورۇتقۇچى. هاڭ ـ تاڭ قالدۇرغۇچى. موڭغۇل خانلىرىدىن جۇجى خاننىڭ نەۋرىسى، باتۇخاننىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى.
ئابدۇللاھ	Abdullah	ئابدۇللاھ (ئە). تەڭرىنىڭ قۇلى. يېتىم ـ يېسىر قالغان باللارغا بېرىلىدىغان ئات.
ئابدۇررەشىد	Abdürreşid	ئابدۇرەشىد[1] (ئە). توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى ئاللانىڭ بەندىسى

[1] ئابدۇرەشىدخان ـــ يەكەن سەئىدىيە سۇلتانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سەئىدخاننىڭ ئوغلى. سەئىدخاندىن كېيىنكى يەكەن خانلىقىنىڭ ئىككىنچى سۇلتانى (تەختتە ئولتۇرغان ۋاقتى: 1533_1559 ـ يىللار). مۇھىم دۆلەت ئەربابى

ئاجار	Acar	ئاجار. كۆلەر يۈز، قاپ يۈرەك. ئىشنى بىلىدىغان، قولى چاققان، جەسۇر.
ئاجارئالپ	Acaralp	ئاجارئالپ. يىگىت، قولىدىن ئىش كېلىدىغان، قورقماس.
ئاجارقان	Acarkan	ئاجارقان. بېجىرىم بىر ئۇرۇقتىن بولغان.
ئاجارتۈرك	Acartürk	ئاجارتۈرك. يىگىت تۈرك، قارام تۈرك، كۈچلۈك ۋە بېجىرىم تۈرك.
ئاجۇن	Acun	ئاجۇن. دۇنيا، يەر يۈزى.
ئاجۇنئال	Acunal	ئاجۇنئال. دۇنيانى ئال.
ئاجۇنئالپ	Acunalp	ئاجۇنئالپ. دۇنيا قەھرىمانى.
ئاجۇنئاتا	Acunata	ئاجۇنئاتا. دۇنيا ئاتا. دۇنيانىڭ ئاتىسى.
ئاجۇنئاي	Acunay	ئاجۇنئاي. دۇنيا گۈزىلى.
ئاجۇنباي	Acunbay	ئاجۇنباي. دۇنيا بېيى.
ئادار	Adar	ئادار. قەدىمكى ئۇيغۇرلاردا كەڭ قوللىنىلغان بىر ئىسىم بولۇپ، تولغان، پىشىپ-يېتىلگەن دېگەن مەنىدە.
ئادەم	Adem	ئادەم(ئە). ئىنسان، ئىنسان بالىسى. تۇنجى ئىنسان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمى.

ھەربىي قوماندان ۋە سىياسىيون. ئابدۇرەشىدخان ئۆز دەۋرىدە ئەدەبىيات-سەنئەت ۋە ھۈنەر-سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا كاتتا تۆھپە قوشقان پادىشاھ. مەشھۇر مۇقامچى ئامانىساخان سۇلتان ئابدۇرەشىد خاننىڭ خانىشى ئىدى.

ئادىل	Adil	ئادىل (ئە). ئادالەتلىك، ھەق بىلەن ناھەقنى توغرا، لىللا ئايرىيالايدىغان، دۇرۇس.
ئادىۋار	Adıvar	ئاتىبار. مەشھۇر، داڭلىق، ئىسمى ھەممىگە تونۇلغان.
ئاغا	Ağa	ئاغا. ھۆرمەتكە سازاۋەر، يېشى نىسبەتەن چوڭ كىشى.
ئاغجا	Ağca	ئاغجا. ئاق، ئاقۇچ.
ئاخمەت	Ahmet	ئەخمەت (ئە). مەدھىيىلەنگەن، ياخشى كۆرۈلگەن.
ئاقئالىن	Akalın	ئاقئالىن. ئاق پېشانە، پېشانىسى ئوچۇق.
ئاقبال	Akbal	ئاقبال. يۈرىكى پاك ۋە تازا.
ئاقباي	Akbay	ئاقباي. باي، ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشى.
ئاقبۆرۈ	Akbörü	ئاق بۆرە. ئاق بۆرە: سەلچۇق بەگلىرىدىن پورسۇق بەگنىڭ ئوغلى.
ئاقجان	Akcan	ئاقجان (ت+پ). قەلبى پاك دوست.
ئاقچاكوجا	Akçakoca	ئاقساقال. كۆپنى بىلىدىغان كىشى، مويسىپىت.
ئاقچاي	Akçay	ئاق چاي. سۈپسۈزۈك ئاقىدىغان سۇ.
ئاقچورا، ئاقچۇرا	Akçora (Akçura)	شامانىست ئېتىقادىغا كۆرە ياخشى روھ ۋە ياخشىلىق پەرىشتىسى.

		ماناس داستانىدا كۆرۈلىدىغان بىر بەگ.
ئاقداغ	Akdağ	ئاقتاغ. ئانادولۇنىڭ بەزى يەرلىرىدىكى تاغلارنىڭ ئىسمى.
ئاقدەمىر	Akdemir	ئاق تۆمۈر. سوقۇلغان تۆمۈر.
ئاقگۇل	Akgül	ئاقگۇل. ئاق رەڭدە ئېچىلىدىغان گۇل. ئاق ئەتىرگۇل.
ئاقخان	Akhan	ئاقخان. ئۇرۇقى پاك ۋە ساپ خاقان.
ئاقىن	Akın	ئاقىن، ئېقىن. ھۇجۇم، تۇيۇقسىز باسقۇن. تۈركلەردىكى بىر خىل ئۇرۇش ئىستراتېگىيىسى. قازاق ۋە قىرغىزلاردا «ئاقىن» شائىر ۋە مۇزىكانت دېمەكتۇر.
ئاقىنجى	Akıncı	ئېقىنچى. ھۇجۇمچى[1].
ئاقىنئالپ	Akınalp	ئاقىنئالپ. ئاقىنچى، ھۇجۇمچى يىگىت، تۇيۇقسىز ھۇجۇم قوزغىغۇچى قەھرىمان.
ئاققايا	Akkaya	ئاققىيا. ئاق رەڭلىك قىيا.

[1] ئاقىنجىلار ــــ دۈشمەن تۇپراقلىرىغا «ئاقىن» تەرتىپلەيدىغان جەڭگىۋار، قورقماس ئەسكەرلەردىن تەشكىل تاپىدۇ. يەنى ئارمىيە دۈشمەن زېمىنىگە سەپەر ۋە ئىستېلا ھازىرلىقى باشلىغان چاغدا، دۈشمەن تەرەپنى ھودۇقتۇرۇش، بوشاشتۇرۇش، بولۇپمۇ دۈشمەن تەرەپنى ئالاقزادە قىلىۋېتىش مەقسىتىدە، ئەڭ تاللانغان جەڭگىۋار يىگىتلەردىن تەشكىللەنگەن كىچىك بىرلىكلەر دۈشمەنگە ھۇجۇم قوزغايدۇ. بۇ خىل بىرلىكتىكى ئەسكەرلەر ئادەتتە «ئاقىنجىلار» دېيىلىدۇ. بۇ خىل بىرلىك ئوغۇزلارنىڭ ئەسكىري تەشكىلاتىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتاتتى. ئاقىنجىلار ئەڭ ئالدىنقى سەپلەردە، ھەتتا دۈشمەن تۇپراقلىرىدا پائالىيەت قىلىدىغان قورقماس، جەڭگىۋار ھەتتا تەلۋە جەڭچىلەردىن تەشكىل قىلىناتتى.

ئاققۇش	Akkuş	ئاققۇش. ئاق تەلەي قۇشى.
ئاقسوي	Aksoy	ئاقسوي. ئۇرۇقى پاك ۋە ئېسىل.
ئاقتۈرك	Aktürk	ئاقتۈرك. پاك ئۇرۇغلۇق تۈرك.
ئالاق	Alak	ئالاق. يوقاتقۇچى، ئۆلتۈرگۈچى، ئالغۇچى، ئۇۋلىغۇچى. ئۇيغۇر يادىكارلىقلىرىدا كۆرۈلىدىغان بىر بەگنىڭ ئىسمى.
ئالاش	Alaş	ئالاش. پۈتۈن قىپچاقلارنىڭ (قىرغىز، قازاق، نوغاي، تاتار، باشقىرتلار) ئەڭ ئۇلۇغ ئاتىلىرىنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇلار ئۈچۈن ئۇران (يېتىش ئارزۇ قىلىنغان نىشان، ھەتتا ئەڭ ئۇلۇغ جەڭگىۋار شوئار) بولغانىدى. ئالاش ئۇلارنىڭ غايىۋى بىرلىشىش ئىدېئالى.
ئالبايراق	Albayrak	ئالبايراق. قىزىل رەڭلىك بايراق، تۈرك بايرىقى.
ئالەمدار	Alemdar	ئەلەمدار. بايراقدار، بايراق تۇتىدىغان ئەسكەر.
ئالغان	Algan	ئالغان. بويسۇندۇرغان، ئۆز تەسىرىگە ئالغان.
ئالغۇخان	Alguhan	ئالغۇخان[1].
ئالقان	Alkan	ئالقان[2]. قىزىل قان، قاندەك ئەزىز.

[1] ئالغۇخان ـــ چاغاتاي خانىنىڭ نەۋرىسى، چاغاتاي خانلىرىنىڭ بەشىنچىسى، ئالتۇن ئوردا خانلىرىدىن مەڭگۇ تىمۇر خانىنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرى.

[2] ئالقان ـــ سەلجۇقلۇ زامانىدىكى بىر باشبۇغنىڭ ئىسمى، رۇملۇقلار بىلەن ئۇرۇشقان قوماندان.

ئالپ	Alp	ئالپ. يىگىت، قەھرىمان، باھادىر، جەسۇر، باتۇر، پالۋان.
ئالپاگۇ	Alpagu	ئالپاغۇ[1]. دۈشمەنگە ئۆزى يالغۇزلا ھۇجۇم قىلىدىغان قورقماس كىشى.
ئالپاغۇت	Alpagut	ئالپاغۇت. ئالپلىق كۆرسەتكەن كىشى، بۆرە ئۇرۇقىدىن كەلگەن، تاللانغان، خىللانغان كىشى.
ئالپان	Alpan	ئالپان. قەھرىمان باشبۇغ (قوماندان).
ئالپئاسلان ئالپارسلان (ئالپ ئارسلان)	Alpaslan/ Alparslan	ئالپئاسلان، ئالپئارسلان[2]. كۈچلۈك قەھرىمان. بۈگۈنكى ئىران بىلەن ئىراقتا ھۆكۈم سۈرگەن بۈيۈك سەلجۇقلۇلارنىڭ ئىككىنچى پادىشاھى (چاغرى بەگنىڭ ئوغلى)بولۇپ، تارىختا مەشھۇر جەڭلىرى بار.
ئالپاي	Alpay	ئالپئاي. ئاي كەبى پارقىراق، نۇرلۇق جەڭچى.
ئالپئاتا	Alpata	ئالپئاتا. يىگىت ئاتا، يۈرەكلىك، باتۇر دادا.

[1] ئالپاغۇ ــــ قەدىمكى تۈركلەرنىڭ زامانىدا بىر خىل بۆرە بولۇپ، ئۇ دەۋردە كىشى ئىسمى شەكلىدىمۇ قوللىنىلغانىدى. يەنە «تاللانغان يىگىت» دېگەن مەنىسىمۇ بار.

[2] ئالپئارسلان ــــ يىگىتلىكىگە ئوخشاشلا، توغرىلىقنى، دۇرۇسلۇقنى، سەمىمىيلىكنى ياخشى كۆرىدىغان سەلچۇقلارنىڭ مەشھۇر خاقانى.

ئالپئايا	Alpaya	ئالپئايا[1]. ئەسلىدە ئالپئاياغ بولۇپ، كېيىن فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ياسىغان.
ئالپبىلگە	Alpbilge	ئالپبىلگە. ھەم يىگىتلىكتە، ھەم باشقۇرۇش ۋە سىياسەتتە بىرىنچى كىشى.
ئالپبىلگەن	Alpbilgen	ئالپبىلگەن. قەھرىمانلىقنى بىلگەن، چۈشەنگەن. قەدىمكى ئۇيغۇرلاردا كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل ئۇنۋان.
ئالپدەمىر	Alpdemir	ئالپتۆمۈر. تۆمۈردەك چىڭ ۋە چىداملىق يىگىت.
ئالپەر	Alper	ئالپەر. (ئالپ+ئەر). قەھرىمان ئەر، جەسۇر يىگىت، ئوغۇل بالا.
ئالپەرەن	Alperen	ئالپەرەن (ئالپ+ئەرەن)[2]. باتۇر ئەر، ئەرگە خاس يىگىت.
ئالپەرتۇڭا	Alpertunga	ئالپئەرتوڭا (ئالپ+ئەر+توڭا). تارىختىكى تۈرك خاقانىنىڭ ئىسمى. تۈركلۈك ۋە يىگىتلىك سىمۋولى.
ئالپخان	Alphan	ئالپخان. قەھرىمان باشبۇغ (باش قوماندان).

[1] ئالپئايا___كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسنىڭ بىرى.

[2] ئالپئەرەن___تۈرك مىللىي ئەنئەنىسىگە كۆرە ئالپەرەن/ئالپئەرەن___جەڭچى ۋە جەڭگىۋار دەرۋىشلەرگە بېرىلگەن ئاتتۇر.

ئالپقان	Alpkan	ئالپقان. يىگىت قېنى بار بولغان، ئۇرۇقىدا يىگىتلىك بار بولغان.
ئالپتېكىن	Alptekin	ئالپتېكىن①. باتۇر شاھزادە. ئىشەنچلىك، ئەردەملىك ۋە دۇرۇس قەھرىمان.
ئالتەمۇر	Altemür	ئالتۆمۈر. قىزىق ھالدىكى تۆمۈر.
ئالپتۇغ	Alptuğ	ئالپتۇغ. جەڭگىۋارلىقى تۇغ بىلەن مۇكاپاتلانغان.
ئالتان	Altan	ئالتان. تاڭ سەھەرنىڭ قىزىللىقى. تۈركچىدىكى ئالتۇن سۆزىنىڭ موڭغۇلچىدىكى تەلەپپۇزى.
ئالتاي	Altay	ئالتاي. قىزىل رەڭلىك بۆرە بالىسى.
ئالتىنئوق	Altınok	ئالتۇنئوق. ئالتۇندىن قىلىنغان ئوق.
ئالتىنسوي	Altınsoy	ئالتۇنسوي. ئالتۇندەك قىممەتلىك نەسەبتىن بولغان. ئېسىل ئۇرۇق.
ئالتۇغ	Altuğ	ئالتۇغ. قىزىل تۇغ، قىزىل تۇغلۇق.
ئالتۇنئەر	Altuner	ئالتۇنئەر. ئالتۇندەك قىممەتلىك كىشى. ھۆرمەتكە سازاۋەر، مۆتىۋەر.
ئالتۇنچ	Altunç	ئالتۇنچ. قىزىل رەڭلىك تۇچ.
ئانداچ	Andaç	يادىكار. ئەسلەنمەك ئۈچۈن بېرىلگەن نەرسە، ئارماغان.
ئانت	Ant	ئەنت. قەسەم، سۆز بېرىش.

① ئالپتېكىن ـــ غەزنەۋىلەر دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى (963 ـ يىلى ۋاپات بولغان).

ئاپئايدىن	Apaydın	ئاپئايدىڭ. ئوپئوچۇق، ناھايىتى يورۇق.
ئاراس	Aras	ئاراس. ئىسسىق تۇتىدىغان قېلىن يۇڭ.
ئارات	Arat	ئارات. يۈرەكلىك، جەسۇر.
ئارجان	Arcan	ئارجان. ئاق كۆڭۈل.
ئاردا	Arda	ئاردا. ھۆكۈمدار ياكى ۋەزىرنىڭ ھاسىسى. قەدىمكى ئۇيغۇر يادىكارلىقلىرىدا كۆرۈلىدىغان بىر تۈرك. ئىزباسار.
ئارخان	Arhan	ئارخان. پاك، يۈرەكلىك ۋە ھەققانىيەتچى خاقان.
ئارى	Arı	ئارى. تاپتازا، ساپ.
ئارىق	Arık	ئارىغ. پاكلانغان، تازا، ئۈستۈن كىشى.
ئارىقۇت	Arıkut	ئارىغقۇت. پاك ۋە قۇتلۇق.
ئارسلان	Arslan	ئارسلان. كۈچلۈك يىگىت، شىردەك يىگىت. جاسارەت، ھۇجۇم ۋە قورقماسلىققا سىمۋول قىلىنىدۇ.
ئارسلانخان	Arslanhan	ئارسلانخان. جەسۇر خان. قارلۇقلارنىڭ خاقانىنىڭ ئىسمى. قاراخانىيلارنىڭ خانلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.

ئارسلان يابغۇ	Arslanyabğu	ئارسلان يابغۇ[1]. جەسۇر، كەسكىن بەگ (ۋالىي)، يابغۇ.
ئارىسوي	Arısoy	ئارىغىسوي. ئۇرۇقى ساپ بولغان.
ئارىسۇ	Arısu	ئارىغسۇ. گۈزەل سۇ.
ئارغۇن	Argun	ئارغۇن. ئاباقاي خانىنىڭ ئوغلى ۋە ئىلخانلىقلارنىڭ تۆتىنچىسى ئىدى. ئارغۇن خان چىڭگىزخانىنىڭ تۆرە، قانۇنلىرىغا بەك رىئايە قىلارمىش.
ئارپات	Arpat	ئارپات. قەدىمكى هون (ياۋروپا هونلىرى) خانلىرىدىن بىرى بولۇپ، ياۋروپا هونلىرىنى بۈگۈنكى هونگارىيە(ۋېنگرىيە) گە يەرلەشتۈرگەن خان ئىدى.
ئارسال	Arsal	ئارسال. بەدىئىي، بۇغداي ئۆڭ، پاك ۋە ئىشچان.
ئارماغان	Armağan	ئارمغان. بىرىنى سۆيۈندۈرۈش ئۈچۈن ياندۇرۇقسىز بېرىلگەن يالداما، ياخشى كۆڭۈلنىڭ خاتىرىسى.
ئاسلىبەي	Aslıbey	ئەسلىبەگ. بەگ بالىسى، تېگى-تەكتى ئېسىل كىشىلەر.
ئاتا	Ata	ئاتا. پېشقەدەم، مۆھتەرەم كىشى.
ئاتابەك	Atabek	ئاتابەگ. سەلچۇقلۇ دەۋرىدە شاهزادىلەرنىڭ تەلىم-تەربىيىسىگە

---

[1] ئارسلان يابغۇ —— كۆكتۈرك دەۋرىنىڭ ۋالىيلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. چاغرى ۋە تۇغرۇلبەگنىڭ تاغىسى.

مەسئۇل خادىملارغا بېرىلگەن ئات. دۆلەت ئىدارىسىدا ھوقۇقى بار كىشى.

ئاتابەي	Atabey	قاراڭ: ئاتابەك.
ئاتاجان	Atacan	ئاتاجان. جانغا يېقىن. ئاتا مېھرى بار بولغان، غەمخور، غەمگۇزار.
ئاتاخان	Atahan	ئاتاخان. باشبۇغلارنىڭ يەنى باش قوماندانلارنىڭ ئەڭ تەجرىبىلىكى ۋە پىشىپ يېتىلگىنى.
ئاتاقان	Atakan	ئاتاقان. ئاتا ئۇرۇقىدىن بولغان. قېنى ئۆزگەرمىگەن، ئۇرۇقى پاك.
ئاتاقۇت	Atakut	ئاتاقۇت. مۇقەددەس ئۇرۇق.
ئاتالاي	Atalay	ئاتالاي. مەشھۇر بولغان، داڭقى چىققان كىشى. بەزى تارىخچىلار ئاتىللا ئىسمىنىڭ «ئاتالاي»دىن ئۆزگەرگەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.
ئاتالىق	Atalık	ئاتالىق. مىراس، ئاتالغان.
ئاتامان	Ataman	ئاتامان①. سايلانغان باشلىق. بۈيۈك، ئۇلۇغ كىشى.
ئاتاساغۇن	Atasağun	ئاتاساغۇن. ھەكىملەرنىڭ ئاتىسى، ئەڭ ئۇلۇغ ھەكىم. شامانىست ئەنئەنىدىمۇ ئەڭ ياخشى قاملار ئاتاساغۇن دېيىلىدۇ.

① ئاتامان ـــ بەزى تارىخچىلار ئوسمانلىنىڭ قۇرغۇچىسى ئوسمان بەگنىڭ ئەسلىي ئىسمىنىڭ ئاتامان ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

ئاتاتۈرك	Atatürk	ئاتاتۈرك[1]. تۈركلەرنىڭ ئاتىسى.
ئاتاسەۋ	Atasev	ئاتاسۆي. ئۇرۇقۇڭنى سۆي، ھۆرمەت قىل، دېگەن مەنىدە.
ئاتاسوي	Atasoy	دادا ئۇرۇقى. ئاتا ئۇرۇقىنى داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەن.
ئاتىلاي	Atılay	ئاتىلئاي. ئايغا قاراپ ئىلگىرىلە، يورۇقلۇققا قاراپ يۈگۈر. غەربىي ھون ئىمپېراتورى.
ئاتىلخان	Atılhan	ئاتىلخان، ئېتىلخان. جاسارەتلىك يىگىت خاقان.
ئاتىللا	Atilla	ئاتىللا. غەربىي ھونلارنىڭ خاقانى.
ئاتلىخان	Atlıhan	ئاتلىقخان. رىۋايەتلەرگە كۆرە ئوغۇزخاننىڭ ئاتىسى.
ئاتسىز	Atsız	ئاتسىز، نامسىز. قەدىمكى تۈرك، ئۇيغۇرلاردا مەلۇم بىر شەخس ھەرقانداق بىر ساھەدە نەتىجە قازىنىپ ئۆزىنى جەمئىيەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلدۇرالىغۇچە «ئاتسىز» دەپ ئاتىلاتتى.

[1] ئاتاتۈرك ــــ 1934 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى تۈركىيە بۈيۈك مىللەت مەجلىسى مەخسۇس قانۇن چىقىرىپ، غازى مۇستافا كەمال [1881 ـ يىلى ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقىنىڭ سەلانىك (بۈگۈنكى گرېتسىيەدە) شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، 1938 ـ يىلى ئىستانبۇلدا ۋاپات بولغان بۈيۈك داھىي، ھەربىي قوماندان، سىياسىيون ۋە دۆلەت ئەربابى] ئۈچۈن بەرگەن فامىلە بولۇپ، مەزكۇر قانۇندا يەنە «ئاتاتۈرك» فامىلىسىنى غازى مۇستافا كەمالدىن باشقا ھەرقانداق شەخسنىڭ ئىشلىتىشى ئەبەدىي مەنئى قىلىنغان. بۇ سەۋەبلىك، «ئاتاتۈرك» دېگەن فامىلە پەقەت ۋە پەقەت مۇستافا كەمالغىلا خاس بولغان.

ئاۋشار	Avşar	ئاۋشار. بىر تۈركمەن بوينىنىڭ (قەبىلىسىنىڭ) ئىسمى.
ئايئاتا	Ayata	ئايئاتا. قەدىمكى تۈرك ئەقىدىلىرىگە كۆرە ئاي تەڭرىسى.
ئايئايدىن	Ayaydın	ئايئايدىڭ. ئايدەك يورۇق.
ئاياز	Ayaz	ئاياز. قۇرۇق سوغۇق. مەلىك شاھنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمىمۇ ئاياز ئىدى.
ئايبار	Aybar	ئايبار. ھۆرمەت تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىغان كىشى.
ئايبارس	Aybars	ئايبارس. ھون خاقانى ئاتىللانىڭ تاغىسىنىڭ ئىسمى.
ئايبەك	Aybek	ئايبەك. قەدىمكى تۈرك دۆلەتلىرىدە قورغۇچى.
ئايبەرك	Ayberk	ئايبەرك. ئايدەك نۇرلۇق، پاك يىگىت.
ئايبورا	Aybora	ئايبورا. ئاي قەدەر گۈزەل ۋە بوران قەدەر ۋەيران قىلغۇچى.
ئايجان	Aycan	ئايجان. ئىچكى دۇنياسى ئايدەك پاك ۋە يورۇق.
ئايدار	Aydar	ئايدار. ماناس داستانىدىكى بىر قەھرىمان. قەدىمكى تۈركچىدە "كوكۇلا" مەنىسىدە كېلەتتى.
ئايدەنىز	Aydeniz	ئايدېڭىز. ئايدەك پارقىراق بىپايان دېڭىز.
ئايدىن	Aydın	ئايدىڭ. بىلىملىك، مەلۇماتلىق، ئۇزاقنى كۆرەلەيدىغان دانىشمەن

		كىشى. قۇتلۇق، تەلەيلىك. ئايدىڭ كېچە. سەلجۇقلۇ بەگلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.
ئايدىنئالپ	Aydınalp	ئايدىڭئالپ. بىلىملىك، ئۇزاقنى كۆرەلەيدىغان قەھرىمان.
ئايگۈن	Aygün	ئايكۈن. گۈزەل ۋە مەنىلىك ئۆتكەن بىر كۈن.
ئايخان	Ayhan	ئايخان①. ئايدەك نۇر چاچىدىغان، يارىشىملىق، قەلبى پاك.
ئايقال	Aykal	ئايقال. تۇغۇلغان چاغدىكىدەك، پارلاق ۋە گۈزەل، داغسىز-قۇسۇرسىز بولۇش تىلىكى.
ئايقان	Aykan	ئايقان. ساپ قان، پاك ۋە دۇرۇس ئىنسان.
ئايقۇت	Aykut	ئايقۇت. مۇكاپات، ئاينىڭ مۇقەددەسلىكى.
ئايقۇتئالپ	Aykutalp	ئايقۇتئالپ. مۇكاپاتلانغان يىگىت، قەھرىمان.
ئايقۇتلۇق	Aykutluk	ئايقۇتلۇق②. ئايدەك سائادەتلىك، مۇبارەك.

① ئايخان ـــ ئوغۇزخاننىڭ ئالتە ئوغلىدىن ئىككىنچىسى ئىدى. كۈنخان ئوغۇزخان ئۆلگەندىن كېيىن خاقان بولغانىدى.
② ئايقۇتلۇق ـــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

ئايتېكىن	Aytekin	ئايتېكىن[1]. ئايدەك نۇرلۇق ۋە تەلەيلىك شاھزادە.
ئايتىمۇر	Aytimur	ئايتىمۇر. ئايدەك پارقىرايدىغان تۆمۈر.
ئايتۆرە	Aytöre	ئايتۆرە. پاك ۋە گۈزەل ئادەت ـ ئەنئەنىلەر.
ئايتۇغ	Aytuğ	ئايتۇغ. كۆرۈنۈشى ئايدەك ھەيۋەتلىك ۋە نۇرلۇق تۇغ.

ب B ب

بابۇر	Babur	بابۇر[2] (پ). بىر خىل قاپلان، كۆرەڭلىمەك.
باباجان	Babacan	باباجان. پەزىلەتلىك، پىشقان، ئىشەنچلىك ۋە غەمخور.
باغاتۇرشاد	Bağaturşad	باغاتۇرشاد[3]. باھادىر، قەھرىمان گېنېرال.
باغىش	Bağış	باغىش. ئىنئام، خالىس بېرىلگەن ماددىي نەرسىلەر.

[1] ئايتېكىن ــــ تۇغرۇل بەگ دەۋرىدە غەزنەۋىيلەر ئارمىيىسىدىن ئايرىلىپ سەلجۇقلۇلارغا قوشۇلغان بىر بەگ.

[2] بابۇر (1482ــــ1530) ــــ ھىندىستاندىكى تۈرك دۆلىتى ــــ بابۇرىيلەر سۇلالىسىنى قۇرغان ھۆكۈمدار. ئاقساق تۆمۈرنىڭ نەۋرىسى.

[3] باغاتۇرشاد ــــ كۆكتۈرك قاغانلىرىدىن بىرى (كۆرشادنىڭ تاغىسى قارا قاغاننىڭ قاغان بولۇشتىن بۇرۇنقى ئىسمى).

باھادىر	Bahadır	باھادىر[1]. قەھرىمان، يىگىت، جەڭچى.
بالامىر	Balamir	بالامىر[2] (ت+پ). ھون ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ئىمپېراتورلىرىدىن بىرى.
بالاتېكىن	Balatekin	بالاتېكىن. سۇلتانلارنىڭ كىچىك بالىسى.
بالخان	Balhan	بالخان. قىممەتلىك، سەممىي خاقان.
بالقان	Balkan	بالقان. زىچ ئورمانلار بىلەن قاپلانغان تاغ تىزمىلىرى.
بانگۇ	Bangu	بانگۇ. ۋارقىراش، يۇكسەك ئاۋاز.
باراق	Barak	باراق. ناھايىتى ئەقىللىق بىر خىل ئوۋ ئىتى.
باران	Baran	باران. كۈچ، ئېنېرگىيە. بۇغداي ئۆڭ. ساپان شەكىللەندۈرگەن ئىز.
بارانئالپ	Baranalp	بارانئالپ. يىگىت جەڭچى.
بارانسەل	Baransel	بارانسەل. كۈچ ـ قۇۋۋەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك.
باربا روس	Barbaros	باربا روس. ئەسلىي ئىسمى خىزىر رەئىس بولۇپ، ئوسمانلى دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ مەشھۇر قوماندانى ھايرەتتىن پاشانىڭ ئۇنۋانى[3].

---

① باھادىر شاھ (1775 ــــ 1862) ـ ھىندىستاندىكى تۈرك دۆلىتىنىڭ ئاخىرقى ھۆكۈمدارى (پارسچىدىكى «باھا»دىن تۈرلەنگەندەك كۆرۈنسىمۇ، بىرىنچىدە ئەسلەن تۈركچە بولغان «باغاتۇر»نىڭ فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش يالىسىدىن ياكى ئەرەب ئېلىپبەسى بىلەن يېزىلىش جەريانىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن پەيدا بولغاندۇر).

② بالامىرـــــئەسلىدە بالامبەر ئىسمى بىلەن تونۇلغان غەربىي ھونلارنىڭ تۇنجى ھۆكۈمدارى. بالامىر چىچى يابغۇنىڭ تۇققۇزىنچى، باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئون بەشىنچى پۇشتىدىن ئىدى.

③ باربا روس پاشا (1473ــــ1546) ــــ ئوسمانلىلارنىڭ ئاق دېڭىز (ئوتتۇرا يەر دېڭىزى) دا بىردىنبىر ھاكىم كۈچ بولۇشىدا ئەڭ چوڭ تۆھپە قوشقان. شىمالىي ئافرىقىنىڭ ئوسمانلى

باريش	Barış	باريش[1]. ئىنچلىق. ئۇرۇشتىن ۋە ئۇقۇشماسلىقلاردىن كېيىنكى يارىشىش، ئاداۋەتنىڭ كۆتۈرۈلۈشى.
بارلاس	Barlas	بارلاس. پاك ـ تازا؛ ئۇرۇشقاق، جەڭگىۋار. بارلاس ئۇرۇقى: ئاقساق تۆمۈرنىڭ ئۇرۇقى.
بارماقلاق	Barmaklak	بارماقلاق. بارغۇچى، يېتىشەلىگۈچى؛ بايلىق. كۆكتۈرك بەگلىرىدىن بىرى ۋە مەشھۇر قوماندان كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان قىرىق قەدىناسىنىڭ بىرى.
بارتۇ	Bartu	بارتۇ. قەدىمكى تۈرك خاقانلىرىدىن بىرى.
بارتۇنچ	Bartunç	بارتۇنچ. كۈچلۈك، ساغلام، تۇچتەك قاتتىق.
بارۇت	Barut	بارۇت. ئوق دورىسى. ئوڭايلا قىزىرىدىغان.
بارسبەگ	Barsbeg	بارسبەگ. بىلگە قاغان ۋە كۈلتېگىننىڭ قىز قېرىندىشىنىڭ يولدىشىنىڭ ئىسمى.
باسقىن	Baskın	باسقىن. توغرا كۆزقاراشلىرى بىلەن بىلىنىپلا تۇرىدىغان. خەۋەرسىزلا تۇتۇۋالىدىغان، تۇيۇقسىزلا بېسىپ

ھاكىمىيىتىگە كىرىشنى قولايلاشتۇرغان، پۈتۈن ياۋروپا دېڭىزچىلىرىنى تىترەتكەن مەشھۇر قوماندان. 1533 ـ يىلى ئوسمانلى دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى بولغان.

[1] بارىش مانچو — 1999 ـ يىلى ۋاپات بولغان مەشھۇر تۈرك سەنئەتچىسى. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئىجادىيەتلىرى ئۇيغۇر سەنئەتچىلەر تەرىپىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ ئېيتىلغان.

كىرمەك.

باشار	Başar	باشار. بىرلىگەن ۋەزىپىلەرنى ئادا قىل ۋە توساقلار ئېشىپ مەقسەتكە يەت، دېگەن مەنىدە.
باشاران	Başaran	باشاران. باشقا ئېلىپ چىققان. بىرلىگەن ۋەزىپىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلىغان.
باشات	Başat	باشات. ئوخشاشلىرى ئىچىدە ئەڭ ئالدىدىكىسى.
باشبۇغ	Başbuğ	باشبۇغ. قەدىمكى تۈركلەردە باش قوماندان. رەئىس، لىدەر، باشلىق، سەردار، سەركەردە.
باشئەگمەز	Başegmez	باشئەگمەس.قورقماس، نومۇسنى، ۋىجدانىنى قوغدىيالايدىغان.
باشەر	Başer	باشئەر. باشتا كېلىدىغان يىگىت.
باشخان	Başhan	باشخان. خانلارنىڭ ئەڭ باشتىكىسى.
باشقان	Başkan	باشقان. باشلىق، بىرەر گۇرۇپپىنىڭ بېشى بولغان كىشى.
باشقۇرت	Başkurt	باشقۇرت[1]. قىپچاقلارنىڭ بىر تارمىقى بولۇپ، بۈگۈنكى روسىيە فېدېراتسىيىسىدىكى باشقۇرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسى

---

[1] باشقۇرتلار تاتارلارغا ئەڭ يېقىندۇر. دۇنياغا مەشھۇر تۈرك تارىخچىسى زەكى ۋەلىدىي توغان باشقۇرت خەلقىدىن ئىدى.

ئاھالىسى.

باشقۇت	Başkut	باشقۇت. ئەڭ ئۇلۇغ، مۇقەددەس.
باشمان	Başman	باشمان. باشلىق، يولباشچى.
باشئول	Başol	باشبول. باشچى بول.
باشتۇغ	Baştuğ	باشتۇغ. سۇلتاننىڭ تاجى، پۆپۈكى.
باتىخان	Batıhan	باتىخان، غەربخان. غەربنىڭ سۇلتانى.
باتىقان	Batıkan	باتىقان. ئۇرۇقى غەرب تەرەپ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان.
باتىراي	Batıray	باتۇرئاي. يىگىت ۋە يولباشچى.
باتتال	Battal	باتتال. مۇمكىنقەدەر چوڭ، يوغان.
باتۇ	Batu	باتۇ. كۈچلۈك، چىداملىق يىگىت، چىداملىق، مۇستەھكەم.
باتۇخان	Batuhan	باتۇخان[1]. كۈچلۈك ھۆكۈمدار.
باتۇر	Batur	باتۇر. يىگىت، باھادىر.
باتۇرئالپ	Baturalp	باتۇرئالپ. يىگىتلىكى بىلەن داڭقى چىققان قەھرىمان.
باتۇرئاي	Baturay	باتۇرئاي. ھەم باتۇر، ھەم ئايدەك بولغان.
باي	Bay	باي. بايلىق، ئۈستۈنلۈك، ھۆكۈمرانلىق، ئەركىنلىك قاتارلىق مەنالارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇھىم بىر ئىسىم. ئادەتتە ئايرىم ۋە ئىسىملارنىڭ ئالدىغا ھەم

[1] باتۇخان —— چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىسى. جۇجى خاننىڭ ئوغلى ۋە ئالتۇن ئوردا دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى. روسىيە، ئۇكرائىنا، پولشا ۋە ھونگارىيىنى بويسۇندۇرۇپ چېگرىسىنى گېرمانىيىگىچە كېڭەيتكەن مەشھۇر قوماندان، خاقان.

		كەينىگە قوشۇلۇپ كېلىدۇ.
بايار	Bayar	بايار. ئۇلۇغ ۋە ئېرىشمەك قىيىن بولغان.
بايات	Bayat	بايات. قىممەتلىك، دۆلەتمەن ۋە نېمەتلىرى مول. ئوغۇزلارنىڭ بىر تارمىقى.
بايبارس	Baybars	بايبارس[1]. كىچىك قاپلان.
بايبورا	Baybora	بايبورا. قويۇن.
بايبۆرۈ	Bayböru	بايبۆرۈ[2]. بۈيۈك ۋە مۇقەددەس بۆرىنىڭ ئىسمى.
بايجان	Baycan	بايجان. باي كىشى.
بايدار	Baydar	بايدار. تاللانغان، ھۆرمەتلەنگەن كىشى. 9 ـ ئەسىردىكى ئىلخانلى تۈرك دۆلىتىنىڭ باشبۇغى.
بايدىر	Baydır	بايدىر. قۇۋۋەتلىك، كۈچى كۆپ.
بايدۇر	Baydur	بايدۇر[3]. يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ باشلىقى. «باي پېتىچە قال، باي ياشا» دېگەندەك مەنىسىمۇ بار.
بايدۇرئالپ	Bayduralp	بايدۇرئالپ. جەسۇر جەڭچى.
بايخان	Bayhan	بايخان. باي خان.
بايەر	Bayer	بايەر. باي ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر

[1] بايبارس سۇلتان (1223ـــ1277) ـــ قىپچاقلار تەرىپىدىن مىسىردا قۇرۇلغان تۈرك مەملۇك سۇلالىسىنىڭ سۇلتانى.

[2] بايبۆرۈ ـــ «دەدە قورقۇت» داستانىدىكى بايىندىرخانىنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى. يەنە شەيبانىخانىنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى.

[3] بايدۇرـــچىڭگىزخانىنىڭ نەۋرىسى، چاغاتاي خانىنىڭ ئوغلى.

		كىشى.
بايقال	Baykal	بايقال. ياۋايى بايتال. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر كۆلنىڭ ئىسمى.
بايقان	Baykan	بايقان. ئېسىل ئۇرۇقتىن كەلگەن.
بايقارا	Baykara	بايقارا[1]. رەڭلىك بىر خىل قۇش.
بايقۇرت	Baykurt	بايقۇرت. ھۆرمەتلەنگەن بۆرە.
بايقۇت	Baykut	بايقۇت. قەلئە قوغدىغۇچىسى، مۇھاپىزەتچىسى.
بايراق	Bayrak	بايراق. رەختتىن ھازىرلانغان، ئۈستىدە ھەر خىل شەكىللەر ۋە سىمۋوللار بار بولغان، مۇئەييەن بىر ھاكىمىيەتنىڭ سىمۋولىدۇر.
بايراقتار	Bayraktar	بايراقچى. ئۇرۇشتا، ئەسكىرىي ھەرىكەتلەردە بايراق كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى.
بايرام	Bayram	بايرام. پۈتۈن خەلق، مىللەت تەرىپىدىن قۇتلۇقلىنىدىغان تارىخىي، رەسمىي ياكى دىنىي خاتىرە كۈنلىرى.
بايسۇ	Baysu	بايسۇ. ئەسكەرباشى. ئەسكەرلەرنىڭ بېشى. بۇيرۇق بەرگۈچى. مول ۋە بەرىكەتلىك، شارقىراپ ئېقىپ تۇرىدىغان سۇ.
بايسۇنگۇر	Baysungur	بايسۇنغۇر. يىرتقۇچ بۈركۈتلەرنىڭ

① ھۈسەيىن بايقارا (1438—1507) — خوراسانلىق مەشھۇر دۆلەت ئەربابى. نەۋائىينىڭ دەۋردىشى.

بىر خىلى.

بايتۇرسۇن	Baytursun	بايتۇرسۇن. ئەبەدىي باي ـ باياشات تۇرغاي.
بايتېكىن	Baytekin	بايتېكىن. مال ـ مۈلكى بار شاھزادە.
بەگ	Beg	بەگ. بايلىق، ئەركىلىك، باشقۇرغۇچى، تەشكىللىگۈچى.
بەك	Bek	بەك. ساغلام، چىداملىق.
بەكئالپ	Bekalp	بەكئالپ. كۈچلۈك قەھرىمان، يۈرەكلىك.
بەكئاتا	Bekata	بەكئاتا. سەلجۇقلۇ بەگلىرىگە بېرىلگەن بىر ئىسىم.
بەكجان	Bekcan	بەكجان. كۈچلۈك، چىداملىق، ساغلام يۈرەكلىك.
بەكتاش	Bektaş	بەكتاش. تەڭتۇش، تەڭدىمەت، ئوخشىشى.
بەكتىمۇر	Bektimur	بەكتىمۇر. تۆمۈردەك كۈچلۈك ۋە چىداملىق.
بەكتۆرە	Bektöre	بەكتۆرە. تۆرەلىرىگە بەك باغلىق.
بەكتۇغ	Bektuğ	بەكتۇغ. تۇغ بېرىلگەن مەرتىۋىدىكى كىشى.
بەكتۈرك	Bektürk	بەكتۈرك. كۈچلۈك تۈرك.
بەلگە	Belge	بەلگە. ئىسپات، بەلگە. مۇئەييەن بىر تېمىنى، بىر ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدىغان ماددىي ۋاستە.

بەلگەتېگىن	Belgetegin	بەلگەتېگىن[1]. خانزادە، ئېسىلزادە.
بەنگى	Bengi	مەڭگۈ. ئەبەدىي.
بەنگىئالپ	Bengialp	مەڭگۈئالپ. ئەبەدىي قەھرىمان.
بەنگىخان	Bengihan	مەڭگۈخان. نامى ئۆچمەس.
بەنگىتاش	Bengitaş	مەڭگۈتاش. **مەڭگۈ** ساقلىنىپ تۇرىدىغان خاتىرە تېشى.
بەنگۈ	Bengü	مەڭگۈ. ئەبەدىي.
بەرك	Berk	بەرك. قاتتىق، چىداملىق. ئۇچقۇن، چاقماق.
بەركە	Berke	بەركە. قامچا، كالتەك. ئالتۇن ئوردا ھۆكۈمدارلىرىدىن بىرى. بەركە نويان: باتۇخاننىڭ قېرىندىشى.
بەركانت	Berkant	بەرقەنت. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر تاغ تىزمىسىنىڭ ئىسمى.
بەركاي	Berkay	بەركاي.يورۇق ئاي. نۇرلۇق ئاي.
بەركقان	Berkkan	بەركقان. ئېسىل قان.
بەركسوي	Berksoy	بەركسوي. ئېسىل ئۇرۇقتىن بولغان.
بەرتۇغ	Bertuğ	بەرتۇغ. تۇغلىرى بىلەن بىرلىكتە.
بەشىر	Beşir	بەشىر. خۇش خەۋەر ئەكەلگەن. كۆل.
بەي	Bey	بەي، بەگ.
بەيپولات	Beypolat	بەگپولات. پولاتتەك كۈچلۈك

[1] بەلگە تېگىن ــ غەزنەۋىيلەرنىڭ قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى.

		ئادەم.
بەيخان	Beyhan	بەيخان[1]، بەگخان. تۈز ۋە سىر ساقلىمايدىغان.
بىجان	Bican	بىجان. پىدائىي.
بىلگە	Bilge	بىلگە. بىلىملىك. سىياسەت ۋە باشقۇرۇش جەھەتتىن ھاكىم.
بىلگەئالپ	Bilgealp	بىلگەئالپ. دانىشمەن ۋە قەھرىمان.
بىلگە بۇدۇن	Bilgebudun	بىلگەبۇدۇن. ئوقۇمۇشلۇق خەلق، ساپاسى كۆتۈرۈلگەن خەلق.
بىلگەخان	Bilgehan	بىلگەخان. دانىشمەن خان. ناھايىتى بىلىملىك دۆلەت باشلىقى، كۆكتۈرك قاغانلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى. ھەم ئوغۇل، ھەم قىز ئىسمىدۇر.
بىلگەقاغان	Bilgekağan	بىلگە قاغان[2]. دانا خاقان، بىلىملىك خاقان.
بىلگەتۈرك	Bilgetürk	بىلگەتۈرك. دانىشمەن تۈرك.
بىلگەن	Bilgen	بىلگەن. بىلىمگە، مەلۇماتقا تويۇنغان كىشى.
بىلگەتاي	Bilgetay	بىلگەتاي. دانىشمەنلەر مەجلىسى، كېڭىشى.
بىلگىچ	Bilgiç	بىلگۈچ. مەلۇماتلارنىڭ ئىگىسى.

[1] بەيخان ــ قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر داھىيلىرىدىن بىرى.
[2] بىلگە قاغان (683ــ734) ــ تۈرك ھۆكۈمدارلىرىدىن بىرى. قۇتلۇق ئىلتەرىش خانىنىڭ ئوغلى ۋە ۋارىسى.

بىلگىن	Bilgin	بىلگۈن. مۇئەييەن بىر تېمىدا چوڭقۇر مەلۇماتى بار بولغان.
بىلگۈتاي	Bilgütay	بىلگۈتاي. تىمۇچىن دەۋرىدىكى توققۇز تۈرك بېگىدىن بىرى.
بىلخان	Bilhan	بىلخان. دانىشمەن ھۆكۈمدار.
بىنئالپ	Binalp	مىڭئالپ. مىڭلارچە قەھرىمانلارغا بەدەل.
بىنتۇغ	Bintuğ	مىڭتۇغ. تۇغلۇق يىگىت.
بىرئالپ	Biralp	بىرئالپ. ئۇخشىشى بولمىغان قەھرىمان، بىردىنبىر قەھرىمان.
بىرجان	Bircan	بىرجان. يەك ۋۇجۇد، بىر گەۋدە بولۇش.
بىرقان	Birkan	بىرقان. بىر ئۇرۇقتىن، قېنى بىر.
بىرول	Birol	بىربول. ئەتراپتىكىلەردىن ئايرىم، يولباشچى بولۇپ ئۇزۇپ چىققان كىشى.
بوغاچخان	Boğaçhan	بوغاچخان. ئەپسانىلەشكەن تۈرك قەھرىمانى. دەدە قورقۇت ھېكايىلىرىدە كۆرۈلىدىغان بىر يىگىت.
بوغاتىر	Boğatır	بوغاتىر. يىگىت، جەسۇر ۋە ئۇرۇشقاق، جەڭگىۋار.
بورا	Bora	بورا. بوران. يامغۇر ئېلىپ كېلىدىغان قاتتىق شامال.
بوراخان	Borahan	بوراخان. بوراندەك قاتتىق جۇدۇنلۇق ھۆكۈمدار.
بوران	Boran	بوران. چاقماق ۋە گۈلدۈرماما بىلە

		بىرلىكتە ياغىدىغان يامغۇر. كۆپىنچە كېچىدە تۇغۇلغان ئوغۇل بوۋاقلارغا بېرىلىدىغان ئىسىم.
بويداش	Boydaş	بويداش. ئوخشاش بىر بويدىن، بىر قەبىلىدىن بولغان كىشىلەر.
بوزبورا	Bozbora	بوزبورا. قويۇن.
بوزقۇرت	Bozkurt	بوزقۇرت. كۆك بۆرە[①]. ئەپسانىلەردىكى تۈركلەرگە يول كۆرسەتكەن ۋە ئەسكەرلەرنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ مېڭىپ تۈركلەرنى يورۇقلۇققا چىقارغان ئەپسانىۋى بۆرە.
بوزئوق	Bozok	بوزئوق. ئوغۇزخان دەۋرىدە ئىككىگە ئايرىلغان تۈرك قەبىلىسىدىن بىرى.
بۆگۈئالپ	Bögüalp	بۆگۈئالپ[②]. ھېكمەتلىك قەھرىمان.
بۆكە	Böke	بۆكە. كۈچلۈك، پالۋان ۋۇجۇدلۇق.
بۆرۈ/بۆرى	Börü	بۆرۈ. يىگىت، قورقۇمسىز. كۆكتۈرك ۋە كۆكتۈرك دەۋرىدە قاغان

[①] كۆك بۆرە—تۈركلەرنىڭ سىمۋولى، قوشۇنىنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭىدىغان يول باشلىغۇچى. ئوغۇزخان خەلقىگە بەرگەن كاتتا تويدا: «كۆك بۆرۈ ئاۋازى ئۇران (ئۇرۇش-جەڭ شوئارى) بولسۇن» دەيدۇ. قەدىمكى تۈركلەرنىڭ باشبۇغلىرى ئەسكەرلىرىگە «بوزقۇرتلارىم، كۆك بۆرۈلەرىم» دەپ خىتاب قىلاتتى.

[②] بۆگۈئالپ—كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

		قوغدىغۇچىلىرىغا بېرىلگەن ئۇمۇمىي ئىسىم.
بۇداق	Budak	پۇتاق. ئىنچىكە، كىچىك.
بۇدۇن	Budun	بودۇن. خەلق، مىللەت.
بۇغرا	Buğra	بۇغرا. ئەركەك تۆگە.
بۇغراخان	Buğrahan	بۇغراخان. قاراخانىيلارنىڭ خاقانلىرىدىن بىرى.
بۇلۇچ	Buluç	بۇلۇچ. كەشپىيات، كەشىپ قىلىنغان نەرسە.
بۇلۇش	Buluş	بۇلۇش. كەشپىيات، بىر نەرسىنى تۇنجى قېتىم يارىتىش.
بۇمىن	Bumin	بۇمىن قاغان (552 ـ يىلى ۋاپات بولغان): كۆكتۈرك خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى.
بۇرخان	Burhan	بۇرخان. پاكىت، ئىسپاتلاش ۋاسىتىسى.
بۇيان	Buyan	بۇيان. تەلەي، ئامەت.

ج C ج

جان	Can	جان (پ). كۈچ، تىرىكلىك. ياشاشنى تەمىنلىگەن ماددىدىن تاشقىرى مەۋجۇدىيەت. قىز ۋە ئوغۇل ئىسمى.
جانئالپ	Canalp	جانئالپ (پ+ت). جانغا يېقىن

قەھرىمان.

جانباي	Canbay	جانباي(پ+ت). سۆيۈملۈك ۋە سەممىي ئەر كىشى.
جانبەرك	Canberk	جانبەرك(پ+ت). كۆچلۈك كىشى، چىدامىلىق.
جانبەي	Canbey	جانبەي(پ+ت). جانبەگ. «جانباي» بىلەن ئوخشاش.
جانپولات	Canpolat	جانپولات (پ+ئە). پولاتتەك چىدامىلىق قىلىچ يارىتىلغان.
جاندار	Candar	جاندار (پ). جانلىق، تىرىك.
جانداش	Candaş	جانداش(پ). ناھايىتى يېقىن دوست.
جاندەمىر	Candemir	جانتۆمۈر (پ+ت). ئادىمىگەرچىلىكى ئىشەنچلىك. پولاتتەك.
جانفىدا	Canfeda	جانپىدا (پ). پىداكار.
جانگۈن	Cangün	جانكۈن (پ+ت). ئەڭ مۇھىم كۈن، قۇتلۇق.
جانكۇت	Cankut	جانقۇت (پ+ت). قۇتلۇق مەنىلىك، جان. سۆيۈملۈك كىشى.
جانكۇرت	Cankurt	جانقۇرت(پ+ت). جانبۆرە. سۆيۈملۈك بۆرە.
جانسەۋەر	Cansever	جانسۆيەر(پ+ت). تەڭرى ياراتقان پۈتۈن ئىنسانلارنى سۆيىدىغان، قەدىرلەيدىغان.
جانسوي	Cansoy	جانسوي(پ+ت). تەڭداشسىز بىر

		ئۇرۇقتىن تۇغۇلغان جان.
جانسۇ	Cansu	جانسۇ(پ+ت). ھايات بۇلىقى.
جانسۇن	Cansun	جانسۇن(پ+ت). ھاياتلىق سۇنغاي، ھايات بەرگەي.
جانتېكىن	Cantekin	جانتېكىن (پ+ت). ئىشەنچلىك.
جانتۇغ	Cantuğ	جانتۇغ (پ+ت). يېگانە تۇغنى كۆتۈرگەن.
جانتۈرك	Cantürk	جانتۈرك (پ+ت). سۆيۈملۈك، جانغا يېقىن تۈرك.
جارۇللاھ	Carullah	جارۇللاھ (ئە). مەككىگە كېلىپ يەرلەشكەن كىشى.
جايماز	Caymaz	جايماز. سىزىرىدە تۇرىدىغان.
جەبە	Cebe	جەبە (م) زەنجىردىن ياكى ھالقىلاردىن توقۇلغان دوبۇلغا.
جەلال	Celal	جالال (ئە). ئۇلۇغلۇق، ئۈستۈنلۈك.
جەلىل	Celil	جەلىل (ئە). بۈيۈك، ئۇلۇغ.
جەمال	Cemal	جامال(ئە). يۈز، چىراي گۈزەللىكى.
جەمىل	Cemil	جەمىل (ئە). گۈزەللىك ئىگىسى.
جەنگاۋەر	Cengaver	جەڭگىۋار(پ). ياخشى جەڭچى.
جەنگىز	Cengiz	چىڭگىز(م). كۈچلۈك، يېقىلماس، يېمىرىلمەس.

جەنگىزخان	Cengizhan	چىڭگىزخان[1] . كۈچلۈك، يېقىلماس، يېمىرىلمەس خان.
جەنك	Cenk	جەڭ (پ). ئۇرۇش، سوقۇش.
جەنكئالپ	Cenkalp	جەڭئالپ (پ+ت). ئۇرۇشتىن يانمايدىغان، جەڭگىۋار قەھرىمان.
جەسۇر	Cesur	جەسۇر (ئە). قورقۇمسىز. ھۇجۇمغا ھازىر.
جەيھۇن	Ceyhun	جەيھۇن (ئە). خۇشاللىق تارقىتىدىغان. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر دەريانىڭ ئىسمى.
جىھان	Cihan	جاھان (پ). دۇنيا، ئالەم، جاھان.
جىھانئالپ	Cihanalp	جاھانئالپ(پ+ت). دۇنيا قەھرىمانى.
جىھانبەي	Cihanbey	جاھانبەي(پ+ت). دۇنيا ھۆكۈمدارى.
جىھانگىر	Cihangir	جاھانگىر (پ). دۇنيانى بويسۇندۇرغۇچى.
جىھات	Cihat	جىھات، غازات (ئە). دىن شەرىپىگە قىلىنغان مۇقەددەس ئۇرۇش، غازات. دىننى ياقلاش.
جوشقۇن	Coşkun	جوشقۇن. ھاياجانلىق، سەزگۈر.
جۇما	Cuma	جۇمە (ئە). توپلانماق.
جۇمھۇر	Cumhur	جۇمھۇر (ئە). خەلق.
جۈرەت	Cüret	جۈرئەت.

[1] چىڭگىزخان ـــ بۈيۈك موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ قۇرغۇچىسى.

چ	Ç	چ
چاغاتاي	Çağatay	چاغاتاي. كىچىك تاي. دەۋرىنىڭ ئەڭ ئۈستۈنى. يىگىت كىشى. چاغاتايخان— چىڭگىزخاننىڭ ئوغلى.
چاغداش	Çağdaş	چاغداش. ياشاۋاتقان چاغ بىلەن مۇناسىۋەتلىك، زاماندىش، زامانىۋى.
چاغخان	Çağhan	چاغخان. ئۆزىنى قوبۇل قىلدۇرغان ھۆكۈمدار.
چاغلار	Çağlar	چاغلار. دائىما تىرىك، دائىما ھەرىكەت ھالىتىدە بولىدىغان.
چاغلايان	Çağlayan	چاغلايان. شارقىراتما.
چاغرى	Çağrı	چاغرى①. دەۋەت، چاقىرىق. قارچىغا.
چاپان	Çapan	چاپان.
چاقار	Çakar	چاقار. ئۇچقۇن، يالقۇن.
چاقماق	Çakmak	چاقماق.
چاندار	Çandar	چاندار. ئوسمانلى دەۋرىدە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان چوڭ

① چاغرى بەگ (930—1060) — خوراسان ھاكىمى. چاغرى — كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۇرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

بىر ئائىلىنىڭ ئىسمى.

چاپار	Çapar	چىپار. ۋۇجۇدىدا داغ بولغان كىشى.
چاۋدۇر	Çavdur	چاۋدۇر. داڭقى چىققان.
چاۋۇش	Çavuş	چاۋۇش. ئارمىيىدە ئون بېشىدىن يۇقىرى مەرتىۋە، ئۇنۋان.
چەلەبى	Çelebi	چەلەبى. نازۇك، تەربىيىلىك، لايىقىدا ئىش-ھەرىكەت قىلىشنى بىلىدىغان. ئوسمانلى دەۋرىدە شاھزادىلەرگە بېرىلىدىغان ئۇنۋان ئىدى.
چەپنى	Çepni	چەپنى. ئوغۇزلارنىڭ بىر قەبىلىسى.
چەلىك	Çelik	پولات. قاتتىقلىقى بىلەن بىلىنگەن مېتال. چىدامىلىق.
چەلىكەل	Çelikel	پولات قول. پولاتتەك چىدامىلىق قولى بار بولغان.
چەلىكەر	Çeliker	پولات ئەر. پولاتتەك كۈچلۈك كىشى.
چېرى	Çeri	چېرى، چېرىك. ئەسكەر.
چېتىن	Çetin	چېتىن. يارىتىلىشى كۈچلۈك ۋە قوپال. ئىرادىلىك، سۆزىدىن قايتمايدىغان.
چېتىنالپ	Çetinalp	چېتىنئالپ. سۆزىدىن قايتمايدىغان قەھرىمان.
چېتىناي	Çetinay	چېتىنئاي. كۈچلۈك، ئايدەك نۇرلۇق.

چېتىنەل	Çetinel	چېتىنقول. قاتتىق ۋە سىقىلماس قول.
چېتىنەر	Çetiner	چېتىنئەر. يارىتىلىشى قاتتىق ۋە چىداملىق ئەر كىشى.
چېتىنقايا	Çetinkaya	چېتىنقايا. قورام تاش. ئورنىدىن مىدىرلاتقىلى بولمايدىغان تاش.
چېۋىك	Çevik	چېۋەر. چاققان.
چېۋىكەل	Çevikel	چېۋەرقول. قوللىرى بىلەن چېۋەرلىكنى كۆرسىتەلەيدىغان.
چېۋىكەر	Çeviker	چېۋەر ئەل. چېۋەر ئەركىشى.
چىدام	Çıdam	چىدام. سەۋر ـ تاقەتلىك.
چىغايبۆرى	Çığayböri	چىغايبۆرى[1]. نامرات بۆرە، بۆرىگە ئوخشاش بۆرە.
چىنار	Çınar	چىنار. كەڭ يوپۇرماقلىق ۋە گەۋدىلىك، ئۇزۇن ئۆمۈرلۈك بىر خىل دەرەخ.
چىچى	Çiçi	چىچى[2]. چېچەك.
چوبايىقمىش	Çobayıkmış	چوبايىقمىش[3].
چولاق	Çolak	چولاق.
چولپان	Çolpan	چولپان. چولپان يۇلتۇزى.
چۇلۇق قاغان	Çulukkağan	چۇلۇق قاغان. چىداملىق ۋە

① چىغايبۆرى ــــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۇرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

② چىچى قاغان ــــ تارىختا ئۆتكەن تۈرك قەھرىمانى.

③ چوبايىقمىش ــــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۇرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

		هاياجانلىق قاغان. كۆكتۈرك قاغانلىرىدىن بىرى، كۆرشادنىڭ دادىسى.
چۇۋاش	Çuvaş	چۇۋاش. قۇياش، چۇۋاش تۈركلىرى — بۈگۈنكى روسىيە فېدېراتسىيىسىدىكى چۇۋاشىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي خەلقى.

د D د

داداش	Dadaş	داداش. ئوغۇل قېرىنداش، يىگىت.
داغخان	Dağhan	تاغخان. ئوغۇزخاننىڭ بەشىنچى ئوغلى.
دالاي	Dalay	دالاي. چوڭ كۆل، بۈيۈك دېڭىز. ئوكيانۇس.
داليان	Dalyan	داليان. ئاقارسۇ ۋە دېڭىز قىرغاقلىرىدا بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن تورلار قۇرۇلىدىغان يەر.
دامار	Damar	تومۇر. قاننىڭ ئايلىنىشىغا ئىمكان بېرىدىغان قانال. يوپۇرماقلاردىكى سىزىقلار. مەرمەر ياكى قىممەتلىك تاشلاردىكى سىزىقلار.
داۋران	Davran	ھازىرلان. ھەرىكەتكە كەل دېگەن مەنىدە.
داۋۇت	Davut	داۋۇت. داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ

ئىسمى. گۈزەل ۋە بوم ئاۋازنىڭ سىمۋولى.

دەمىر	Demir	تۆمۈر. چىداملىق بىر خىل مېتال.
دەمىرالپ	Demiralp	تۆمۈرالپ. تۆمۈردەك چىداملىق قەھرىمان.
دەمىرەل	Demirel	تۆمۈرقول. تۇتقىنىنى يۇلۇپ ئالىدىغان.
دەمىراي	Demiray	تۆمۈراي. تۆمۈردەك چىداملىق ۋە ئايدەك نۇرلۇق.
دەمىربىلەك	Demirbilek	تۆمۈربىلەك. بىلىكى تۆمۈردەك كۈچلۈك بولغان كىشى.
دەمىرجان	Demircan	تۆمۈرجان. تۆمۈردەك چىداملىق ۋە ساغلام كىشى.
دەمىرخان	Demirhan	تۆمۈرخان. تۈرك مېتولوگىيىسىدە تاغ چوققىلىرىدا ئولتۇرىدىغان ئىلاھ.
دەمىرقان	Demirkan	تۆمۈرقان. ئاقساق تۆمۈرنىڭ ئۇرۇقىدىن بولغان كىشىلەر.
دەمىروق	Demirok	تۆمۈروق. تۆمۈردىن ياسالغان ئوق.
دەمىرتېكىن	Demirtekin	تۆمۈرتېكىن. تۆمۈردەك چىداملىق، پۈكۈلمەس شاھزادە.
دەنىز	Deniz	دېڭىز.
دەنىزخان	Denizhan	دېڭىزخان. ئوغۇزخاننىڭ ئالتە ئوغلىنىڭ ئەڭ كىچىكى.
دەنىزتېكىن	Deniztekin	دېڭىزلارنىڭ سۇلتانى.
دەنكتاش	Denktaş	تەڭتۇش.

دەرمان	Derman	دەرمان. ئىلاج، چارە.
دەرۋىش	Derviş	دەرۋىش. ئاق كۆڭۈل، سەۋرچان ئادەم.
دەۋلەت	Devlet	دەۋلەت، دۆلەت، مەملىكەت. بايلىق، خۇشالىق، يۈكسەك مەۋقە. تەلەي، بەخت ـ سائادەت.
دەۋرىم	Devrim	دەۋرىم. ئىنقىلاب. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ۋە ئارزۇ قىلىنغان شەكىلدە ماھىيەت جەھەتتىن ئۆزگىرىشنى ھەتتا تامامەن ئالماشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇش.
دىكالپ	Dikalp	تىكالپ. بېشى تىك قەھرىمان. باش ئەگمەيدىغان يىگىت.
دىكەر	Diker	تىكەر. بېشى تىك يىگىت، يىگىتتەك ياشاشنى بىلىدىغان، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ يۈرمەيدىغان.
دىنچ	Dinç	دىنچ. كۈچى، سالامەتلىكى جايىدا، ساغلام.
دىنچالپ	Dinçalp	دىنچئالپ. ساغلام، كۈچلۈك قەھرىمان.
دىنچەل	Dinçel	تىنچقول. ساغلام ۋە كۈچلۈك قول.
دىنچەر	Dinçer	دىنچئەر. ساغلام ئەركەك.
دىرەنچ	Direnç	دىرەنچ. تاقابىل، تىركىشىش، بىر كۈچكە قارشى تىرەجەش.
دوغان	Doğan	دوغان. بۈركۈت. جاسارەت ۋە جۈرئەتكارلىقنىڭ سىمۋولى.

دوغاناي	Doğanay	دوغانئاي. يېڭى چىققان ئاينىڭ شەكلى.
دوغانالپ	Doğanalp	دوغانئالپ. جەسۇر ۋە چېۋەر يىگىت.
دوغۇخان	Doğuhan	دوغۇخان. شەرقنىڭ خاقانى.
دوغۇش	Doğuş	تۇغۇلۇش. يارىتىلىش.
دولۇناي	Dolunay	تولۇنئاي. تولغان ئاي، 14 كۈنلۈك ئاي.
دورۇقان	Dorukan	تومۇردا ئەڭ ئېسىل قان ئاقىدىغان.
دۆنمەز	Dönmez	دۆنمەز، قايتماس. بەرگەن قارارىدىن ياكى ماڭغان يولىدىن قايتمايدىغان.
دۆنمەزەر	Dönmezer	قايتماس ئەر. سۆزىدىن قايتمايدىغان ئەر كىشى.
دۇران	Duran	تۇرغان. ئەبەدىي.
دۇرمۇش	Durmuş	تۇرۇپ قالغاي، ئەڭ ئاخىرقى بالا بولۇپ قالغاي.
دۇرسۇن	Dursun	تۇرسۇن. ئەڭ ئاخىرقى بالا بولۇپ تۇرۇپ قالسۇن.
دۇرۇسوي	Durusoy	دۇرۇسوي. ساپ قان.
دۇيگۇن	Duygun	تۇيغۇن. تۇيغۇلۇق بولغان.

ئە E ئە

ئەجە	Ece	ئەجە[①]. باشلىق. ئۇلۇغ، پېشقەدەم.
ئەجەباي	Ecebay	ئەجەباي. باي ئادەم.

① ئەجە ــ تۈركلەرنىڭ رۇم ئېلىگە ئۆتۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغان ئوسمانلى قوماندانى.

ئەجەمىش	Ecemiş	پىشقەدەم. كۆپ تەجرىبىسى بار، پىشقان كىشى.
ئەجەۋىت	Ecevit	ئەجەۋىت. ئوچۇق پىكىرلىك، پىشىپ يېتىلگەن. توختىماي ئىشلەيدىغان.
ئەدىز	Ediz	ئەدىز. قىممەتلىك، يۈكسەك. قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىسىدىن بىرى.
ئەفە	Efe	ئەفە. نوچى، يىگىت، مەردان. غەربىي ئانادولۇدىكى يېزا ـ سەھرا نوچىلىرىغا، يىگىت، مەردانىلىرىغا بېرىلىدىغان نام.
ئەگەمەن	Egemen	ئەگەمەن. ئىگىلىك ھوقۇق، مۇستەقىل ھۆكۈمران.
ئەگىلمەز	Eğilmez	ئېگىلمەس. بېشى تىك.
ئەژدەر	Ejder	ئەجدىھا (پ).
ئەكبەر	Ekber	ئەكبەر (ئە). بۈيۈك، چوڭ، ئۇلۇغ.
ئەكىم	Ekim	ئەكىم. ئۆكتەبىر. تېرىقچىلىق.
ئەلچى	Elçi	ئەلچى.
ئەلچىن	Elçin	ئەلچىن. تۇتام، باغ، دەستە.
ئەلدەم	Eldem	ئەلدەم. سەمىمىي، يېقىملىق.
ئەلىبول	Elibol	قولى مول. قولى ئوچۇق. سېخىي، مەرد.
ئەلىتېز	Elitez	قولى تېز. قولى چاققان.
ئەلكۇت	Elkut	ئەلقۇت، قولى قۇتلۇق. قۇتلۇق ئەل.

ئەلۋەر	Elver	ئەلۋەر، قول بەر، ياردەم قىل.
ئەمەن	Emen	ئەمەن[1]. جان، روھ، ھايات.
ئەمەت	Emet	ئەمەت. نەتىجە، خۇلاسە. ئېمىزگە، ئەمدۈر.
ئەمىن	Emin	ئەمىن(ئە). ئىشەنگىلى بولىدىغان، ئىشەنچلىك.
ئەمىر	Emir	ئەمىر(ئە). بۇيرۇق، پەرمان.
ئەمىرخان	Emirhan	ئەمىرخان. ھۆكۈمدار بۇيرۇقى.
ئەمرە	Emre	ئەمرە. ئاشىق. بەگلەربېگى، چوڭ ئوغۇل قېرىنداش.
ئەمرۇللاھ	Emrullah	ئەمرۇللاھ (ئە). ئاللاھنىڭ ئەمرى.
ئەندەر	Ender	ئەندەر. ئاز ئۇچرايدىغان، تاللانغان.
ئەنەر	Ener	ئەڭ ئەر. ئەڭ ئەركەك/ئەر كىشى.
ئەنگىن	Engin	ئەنگىن. پايانسىز. بىپايان، چەكسىز.
ئەنگىنالپ	Enginalp	ئەنگىنئالپ. ئۇزاقلارنى ئايلانغان قەھرىمان.
ئەنگىنسوي	Enginsoy	ئەنگىنسوي. ئۇرۇقى بەكلا كەڭرى بولغان.
ئەنىس	Enis	ئەنىس (ئە). دوست، بۇرادەر. سۆيگىنى.
ئەنگىناي	Enginay	ئەنگىنئاي. ئاينىڭ ناھايىتى ئۇزاقتا كۆرۈنۈشى.

[1] ئەمەن——كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

ئەنسار	Ensar	ئەنسار (ئە). قوغدىغۇچىلار.
ئەنۋەر	Enver	ئەنۋەر[1] (ئە). ناھايىتى يورۇق. نۇرلۇق.
ئەرالپ	Eralp	ئەرئالپ. قەھرىمان، جەسۇر.
ئەراسلان	Erarslan	ئەرئاسلان. ئارسلان كەبى كۈچلۈك كىشى.
ئەراي	Eray	ئەرئاي. كېلىشكەن يىگىت.
ئەرباتۇر	Erbatur	ئەرباتۇر. يىگىتلەر يىگىتى، باھادىر.
ئەرباي	Erbay	ئەرباي. مال ـ مۈلكى بار بولغان مەرد يىگىت.
ئەربەي	Erbey	ئەربەگ. يىگىت بەگ.
ئەربىل	Erbil	ئەربىل. ئەر ۋە يىگىت ئىكەنلىكى بىلىنسۇن. ئىراقتىكى تۈركمەنلەرنىڭ مۇھىم بىر شەھىرى.
ئەربىلگىن	Erbilgin	ئەربىلگىن. يىگىت ۋە دانىشمەن.
ئەربوغا	Erboğa	ئەربۇقا. بۇقىدەك ئەركەك.
ئەربوي	Erboy	ياخشى ۋە ئېسىل ئۇرۇقتىن بولغان كىشى.
ئەرجان	Ercan	ئەرجان. يېقىملىق ئەركىشى.

[1] ئەنۋەر پاشا ــــ ئوسمانلى قوماندانى ۋە دۆلەت ئەربابى. ئوسمانلى دۆلىتى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن تۈركىيەدىن ئايرىلىپ ئوتتۇرا ئاسىياغا كەلگەن. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەرلىك خەلقلەرنىڭ رۇسلارغا قارشى ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلغان. 1922 ـ يىلى بۈگۈنكى تاجىكىستان چېگرىسى ئىچىدە رۇسلار بىلەن بولغان بىر ئۇرۇشتا شېھىت بولغان.

ئەرچەلىك	Erçelik	ئەرپولات. پولاتتەك چىدامىلىق يىگىت.
ئەرچەۋىك	Erçevik	ئەرچەۋىك. چاققان، يىگىت.
ئەرداغ	Erdağ	ئەرتاغ. ئۇلۇغ، يىگىت. تاغلارغا لايىق.
ئەردەم	Erdem	ئەردەم، پەزىلەت.
ئەردەمىر	Erdemir	ئەرتۆمۈر. تۆمۈردەك چىدامىلىق.
ئەردەن	Erden	ئەردەن. قول تەگمىگەن، پاكىز. گۆھەر.
ئەردەنالىپ	Erdenalp	ئەردەنئالىپ. قول تەگمىگەن يىگىت .
ئەردەناي	Erdenay	ئەردەنئاي. بالدۇر چىققان ئاي. قول تەگمىگەن ئاي.
ئەرەنلەر	Erenler	ئەرەنلەر. مەقسىتىدىن قايتمىغان، يىگىتلەر يىگىتى.
ئەردەنىز	Erdeniz	ئەردېڭىز. دېڭىزچى ئەر، غەۋۋاس.
ئەردىم	Erdim	ئەردىم. مەقسەتكە ئۇلاشتىم. ئېرىشتىم، يەتتىم.
ئەردىنچ	Erdinç	ئەردىنچ. كۈچى ۋە سالامەتلىكى كامالەتكە يەتكەن كىشى.
ئەردوغان	Erdoğan	ئەردوغان. تۇغۇلۇشىدىن يىگىت، تۇغما يىگىت.
ئەردۆنمەز	Erdönmez	ئەرقايتماس. سۆزىدىن قايتمايدىغان ئەر.
ئەرەك	Erek	ئەرەك. مەقسەت، ئاخىرقى مۇددىئا.
ئەرەن	Eren	ئەرەن، ئەرمىش. ئىلاھىي

سىرلاردىن ۋاقىپ بولغان كىشى.

ئەرەنالپ	Erenalp	ئەرەنئالپ. ئەرمىش يىگىت.
ئەرگەن	Ergen	ئەرگەن. چوڭ بولغان. بالاغەتكە يەتكەن.
ئەرگى	Ergi	ئەرگى. ئىستىكىگە ئېرىشمەك.
ئەرگىن	Ergin	ئەرگىن. پىشقان، يېتىشكەن.
ئەرگىنالپ	Erginalp	ئەرگىنئالپ. يېتىشكەن يىگىت.
ئەرگىنجان	Ergincan	ئەرگىنجان. تولۇپ يېتىشكەن.
ئەرگۆنۈل	Ergönül	ئەركۆڭۈل. كۆڭۈلچەك كىشى.
ئەرگۇن	Ergun	ئەرگۇن. خۇيى يۇمشاق بولغان كىشى. يۈگۈرۈك ئات.
ئەرگۈدەر	Ergüder	ئەركۈتەر. يىگىتلىكنى قوغلايدىغان، يىگىتلىكنىڭ پۈتۈن خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىدىغان.
ئەرگۈن	Ergün	ئەركۈن. كۈنىنىڭ تۇنجى سائەتلىرى.
ئەرخان	Erhan	ئەرخان. يىگىتلىك ۋە مەردلىك كۆرسىتىدىغان ھۆكۈمدار.
ئەرىنچ	Erinç	ئەرىنچ. ھېچبىر قايغۇسى بولمىغان. خۇشاللىق، راھەت.
ئەرك	Erk	ئەرك. قۇدرەت. ئەركىنلىك، ھۆرلۈك، ئىختىيارىيلىق.
ئەرقال	Erkal	ئەرقال. ھەر زامان يىگىت بولۇپ قال.
ئەرقان	Erkan	ئەرقان. قېنىدا يىگىتلىك بار

بولغان.

ئەركە	Erke	ئەركە. ناز، ئەشۋە.
ئەركىن	Erkin	ئەركىن. باشقا بىر كىمگە بېقىندى بولمايدىغان، چەكلىمىلەردىن خالىي، هۆر ياشايدىغان.
ئەرقۇرت	Erkurt	ئەربۆرە. يىگىت بۆرە.
ئەرقۇت	Erkut	ئەرقۇت. تەقدىرى، پېشانىسى ئوچۇق. بەختلىك.
ئەرقۇتاي	Erkutay	ئەرقۇتاي. قۇتلۇق ئايدا تۇغۇلغان.
ئەرمان	Erman	ئەرمان. يۈرەكلىك، پەزىلەتلىك. يىگىت.
ئەرمىش	Ermiş	ئەرمىش. تەگرىگە يېقىن قۇل، ئەۋلىيالىق مەرتىۋىسى. ئىنسانىنىڭ ئەڭ يۈكسەك ۋاسىپلىرىغا ساھىب. مۇرادىغا يەتكەن.
ئەرئوغلۇ	Eroğlu	ئەرئوغلى. يىگىت بالىسى.
ئەرول	Erol	ئەربول. يىگىت بول، ئەركەك بول.
ئەرئۆز	Eröz	ئەرئۆز. ئۆزى يىگىت، يىگىتلىك تەبىئىتىدە بولغان.
ئەرسايىن	Ersayın	ئەرسايىن. هۆرمەتكە سازاۋەر يىگىت.
ئەرسەن	Ersen	ئەرسەن. يىگىتلىكتە يېگانە.
ئەرسەۋ	Ersev	ئەرسۆي. ئوغۇل بالا بول ۋە ئەرلىكنى، يىگىتلىكنى سۆي.
ئەرسىن	Ersin	ئەرسىن. چوڭ بولۇپ يېتىشكەي، ۋايىغا يەتكەي، ئەر بولغاي.

ئەرسوي	Ersoy	ئەرسوي. يىگىتلەر كۆپ چىقىدىغان ئۇرۇقتىن بولغان كىشى.
ئەرتان	Ertan	ئەرتاڭ. قۇياش تۇغۇلغان ئاندا دۇنياغا كەلگەن كىشى.
ئەرتاش	Ertaş	ئەرتاش. يىگىت ۋە تاشتەك چىداملىق كىشى.
ئەرتاي	Ertay	ئەرتاي. يىگىت تاي.
ئەرتېكىن	Ertekin	ئەرتېكىن. يىگىت، شاھزادە. ئىشەنچلىك كىشى.
ئەرتۆرە	Ertöre	ئەرتۆرە. تۆرە ۋە ئەنئەنىلىرىگە بېرىلگەن ئەسكەر.
ئەرتۇغ	Ertuğ	ئەرتۇغ. تۇغ بىلەن مۇكاپاتلىنغۇدەك قىممەتلىك قەھرىمان ئەسكەر.
ئەرتۇغرۇل	Ertuğrul	ئەرتۇغرۇل[①]. ئاق كۆڭۈل، پاك ۋە دۇرۇس.
ئەرتۇنا	Ertuna	ئەرتۇنا. تۇنا دەرياسى بويىدا ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ئەسكەر.
ئەرتۇنچ	Ertunç	ئەرتۇچ. تۇچ كەبى تىك تۇرىدىغان ئەسكەر.
ئەرتۇڭا	Ertunga	ئەرتۇڭا. يىگىت ۋە قەھرىمان ھۆكۈمدار.
ئەرتۇران	Erturan	ئەرتۇران. تۇران دۆلىتىنىڭ

① ئەرتۇغرۇل غازى ــ ئوسمانلى دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى ئوسمان بەگنىڭ ئاتىسى. بىر خىل ئوۋ قۇشى بولغان تۇغرۇلنىڭ ئەركىكى.

		ئەسكىرى.
ئەرتۈرك	Ertürk	ئەرتۈرك. تۈرك ئەسكىرى. يىگىت تۈرك.
ئەريامان	Eryaman	ئەريامان. قورقمايدىغان يامان كىشى.
ئەريىلماز	Eryılmaz	ئەريىلماز. قورقمايدىغان، يىقىلماس يىگىت.
ئەسات	Esat	ئەسات (ئە). بەختلىك، تەلەيلىك ۋە خەيرلىك.
ئەسەن	Esen	ئېسەن. تىنچ ـ ئامان.
ئەسەنباي	Esenbay	ئېسەنباي. تىنچ ـ ئېسەن كىشى.
ئەسەنتۈرك	Esentürk	ئېسەنتۈرك. سالامەت تۇرىدىغان تۈرك.
ئەۋگىن	Evgin	ئەۋگىن. ئەڭ تېز سۈرئەتتە قىلىنىشى كېرەك بولغان ئىشلار.
ئەۋلىيا	Evliya	ئەۋلىيا (ئە).
ئەۋرەن	Evren	ئەۋرەن. كائىنات. يارىتىلغانلارنىڭ تامامى. ئەجدىھا، يىلان.
ئەيۈپ	Eyüp	ئايۇپ (ئە). سەۋرچان. ھەزرىتى ئايۇپ پەيغەمبەرنىڭ ئىسمى.

ف F ف

فاھرەتتىن	Fahrettin	پەخرىدىن(ئە). دىنىنىڭ پەخرى، ئۇلۇغلۇقى.
فارۇق	Faruk	پەرۇق (ئە). كەسكىن. ھەق ـ ناھەقنى

ئايرىيالايدىغان كىشى.

فاتىھ Fatih پاتىخ (ئە). بويسۇندۇرغۇچى.

فەرھات Ferhat پەرھات (پ). خۇشاللىق، سۆيۈنچە. قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ مۇئەييەن بىر مەنزىلگە، مەقسەتكە يەتمەك. «پەرھات-شىرىن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى پەرھات.

فىكرەت Fikret پىكرەت (ئە). ئوي. ئويغا پاتماق.

فۇئات Fuat پۇئات (ئە). كۆڭۈل، يۈرەك. ئوي-چۈشەنچە.

گ G گ

گاففار Gaffar غاپپار(ئە). كەچۈرمەك. كەچۈرۈش كۈچى كۆپ بولغان، ئەيىبلەرنى، قۇسۇرلارنى ياپىدىغان. ئاللاھ تائالانىڭ بىر سۈپىتىدۇر.

گافۇر Gafur غوپۇر(ئە). كەچۈرىدىغان، ھېسداشلىق قىلىدىغان.

گالىپ Galip غالىپ. ئۈستۈن كېلىدىغان، يەڭگەن. تېخىمۇ كۈچلۈك.

گانى Gani غېنى. تويۇنغان، باي كىشى.

گازى Gazi غازى. ئۇرۇشتىن ساق ۋە غالىب چىققانلارغا بېرىلىدىغان ئۇنۋان.

گەنجالپ Gencalp گەنجئالپ، ياش ئالپ. ياش

قەھرىمان.

گەنجاي	Gencay	گەنجئاي، يېڭى ئاي،ياش ئاي. يېڭى تۇغۇلغان ئاي. ھىلال.
گىياسەددىن	Gıyaseddin	غىياسىددىن(ئە). دىننىڭ يېيىلىشىدا ۋەزىپە ئالغان كىشى.
گىراي	Giray	گىراي. ئۇيغۇن، لايىق.
گۆكالپ	Gökalp	كۆكئالپ. داڭقى كۆكلەرگە قەدەر يېيىلغان قەھرىمان.
گۆكاي	Gökay	كۆكئاي. كۆك يۈزىدىكى ئايدەك يورۇق ۋە نۇرلۇق.
گۆكبەرك	Gökberk	كۆكبەرك. ماۋى چاقماق. كۆك يوپۇرماق.
گۆكبەي	Gökbey	كۆكبەي، كۆكبەگ. كۆكلەرگىمۇ ھاكىم بولالىغۇدەك كۈچتىكى ھۆكۈمدار.
گۆكبورا	Gökbora	كۆكبورا. كۆكتىكى، ئاسماندىكى كۈچلۈك بوراندەك.
گۆكبۆرۈ	Gökbörü	كۆك بۆرە. تۈركلەر ئۈچۈن مۇقەددەس ھېسابلىنىدىغان كۆك بۆرە. «بوزقۇرت»قا قاراڭ.
گۆكجان	Gökcan	كۆكجان. ماۋى كۆزلۈك، يېقىملىق كىشى.
گۆكچەك	Gökçek	كۆكچەك. سۆيۈملۈك، گۈزەل، خۇش ۋە ياش كىشى.
گۆكدەمىر	Gökdemir	كۆكتۆمۈر. كۆكۈچ تۆمۈر.
گۆكدەنىز	Gökdeniz	كۆكدېڭىز. پايانسىز دېڭىز.

گۆكخان	Gökhan	كۆكخان. كۆك يۈزىنىڭ خاقانى. كۆكخان ــــ ئوغۇزخاننىڭ تۆتىنچى ئوغلى.
گۆكھۇن	Gökhun	كۆكھۇن.
گۆكمەن	Gökmen	كۆكمەن. كۆك كۆزلۈك، سېرىغشىم كىشى.
گۆكنۇر	Göknur	كۆكنۇر. كۆك يۈزىنىڭ نۇرى.
گۆكسەل	Göksel	كۆكسەل. ساماۋى.
گۆكسوي	Göksoy	كۆكسوي. كۆپچىلىكى كۆك كۆزلۈكلەر بولغان ئۇرۇق.
گۆكتېكىن	Göktekin	كۆكتېكىن. يارىشىملىق، قاملاشقان شاھزادە.
گۆكتۇغ	Göktuğ	كۆكتۇغ. كۆك رەڭلىك بايراق.
گۆكتۈرك	Göktürk	كۆكتۈرك، ئىلاھىي تۈرك.
گۆمەچ	Gömeç	كۆمەچ. بال ھۆكۈنەكى.
گۆنەن	Gönen	كۆنەن. موللۇق، بەرىكەت. خۇشال ـ خۇرام.
گۆنەنچ	Gönenç	كۆنەنچ. پاراغەت، راھەت ھايات.
گۆركەم	Görkem	كۆركەم.
گۆزاي	Gözay	كۆزاي. ئاي كۆزلۈك.
گۆزۈتوك	Gözütok	كۆزى توق. سېخىي.
گۈچلۈئالپ	Güçlüalp	كۈچلۈكئالپ. كۈچلۈك يىگىت.
گۈچلۈ	Güçlü	كۈچلۈك. قۇدرەتلىك، چىداملىق.
گۈچلۈخان	Güçlühan	كۈچلۈكخان. قۇدرەتلىك سۇلتان.
گۈلتېكىن	Gültekin	كۈلتېكىن. ئىشەنچلىك، خەيرلىك سۆيەر. كۆكتۈركلەردىكى

كۆلتېگىن.

گۈنالپ	Günalp	كۈنئالپ. ياخشى كۈن، قۇتلۇق كۈن.
گۈناي	Günay	كۈنئاي. كۈنگەي. قۇياشنىڭ نۇرى بەكرەك چۈشكەن يەر.
گۈندوغان	Gündoğan	كۈندوغان. كۈن يورۇقلۇقى بىلەن بىرلىكتە دۇنياغا كەلگەن.
گۈندۈز	Gündüz	كۈندۈز. ئازادىلىك.
گۈنەش	Güneş	گۈنەش. قۇياش. قۇياشنىڭ تارقاتقان نۇرى ۋە ئىسسىقلىقى.
گۈنەي	Güney	گۈنەي. جەنۇب.
گۈنگۆر	Güngör	كۈنكۆر. بەختلىك بول، راھەت بىر ھايات سۈرگۈچى كىشى.
گۈنخان	Günhan	كۈنخان. ئوغۇزخاننىڭ تۇنجى ئوغلى، ئاي خاننىڭ ئىنىسى.
گۈنتېكىن	Güntekin	كۈنتېكىن.
گۈرال	Güral	گۈرئال. ھەققىنى ۋە نېسىۋىسىنى كەڭتاشا بەرگەي.
گۈرالپ	Güralp	گۈرئالپ. قەھرىمانلىقى ئۈستۈن كىشى.
گۈربۈز	Gürbüz	گۈربۈز. چىداملىق، كۈچلۈك ۋە قۇۋۋەتلىك ئوزۇقلانغان بىرى. يېگەن ـ ئىچكەندەك كىشى.
گۈردال	Gürdal	گۈردال. چېچەكلى ۋە مېۋىسى مول، تازا بولغان شاخ، تال.
گۈزەل	Güzel	گۈزەل. چىرايلىق، ياخشى، ئاپىرىن.

گۈرخان	Gürhan	گۈرخان. باياشاتلىق ئىچىدىكى خاقان. خانلار خانى.
گۈرول	Gürol	گۈرول. ھەرزامان خۇشال، بەختلىك بول.
گۈرسوي	Gürsoy	گۈرسوي. ئۇرۇق ـ ئەجدادى ئېنىق، ئۇرۇقى ئېسىل.
گۈۋەن	Güven	گۈۋەن. ئىشەنچ.
گۈۋەنالپ	Güvenalp	گۈۋەنئالپ. ئىشەنگىلى بولىدىغان قەھرىمان.

ھ H ھ

ھامىت	Hamit	ھىمىت(ئە). مەدھىيلەنگۈچى. ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.
ھاسان	Hasan	ھەسەن (ئە). گۈزەللىك، ياخشىلىق قىلماق.

خ H خ

خاقان	Hakan	خاقان. قەدىمكى تۈرك ۋە موڭغۇل ھۆكۈمدارلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋان.
خالىل	Halil	خېلىل. سەممىي، سادىق دوست.
خان	Han	خان. قەدىمكى تۈركلەردە دۆلەت باشلىقى. خاقانغا بېقىنىدىغان ئىككىنچى دەرىجىدىكى دۆلەت باشلىقى

		ياكى بىقىندىسىز (مۇستەقىل) كىچىك بەگلىكنىڭ باشى.
خانچەر	Hançer	خەنجەر. ئۇچى ئۇچلۇق ۋە بىسى كەسكۈر پىچاق تۈرى.

ئى İ ئى

ئىبراھىم	İbrahim	ئىبراھىم(ئە). ھەقلەرنىڭ قوغدىغۇچىسى، جەمئىيەتنىڭ ئاتىسى. قۇربانلىق قىلىش ئادىتىنى باشلىغان پەيغەمبەر.
ئىدىقۇت	İdikut	ئىدىقۇت. قۇت ساھىبى. قەدىمكى ئۇيغۇرلاردا ھۆكۈمدارلارغا بېرىلىدىغان بىر خىل ئۇنۋان.
ئىدىل	İdil	ئىدىل. مۇھەببەتكە دائىر قىسقا شېئىر. چىن مۇھەببەت، ساپ مۇھەببەت. ئىدىل دەرياسى.
ئىدرىس	İdris	ئىدرىس(ئە). مېۋىسى خۇش پۇراق بىر خىل گىلاس تۈرى، تىككۈچىلەرنىڭ پىرى ئىدرىس پەيغەمبەر.
ئىلالمىش	İlalmış	ئىلئالمىش. ئەل ئالغان، يۇرت ئالغان. بويسۇندۇرغان.
ئىلباش	İlbaş	ئىلباش. ۋالىي. ئەل باشى.
ئىلباي	İlbay	ئىلباي. بىر ئەلنىڭ، بىر ئايماقنىڭ باشلىقى.

ئىلبەگ	İlbeg	ئىلبەگ. ئەلنىڭ، مەملىكەتنىڭ بېگى.
ئىلبەر	İlber	ئىلبەر. مۇئەييەن بىر تۇپراق پارچىسى بېرىلگەن كىشى.
ئىلبىلگە	İlbilge	ئىلبىلگە. بىر يەرنىڭ ھۆرمەتلەنگەن پېشقەدىمى. ئاقساقال.
ئىلدەم	İldem	ئىلدەم. پۇشايمان قىلغان.
ئىلدېڭىز	İldeniz	ئىلدېڭىز. قۇدرەتلىك، ئەبەدىي ھۆكۈمدار.
ئىلھام	İlham	ئىلھام(ئە). پىكىر ۋە تەپەككۇر ھەرىكىتىنىڭ باشلانغۇچى. ئاللاھ تەرىپىدىن بىرىنىڭ كۆڭلىگە سېلىنغان نەرسە.
ئىلخان	İlhan	ئىلخان. بىر ئەلنىڭ، دۆلەتنىڭ باشلىقى، ئىدارىچىسى.
ئىلكاي	İlkay	ھىلال. ئاينىڭ تۇنجى كۈنلىرىدىكى كۆرۈنۈشى.
ئىلكەر	İlker	ئىلكەر، تۇنجى ئەر. تۇنجى تۇغۇلغان ئوغۇل بالا.
ئىلقۇت	İlkut	ئىلقۇت. قۇتلۇق ئەل، تەلەيلىك دۆلەت، مۇقەددەس ئەل.
ئىلسەۋەر	İlsever	ئەلسۆيەر. يۇرتىنى، دۆلىتىنى سۆيىدىغان.
ئىلتاي	İltay	ئىلتاي. مەملىكەتنىڭ بوۋىقى، بالىسى.

ئىلتېكىن	İltekin	ئىلتېكىن. مەملىكەت ۋە يۇرتنىڭ تەڭداشسىز گۈزەل شاھزادىسى.
ئىلتەر	İlter	ئىلتەر. ئېلىنى، ۋەتىنىنى مۇھاپىزەت قىلىپ قوغدايدىغان كىشى. ۋەتەنسۆيەر.
ئىلتەبەر	İlteber	ئىلتەبەر. قەدىمكى تۈركلەردە شەھەر باشلىقى. ۋالىي، قوماندان.
ئىلتەرىش	İlteriş	ئىلتەرىش①. ئەلنى، دۆلەتنى توپلاپ بىرلەشتۈرگەن.
ئىلتۈزەر	İltüzer	ئىلتۈزەر②. مەملىكەتنى، يۇرتنى تۈزەيدىغان كىشى.
ئىلتۇتمۇش	İltutmuş	ئىلتۇتمۇش. يۇرت، مەملىكەت تۇتقان، سورىغان كىشى.
ئىلياس	İlyas	ئىلياس(ئە). ئىلاھىي كۈچ. دېڭىز ۋەقەلىرىدە ياردەم قىلغانلىقىغا ئىشىنىلگەن پەيغەمبەر.
ئىمام	İmam	ئىمام(ئە). دىن داھىيسى، دىن باشچىسى.
ئىمان	İman	ئىمان(ئە). ئەقىدە، ئىمان.
ئىنال	İnal	ئىنال. ئىشىنىلگەن. سىر بېرىلگەن خان.
ئىنالقۇت	İnalkut	ئىنالقۇت. ئۆزىگە ئىشەنگەن

① ئىلتەرىش قاغان——681-يىلى ئاغدۇرۇۋېتىلگەن ۋە ئىستېلا قىلىنغان كۆكتۈرك خانلىقىنى تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن 17 كىشى بىلەن مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنى باشلىغان. ئۇنىڭ يېنىدا بىلگە تونيۇقۇق ۋە بويلا باغا تارقانغا ئوخشاش مەشھۇر دانىشمەنلەر ۋە قوماندانلار بار ئىدى.

② ئىلتۈزەر——خىۋە خانلىقىنىڭ (1804——1920) قۇرغۇچىسى مۇھەممەت ئىناقنىڭ نەۋرىسى.

قىممەتلىك بىر كىشى.

ئىنانچ	İnanç	ئىنانچ. ئىشەنچ، بىر ئوي-پىكىرگە، چۈشەنچىگە سىستېمىلىق بىر شەكىلدە ئىشىنىپ باغلانماق.
ئىنان	İnan	ئىنان، ئىشەن. توغرىلىقىغا ئىشەنمەك.
ئىرشات	İrşat	ئىرشات(ئە). توغرا يولنى كۆرسىتىش.
ئىسا	İsa	ئىسا، ئەيسا (ي). تەڭرىنىڭ ياردىمى، ئېچىنىشى. خرىستىئانلىقنىڭ قۇرغۇچىسى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنغان پەيغەمبەر.
ئىسلام	İslam	ئىسلام (ئە). ھەزرىتى مۇھەممەد تەرىپىدىن تەرغىپ قىلىنىپ تارقىتىلغان دىن. ھەق دىنى، ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ۋە باشقا ئىمان ئاساسلىرىغا پۈتۈن دىلى بىلەن ئىشەنمەك ۋە بۇ ئېتىقادىنى تىلى بىلەن ئېيتماق. بۇ دىنگە مەنسۇپ بولغانلار.
ئىسمائىل	İsmail	ئىسمائىل[1] (ئە). تەڭرى ئىشى.
ئىستەمىخان	İstemihan	ئىستەمىخان[2]. كۆكتۈرك دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسى.

[1] ئىسمائىل غاسپىرالى (1851.3.21—1941.9.11) — قىرىملىق مەشھۇر تۈرك مۇتەپەككۇرى. ئىسمائىل كاسپىرىنسكىيمۇ دېيىلىدۇ. غاسپىرالى مەشھۇر مائارىپچى ۋە ژۇرنالىست. ئۇسۇلى جەدىت ئوقۇتۇش سىستېمىسىنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرگۈچىسى.

[2] ئىستەمىخان——بۇمىن قاغاننىڭ ئىنىسى.

ئىزبۇل	İzbul	ئىزبۇل. ئىزتاپ، بارىدىغان تەرەپنى تاپ.
ئىزگۈ	İzgü	ئىزگۈ. ياخشى، گۈزەل، ياخشى كۆرۈلگەن.

ق K ق

قائان	Kaan	قائان. خانلارنىڭ خانى. ئاچچىقلايدىغان، ھۆركىرەيدىغان. تۈركلەردە ھۆكۈمدارلارنىڭ ئۇنۋانى بولۇپ، قاغان شەكلىدە تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. پەقەت چىڭگىزخان دەۋرىدە ئۇنۋان سۈپىتىدە قوللىنىلىش بىلەن بىرگە، قائان شەكلىدىمۇ تەلەپپۇز قىلىنغان.
قادىر	Kadır	قادىر(ئە). كۈچلۈك، قۇۋۋەتلىك، ھاكىم. كۈچى يېتىدىغان. ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.
قاغان	Kağan	قاغان. ئىمپېراتور. بۇ ئۇنۋان كۆكتۈرك ۋە ئۇيغۇر دەۋرىدە قاغان، قاراخانىيلار دەۋرىدە خاقان، چىڭگىز دەۋرىدە قائان شەكلىدە قوللىنىلغان.
قاھرامان	Kahraman	قەھرىمان(پ). جەڭدە يىگىتلىك كۆرسەتكەن كىشى. ھېچبىر

نەرسىدىن قورقمايدىغان.

قالغاي	Kalgay	قالغاي. ئىزچى قوماندان.
قانات	Kanat	قانات. ھاۋادا ئۇچۇش ئۈچۈن كېرەك بولىدىغان ئورگان، ۋاستە. يان، تەرەپ.
قانپولات	Kanpolat	قانپولات. قەھرىمان.
قانسۇ/كانسۇ	Kansu	قانسۇ. بۈگۈنكى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ تۈركچە ئىسمى. قان ۋە سۇ.
قانتۈرك	Kantürk	قانتۈرك. تۈرك قېنىدىن بولغان. ھەقىقىي تۈرك.
قاپاغان	Kapağan	قاپاغان. بىر كۆكتۈرك خاقانىنىڭ ئىسمى.
قاپلان	Kaplan	قاپلان. يولۋاس.
قارائالپ	Karaalp	قارائالپ. كۈچلۈك، باتۇر.
قاراباي	Karabay	قاراباي. بۇغداي ئۆڭ بەگ، باي. پەچەنەكلەرنىڭ سەككىز ئۇرۇقىدىن بىرى.
قارابۇداق	Karabudak	قاراپۇتاق①. مۇستەھكەم قول (پۇتاق). ياخشى تايانچ.
قاراجا	Karaca	قاراجا. قارامتۇل كېيىك.
قاراداغ	Karadağ	قاراتاغ. رەڭگى بۇغداي ئۆڭ بولغان تاغ. يەر ئىسمى: قاراتاغ

① قاراپۇتاق ــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

جۇمھۇرىيىتى.

قاراگۆز	Karagöz	قاراكۆز. بىر خىل خىيال ئويۇنى.
قاراخان	Karahan	قاراخان. خانلار خانى. قەدىمكى تۈرك خاقانلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى، ئوغۇزخاننىڭ ئاتىسى. تۈرك مىتولوگىيىسىدە بىر تەڭرى ئىسمى. قەشقەردە قۇرۇلغان خاقانلىقنىڭ ئىسمى: قاراخانىيلار.
قاراقاغان	Karakağan	قاراقاغان. ئۇلۇغ قاغان. كۆرشادنىڭ تاغىسى، چۇلۇق قاغاننىڭ ئىنىسى.
قاراقاش	Karakaş	قاراقاش. قارا ۋە قويۇق قاشلىرى بولغان كىشى.
قارتال	Kartal	قارتال. بۈركۈت.
قاراتاش	Karataş	قاراتاش. رەڭگى قارا بولغان تاش.
قاراتاي	Karatay	قاراتاي. ئانادولۇ سەلچۇقلۇ سۇلتانلىقى دەۋرىدىكى بىر تۈرك بۈيۈكىنىڭ ئىسمى.
قاراتېكىن	Karatekin	قاراتېكىن. بۇغداي ئۆڭ، قورقۇمسىز يىگىت. قارامتۇل شاھزادە.
قارلۇق	Karluk	قارلۇق. بۈگۈنكى ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېكلەر ئىچىدە ئېرىگەن قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىسىدىن بىرى. قاراخانىيلار سۇلالىسىنى قۇرغۇچى قەبىلىلەرنىڭ ئاساسلىقى. قارلۇقلار ناھايىتى ئۇزاق زامانلاردىن

بىرى تارىم ۋە پەرغانە ئويمانلىقىدا ياشايتتى.

قايا	Kaya	قىيا. قاتتىق ۋە چىداملىق تۇپراق بىرىكمىسى. ناھايىتى قاتتىق.
قايالپ	Kayaalp	قايائالپ. چىداملىق يىگىت.
قاياخان	Kayahan	قاياخان. قاتتىق ھۆكۈمدار.
قايخان	Kayhan	قايخان. كۈن خاننىڭ ئوغلى.
قايغىسىز	Kaygısız	قايغۇسىز. قايغۇدىن خالىي، راھەت ئىچىدە ياشايدىغان.
قايىخان	Kayıhan	قايىخان. كۈچلۈك خان.
قايرا	Kayra	قايرا. ئېھسان، ياخشىلىق.
قازاق	Kazak	قازاق. كۆچمەن. ئايالىنىڭ تەسىرىدە قالمايدىغان. قىپچاقلارنىڭ بىر تارمىقى. بۈگۈنكى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى.
قىلىچ	Kılıç	قىلىچ. بىر خىل ئۇچى ئۇچلۇق ۋە ئۇزۇن ئۇرۇش قورالى.
قىلىچالپ	Kılıçalp	قىلىچئالپ. ھەرىكەتلىرى قىلىچتەك كەسكىن يىگىت.
قىنىق	Kınık	قىنىق. ئوغۇز قەبىلىلىرىدىن بىرى. مۆھتەرەم، شەرەپلىك، ئەزىز.
قىپچاق	Kıpçak	قىپچاق. ئۆتمۈشتە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغان، كۈنىمىزدىكى قازاق، قىرغىز، تاتار، باشقىرت، نوغاي، قاراقالپاق قاتارلىق تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ

ئەجدادى ياكى ئۇلارنىڭ ئورتاق ئىسمى.

قىراچ	Kıraç	قىراچ. ئۈنۈمسىز، شورلۇق يەر.
قىرغىز	Kırgız	قىرغىز. مۇتلەق كۆپچىلىكى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقان بىر تۈركىي تىللىق خەلق.
قىۋانچ	Kıvanç	قىۋانچ. ماختانماق، سۆيۈنمەك. خۇش بولماق.
قىۋىلجىم	Kıvılcım	قىۋىلجىم. ئۇچقۇن. ھەرىكەتلەندۈرگۈچ ئامىل.
قىزىل ئەلما	Kızılelma	قىزىل ئالما. ئوغۇز بىرلىكىنىڭ غايىۋى سىمۋولى. ئادەتتە قىز-ئوغۇللارغا ئورتاق ئىشلىتىلىدىغان ئىسىم-فامىلىدۇر.
قوچيىگىت	Koçyiğit	قوچيىگىت. قەھرىمان، باھادىر، پالۋان.
قورخان	Korhan	قورخان. قەدىمكى تۈركلەردە سايلام بىلەن ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان قوماندان.
قورقماز	Korkmaz	قورقماس. خەۋپ-خەتەردىن داجىماس، ھودۇقماس، جەسۇر، جۈرئەتلىك.
قورقۇت	Korkut	قورقۇت. ھەيۋەتلىك، قورقۇتالايدىغان، ۋەھىمە سالغۇچى، سۈرلۈك. «دەدە قورقۇت» ھېكايىلىرىدىكى بايان قىلغۇچى.

قورقۇتئاتا	Korkutata	قورقۇتئاتا[1]. ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى بىلەن ھەركىمنى ئۆزىگە قارىتالايدىغان پىشقەدەم دانىشمەن. سۇرلۇك كىشى.
كۆرئوغلۇ	Köroğlu	كۆرئوغلى. مەشھۇر تۈرك خەلق ھېكايىسى ۋە بۇ ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى. ئوتتۇرا ئاسىيادىن تۇنا (دون) دەرياسى ۋادىسىغىچە تارقالغان قەھرىمانلىق ھېكايىسى.
قۇياش	Kuyaş	قۇياش.
قۇبىلاي	Kubilay	قۇبىلاي. قۇبىلاي خان (1214__1294): موڭغۇل خانلىرىدىن بىرى.
قۇدرەت	Kudret	قۇدرەت(ئە). كۈچ، ئەرك، ھوقۇق، بايلىق.
قۇرت	Kurt	بۆرە. خاراكتېرى مۇستەقىللىق ۋە ئۆملۈك بولغان بۇ ياۋايى ھايۋان ھەرىكەتچان، ئەقىللىق ۋە كۈرەشچان، بولۇپمۇ تەشكىللاتچى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تۈركلەر تەرىپىدىن مۇقەددەس بىلىنىپ ئۆزلىرىگە سىمۋول

① قورقۇتئاتا ــ ئوغۇزلارنىڭ بايات قەبىلىسىدىن قارا كوجانىڭ ئوغلى بولغان بۇ كىشى پەقەتلا مەسەل ۋە ئەپسانە ئاڭلاتقۇچى بولۇپلا قالماستىن، يەنە تۈركلەرنىڭ سوتسىيال ـ كۇلتۇرەل قۇرۇلمىسىنى (ئائىلە، سىياسەت، دىنىي ھايات، كۈندىلىك مۇناسىۋەت) ئەڭ روشەن بىر شەكىلدە خاتىرىلەپ قالدۇرغان ئۇلۇغ بىر تارىخچى.

		قىلىنغان.
قۇرتجەبە	Kurtcebe	قۇرتجەبە. قوراللىق پالۋان.
قۇرتاي	Kurtay	قۇرتئاي. ئاي يورۇقىدا يۇرىدىغان بۆرىدەك.
قۇرتخان	Kurthan	قۇرتخان. بۆرە باشلىق خاقان. بۆرىدەك جەسۇر خاقان.
قۇرتۇلۇش	Kurtuluş	قۇتۇلۇش، ئازادلىق. سالامەت. خەتەردىن ئۇزاقلىشىش.
قۇرتۇلمۇش	Kurtulmuş	قۇتۇلغان. راھەت نەپەس ئالغان، ئازاد بولغان.
قۇشخان	Kuşhan	قۇشخان. ئەركىن ۋە ھۆر بىر جەمەتتىن بولغان.
قۇت	Kut	قۇت. بەخت، سائادەت، تەلەي. ھاياتلىق مەنبەسى.
قۇتئاغا	Kutağa	قۇت ئاغا. قۇت ئاكا، چىڭگىزخان دەۋرىدىكى سوتچىلارنىڭ ئىسمى.
قۇتادگۇ	Kutadgu	قۇتادغۇ. قۇتلانغان، بەخت كەلتۈرگۈچى.
قۇتان	Kutan	قۇتان[1]. دۇئا، يالۋۇرۇش، سەدىقە. بىر خىل ئۇۋ قۇشى.
قۇتلۇ	Kutlu	قۇتلۇق.
قۇتلۇخان	Kutluhan	قۇتلۇقخان. قۇتلۇق خان.
قۇتسال	Kutsal	قۇتسال، مۇقەددەس. ئېتىقاد جەھەتتىن ئەڭ قىممەتلىك.

[1] قۇتان—كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

كامىل	Kamil	كامىل (ئە). پۈتۈن، تولۇق، يېتىشكەن، دانىشمەن.
كامۇران	Kamuran	كامۇران (پ). ئىستىكىگە ئېرىشكەن، بەختىيار.
كەلەش	Keleş	كەلەش. چىرايلىق، يارىشىملىق.
كەمال	Kemal	كەمال، كامال(ئە). مەلۇمات ۋە پەزىلەت، ئەردەم جەھەتتىن يېتىلگەن. ئارزۇ قىلىنغان شەكىلدە بولغان.
كەنان	Kenan	كەنئان. چىرايلىق ئوغۇل بالا. پەلەستىن. نۇھ پەيغەمبەر ياشىغان يەر، دەپ پەرەز قىلىنىدۇ.
كەرەم	Kerem	كېرەم، كەرەم. بۈيۈكلۈك. ئۇرۇقنىڭ پاكلىقى. مەرھەمەت.
كەسكىن	Keskin	كەسكىن. ئۆتكۈر، ئۈچ. قايتمايدىغان، كېسىدىغان.
كىپەر	Kiper	كىپەر. ئۆرنەك يىگىت.
كۆكدەن	Kökden	كۆكدەن. ئوخشاش بىر مەنبەدىن كەلگەن.
كۆكەر	Köker	كۆكئەر. ئۇرۇقى سەرخىل بولغان.
كۆكسال	Köksal	كۆكسال. تۇرغان يېرىگە يەرلەشكەن.
كۆكسوي	Köksoy	كۆكسوي. داڭقى چىققان جەمەتتىن بولغان.

كۆسە	Köse	كوسا. يۈزىدە ساقال ـ تۈك بولمىغان ئادەم.
كۆيمەن	Köymen	كۆيمەن. سەھرالىق، يېزا ئادىمى.
كۆلتېگىن	Költegin	كۆلتىگىن[1]. كۆكتۈركلەردىكى بۈيۈك بىر دۆلەت ئادىمى.
كۈرشات	Kürşat	كۈرشاد[2]. كۈرشاد، كۈچلۈك، مەرد. تەۋرەنمەس يىگىت. ئەركىنلىك جەڭچىسى.

ل　L　ل

لاچىن	Laçın	لاچىن، لىچىن. قەدىمكى بىر تۈرك قەبىلىسى.
لەۋەنت	Levent	لەۋەنت (پ). ئۇزۇن بويلۇق، كېلىشكەن. دېڭىزچى.
لوقمان	Lokman	لوقمان. يىگىت، پىداكار ۋە قورقماس.
لۈتفۇللاھ	Lütfüllah	لۈتپۇللا (ئە). ئاللاھتائالانىڭ مەرھەمىتى.

[1] كۆلتېگىن ــ بىلگە قاغاننىڭ قېرىندىشى، ئىلتەرىش قۇتلۇق قاغاننىڭ كىچىك ئوغلى. ھېچبىر ۋاقىت تەخت ۋە ھاكىمىيەتنى ئويلىماي، ئاكىسى بىلگە قاغان بىلەن بىرلىكتە دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە رونىقى تېپىشى ئۈچۈن ناھايىتى كىچىك يېشىدىن باشلاپلا جەڭلەرگە قاتنىشىپ، ئۆمرىنى بۇ يولغا سەرپ قىلغان بۈيۈك ئەرباب.

[2] كۈرشاد ــ كۆكتۈركلەردىكى بىر شاھزادە ۋە مەشھۇر سەركەردە. كۈرشاد چۇلۇق قاغاننىڭ ئوغلى بولۇپ، 639 ـ يىلى ئاغدۇرۇلغان دۆلەتنى قايتا تىرىلدۈرۈش مەقسىتىدە يېقىن قەدىناس سەپداشلىرىدىن بولۇپ 40 كىشى ھەرىكەت باشلايدۇ. گەرچە كۈرشاد ۋە ئۇنىڭ 39 قەدىناس دوستى جەڭدە ئۆلگەن بولسىمۇ، ئۇلار باشلىغان بۇ قوزغىلىش ھەرىكىتى كېيىنكىلەر تەرىپىدىن داۋام قىلدۇرۇلۇپ، مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئىككىنچى كۆكتۈرك دۆلىتى قۇرۇلىدۇ.

م M م

ماجىت	Macit	مەجىت، مجىت (ئە). شانلىق ۋە شەرەپلىك.
ماخمۇت	Mahmut	مەھمۇت (ئە). مەدھىيىلەنگەن. مەدھىيىلەنگۈچى.
ماناس	Manas	ماناس. ماناس داستانىنىڭ باش قەھرىمانى.
مەھمەت مەمەت	Mehmet Memet	مەمەت، مۇھەممەت[1] (ئە). سانسىز قېتىملارچە مەدھىيىلەنگەن. مەدھىيىلىنگۈچى، مۇقەددەسلەشتۈرۈلگەن.
مەنگۈ	Mengü	مەڭگۈ. ئەبەدىي.
مەنگۈئەر	Mengüer	مەڭگۈئەر. ئۆلمەس يىگىت.
مەردان	Merdan	مەردان(پ). يىگىتلەر.
مەرگەن	Mergen	مەرگەن (م). ئۇستا نىشانچى.
مەرت	Mert	مەرد (پ). يىگىت، سۆزىدە تۇرىدىغان.
مەرتجان	Mertcan	مەرتجان(پ). يىگىت تەبىئەتلىك.

---

[1] «مەھمەت» ۋە «مەمەت» ـ ئەرەبچە «مۇھەممەد»نىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ، ھەزرىتى مۇھەممەدنىڭ ئىسمىدىن تۇرلەنگەن. يەنە كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ھەزرىتى مۇھەممەد پەيغەمبەرگە بولغان ئىخلاسىنى ۋە ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بۇ ئىسمنى قوللانغان. ئەمما ئۆزىنى «ھەزرىتى مۇھەممەد پەيغەمبەر»دىن تۆۋەنرەك ئورۇندا ئىپادىلەش ئۈچۈن بۇ ئىسمنى تۈركچىنىڭ فونېتىك قۇرۇلمىسىغا ماسلاشتۇرۇپ قوللانغان. تۈرك ئەسكەرلىرى ئادەتتە «مەھمەتچىك» دېيىلىدۇ، كۆچمە مەنىسى «مۇھەممەدنىڭ ئەسكىرى»دېگەن مەنىدە.

مەتە	Mete	مەتە. بەگ نەسلى. بۈيۈك تۈرك ئىمپېراتور ئوغۇزخاننىڭ بىر باشقا ئىسمى. باتۇر تەگرىقۇت.
مەتەخان	Metehan	مەتەخان[1]. بەگ نەسلىدىن بولغان خاقان. ئوغۇزخاننىڭ ئىسمى. بىزدە كۆپرەك باتۇر تەگرىقۇت شەكلىدە بىلىنىدۇ.
مەتىن	Metin	مەتىن (ئە). چىداملىق. دەرد ـ ئەلەملەرگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان. ئوڭاي ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان، تۇراقلىق، ئىشەنچلىك.
مۇھاممەت	Muhammet	مۇھەممەد (ئە). ناھايىتى مەدھىيىلەنگۈچى. گۈزەل خۇيلىرى بولغان. ئىسلامىيەتنىڭ ئاساسچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام.
مۇخلىس	Muhlis	مۇخلىس (ئە). ئېتىقاد، ئىبادەت ۋە دوستلۇقتا چىن، سەمىمىي ۋە سادىق بولغان.
مۇختار	Muhtar	مۇختەر (ئە). ھەرىكەت، قىلىقلىرىدا ئەركىن بولغان. تاللانغان. ھەزرىتى مۇھەممەدنىڭ

---

① مەتەخان ــ ھون قاغانلىرىنىڭ ئەڭ بۈيۈكى، مەتەخان ئوخشاش ئۇرۇق ۋە نەسلىدىن كەلگەن قەبىلە ـ ئۇرۇقلار ئارىسىدا قان تۆكۈشنى چەكلىگەن ۋە بۇنىڭ تۈرك تەگرىسىنىڭ بۇيرۇقى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، ئۇنى دۆلەتنىڭ سىياسىتى قىلغان؛ تۈرك تۆرەسىنى دۆلەتنىڭ قانۇنى قىلىپ بېكىتكەن، دۇنيا تارىخىدا تۇنجى بولۇپ مۇنتىزىم قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنى قۇرۇپ، پۈتۈن ھون ـ تۈرك قەبىلىلىرىنى بىرلەشتۈرگەن ئۇلۇغ خاقان.

		سۈپەتلىرىدىن بىرىدۇر.
مۇرات	Murat	مۇراد (ئە). ئارزۇ، مەقسەت، نىيەت. ئارزۇ قىلىنغان نەرسە، ئىستەك.
مۇسا	Musa	مۇسا (ئە). ۋەسىيەت قىلىنغان. تەۋسىيە قىلىنغان. كىچىك بالا. يەھۇدىي دىنىنىڭ بەرپاچىسى.
مۇستافا	Mustafa	مۇستاپا (ئە). تاللانغان، پاكلانغان، ئېرىغدالغان. ھەزرىتى مۇھەممەدنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.
مۇتلۇ	Mutlu	مۇتلۇ. ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ھوزۇر ئىچىدە بولماق. بەختلىك
مۇتلۇخان	Mutluhan	مۇتلۇخان. ئايدەك بەختى ئوچۇق ۋە تەلەيلىك خان.
مۇجاھىت	Mucahit	مۇجاھىت (ئە). دىن ۋە باشقا مۇقەددەس مەقسەتلەر ئۈچۈن كۆرەش قىلىدىغان.

ن N ن

نەبى	Nebi	نەبى (ئە). خەۋەرچى، خەۋەر ئەكەلگەن. تەڭرىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزىدىغان، پەقەت كىتابلىرى بولمىغان پەيغەمبەرلەر.
ناسرەتتىن	Nasrettin	نەسىردىن (ئە). دىنگە تۆھپىسى بولغان.

نەجدەت	Necdet	نەجدەت (ئە). قەھرىمانلىق، يىگىتلىك، قارام.
نەجىپ	Necip	نەجىپ (ئە). ئۇرۇقى پاك بولغان، ئېسىل، ئېسىلزادە.
نەۋرۇز	Nevruz	نورۇز، نەۋرۇز (پ). تازا، يېڭى كۈن. تۈرك ئەرگەنەقون بايرىمى.
نۇھ	Nuh	نۇھ. تەسەللىي قىلىش، خاتىرجەم قىلىش.
نۇر	Nur	نۇر (ئە).
نۇرالپ	Nuralp	نۇرئالپ (ئە+ت). ئايدىڭلىق تارقىتىدىغان يىگىت.
نۇرى	Nuri	نۇرى (ئە). نۇرەتتىن ئىسمىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى بولۇپ، دىنىنىڭ نۇرى ياكى مۇقەددەس يورۇقلۇق دېگەن مەنىدە.
نۇرۇللاھ	Nurullah	نۇرۇللاھ (ئە). تەڭرىنىڭ نۇرى.
نۇسرەت	Nusret	نۇسرەت (ئە). غەلىبە، تەڭرىنىڭ ياردىمى، مۇۋەپپەقىيەت، ئۈستۈنلۈك.
نويان	Noyan	نويان(م). باش قوماندان، ئېسىلزادە.

ئو　O　ئو

ئوگۈن	Ogün	ئۇكۈن. ئۈنتۇلمايدىغان كۈن.
ئوغۇز	Oğuz	ئوغۇز. چىدامىلىق، كۈچلۈك يىگىت. ئاق كۆڭۈل، ساپ.

		يامانلىق بىلمەيدىغان. قۇتلۇق.
ئوغۇزالپ	Oğuzalp	ئوغۇزئالپ. كۈچلۈك جەڭچى.
ئوغۇزجان	Oğuzcan	ئوغۇزجان. قەھرىمانلىقنى مەنلىكىدە ھېس قىلغان.
ئوغۇزخان	Oğuzhan	ئوغۇزخان[1]. كۈچلۈك قاغان.
ئوكان	Okan	ئوقان. زېكى، ئەقىل. چۈشىنىش.
ئوكاي	Okay	ئوقئاي. ھىلالغا ئوخشاش يايدىن ئېتىلغان ئوق.
ئوكچۇن	Okçun	ئوكچۇن. ئۇزاق.
ئوكخان	Okhan	ئوقخان. ئوقتەك تېز خاقان.
ئوكتاي	Oktay	ئوقتەك ئېتىلىدىغان ئات.
ئوقۇر	Okur	ئوقۇر. كىتاب ئوقۇش ئادىتى بولغان.
ئولجاي	Olcay	ئولجاي. بەختىيار، تەلەي.
ئولجايتۇ	Olcaytu	ئولجايتۇ. يۇلتۇزى پارلاق. تەلەيلىك.
ئولچۇن	Olçun	ئولچۇن. بېجىرىكلىك، قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشى.
ئولگۇن	Olgun	ئولغۇن. ھەر جەھەتتىن يېتىشكەن.
ئولتان	Oltan	ئولتان. قاراڭغۇلۇقنى قوغلايدىغان، قۇياشنىڭ تۇغۇلۇشىدەك.
ئونات	Onat	ئونات. ياخشى، گۈزەل، تۈزۈك،

① ئوغۇزخان ـــ مەتەخاننىڭ يەنە باشقا بىر ئىسمى. تارىختا تۇنجى قېتىم پۈتۈن تۈركلەرنى بىرلەشتۈرۈپ كۈچلۈك ئىمپېراتورلۇق قۇرغان بۈيۈك قەھرىمان، بۈيۈك ئەسكەر ۋە بۈيۈك داھىي دەپ قارىلىدۇ. يەنە «مەتەخان» غا قاراڭ.

		كىلىشكەن. ئۇيغۇن، ئەخلاقلىق ۋە قاملاشقان.
ئونۇر	Onur	ئونۇر. ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە قارىتا ھېس قىلغان ئۆز ھۆرمىتى. شەرەپ، قەدىر-قىممەت، ئىززەت-نەپس.
ئوراي	Oray	ئوراي. قىزىل رەڭلىك ئاي.
ئورباي	Orbay	ئورباي. ھەربىي قوماندان.
ئورچۇن	Orçun	ئورچۇن. خەيرسۆيەر. ياخشىلىق ئىگىسى.
ئورخان	Orhan	ئورخان. شەھەر خانى، شەھەرنى باشقۇرىدىغان.
ئورخۇن	Orhun	ئورخۇن. ئۆتۈكەندىكى بىر دەريا، بۈگۈنكى موڭغۇلىيە جۇمھۇرىيىتىدە
ئورقۇت	Orkut	ئورقۇت. تەلەيلىك كەنت.
ئورۇچ	Oruç	ئورۇچ. روزا. ئىسلامىيەتتىكى رامازان ئېيىدا تۇتىلىدىغان روزا.
ئورۇز	Oruz	ئورۇز. ئوي.
ئويالپ	Oyalp	ئويئالپ. ئويچان يىگىت.
ئويقۇت	Oykut	ئويقۇت. تەلەي ۋە چوڭقۇر ئوي-پىكىر ئىگىسى.
ئوزان	Ozan	ئوزان. شائىر، خەلق شائىرى.
ئوزانالپ	Ozanalp	ئوزانئالپ. شېئىر ئوقۇيدىغان يىگىت.

ئۆ	Ö	ئۆ
ئۆجال	Öcal	ئۆچئال. "ئۆچۈگنى ئېلىش ئۈچۈن ھەرىكەتلەن" دېگەن مەنىدە.
ئۆگەداي	Ögeday	ئۆگەداي، ئوكتاي. بىلىملىك.
ئۆككەش	Ökkeş	ئۆككەش. توپلاش، كۈچەيتىش، ئاشۇرماق.
ئۆكمەن	Ökmen	ئۆكمەن. بىلىملىك كىشى.
ئۆمەر	Ömer	ئۆمەر. ھايات، جانلىق.
ئۆمۈر	Ömür	ئۆمۈر. ھايات ياشاش مۇددىتى. ياشام.
ئۆنال	Önal	ئۆنئال. ئالدىدا بول. ئالدىنقى قاتاردا بول.
ئۆنجەل	Öncel	ئۆنجەل. ئالدىدا ماڭىدىغان. بىزدىن بۇرۇن ياشىغانلار.
ئۆندەر	Önder	ئۆندەر. باشبۇغ، باشچى، داھىي، يولباشچى.
ئۆنەر	Öner	ئۆنەر. باشتا ماڭغان ئەركىشى. چارلىغۇچى ئەسكەر.
ئۆنتۈرك	Öntürk	ئۆنتۈرك. ئالدىدا كەلگەن تۈرك، بىرىنچى تۈرك.
ئۆركەش	Örkeş	ئۆركەش.

ئۆتۈكەن	Ötüken	ئۆتۈكەن. مۇقەددەس ئۆتۈكەن تېغى[1]. بۈگۈنكى موڭغۇلىيە جۇمھۇرىيىتى تەۋەلىكىدىكى تاغ.
ئۆزاي	Özay	ئۆزئاي. روھى ئايدەك پاكىز ۋە يورۇق بولغان.
ئۆزالپ	Özalp	ئۆزئالپ. ھەقىقىي يىگىت.
ئۆزبەك	Özbek	ئۆزبېك. ئاساسلىق قىسمى بۈگۈنكى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىدە ياشاۋاتقان، ئۇيغۇرلارغا ئەڭ يېقىن بولغان تۈركىي تىللىق خەلق. تەۋرەنمەس، ئۆزى ئۆزىگە بەگ.
ئۆزبەن	Özben	ئۆزمەن. ئىنسانىنىڭ ماددىي مەۋجۇدىيىتىدىن ئۆتە، مەنىۋى بارلىقى. ئۆزمەنلىكى.
ئۆزبەرك	Özberk	ئۆزبەرك. چىدامىلىق، ئۆزلۈك.
ئۆزبەي	Özbey	ئۆزبەي. تاشقى كۆرۈنۈشى بىلەن ئەمەس، ئەسلىي ئۆزلۈكى بىلەن مۇلايىم كىشى.
ئۆزجان	Özcan	ئۆزجان. مەۋجۇدىيەتنىڭ ئۆزى، سىمۋولى.
ئۆزچەلىك	Özçelik	ئۆزپولات. چىدامىلىق قۇرۇلمىسى بولغان. كۈچلۈك.

---

[1] ئۆتۈكەن تېغى ــــ تارىختا ھونلار، كۆكتۈركلەر ۋە ئۇيغۇرلار ئۈچۈن مۇقەددەس بىلىنگەن تاغ. ئۆتۈكەن ــــ ئۇلارنىڭ باش شەھىرى، پايتەختى، قارارگاھلىرى قۇرۇلغان جايلارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ئۆزدەمىر	Özdemir	ئۆزتۆمۈر. تۆمۈرنىڭ ئەسلىسى، ئىنسان چىدامچانلىقىنىڭ سىمۋولى.
ئۆزەر	Özer	ئۆزئەر. ھەقىقىي ئەسكەر. تۇغما ئەسكەر.
ئۆزگۈر	Özgür	ئۆزگۈر. ئەركىن، ھۆر، يۈرەكلىك ۋە مەغرۇر.
ئۆزخان	Özhan	ئۆزخان. ئۆزى خان، خاقان ئۇرۇقىدىن بولغان كىشى. ئادىللىقى بىلەن خانلىقى ئىسپاتلانغان.
ئۆزقان	Özkan	ئۆزقان. پاك قان، ئېسىل قان. ئۇرۇقى ئېسىل جەمەتتىن بولغان.
ئۆزىل	Özil	ئۆزئىل. ھەقىقىي ۋەتەن.
ئۆزقۇتاي	Özkutay	ئۆزقۇتاي. ئۆزى ئايدەك يورۇق بولغان.
ئۆزمەرت	Özmert	ئۆزمەرد، ئۆزى مەرد. مەردلىكنىڭ سىمۋولى.
ئۆزتېكىن	Öztekin	ئۆزتېكىن. ئېسىل ۋە ھەقىقىي شاھزادە.
ئۆزتۈرك	Öztürk	ئۆزتۈرك. ھەقىقىي تۈرك قېنىدىن، ئۇرۇقىدىن بولغان.

پ P پ

پامىر	Pamir	پامىر. پامىر تېغى ۋە ياي‍لىقى.
پەكەر	Peker	چىداملىق، ئوغۇل بالىدەك.
پەچەنەك	Peçenek	پەچەنەك[1]. تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى. بالدۇرلا غەربكە كۆچۈشكە باشلىغان خەلق.
پولات	Polat	پولات (پ). قاتتىق تۆمۈر.
پۇسات	Pusat	پۇسات. قالقان، دۇبۇلغا.

ر R ر

راھمان	Rahman	راخمان (ئە). مۇھاپىزەت قىلىندىغان.
رامازان	Ramazan	رامازان (ئە). روزا تۇتىلىدىغان ئاي.
رەجەپ	Recep	رەجەپ (ئە). كۆركەم، ھەيۋەتلىك.
رەسۇل	Resul	رەسۇل (ئە). خەۋەرچى، ئەلچى، پەيغەمبەر.

[1] پەچەنەك ــ 8_11 ـ ئەسىرلەردە بالقاش كۆلى ئەتراپىدا، تۆۋەنكى سىر دەريا بىلەن ئىدىل بويلىرىدا، كېيىنچە جەنۇبىي ياۋروپا ۋە بالقان يېرىم ئارىلىدا ياشىغان بىر تۈرك قەبىلىسى.

رەشات	Reşat	رىشات (ئە). توغرا يولدا ماڭغۇچى، ھەق يولدا ماڭغۇچى.
رەشت	Reşit	رەشىد، رەشت، رىشت (ئە). توغرا يولدا ماڭالىغۇدەك ياشتا ۋە ئاڭ ـ سەۋىيىدە، يېتىشكەن، يىگىت.
رىزا	Rıza	رىزا (ئە). رازى بولۇش، رۇخسەت قىلىش، خالاش. تەقدىرگە باش ئېگىش.
رۇستەم	Rüstem	رۇستەم (پ). بەستلىك، چىداملىق. مەشھۇر ئەجەم پالۋىنى زالنىڭ ئوغلى.

س S س

سابرى	Sabri	سابىر (ئە). سەۋرچان. سەۋر ـ تاقەتلىك.
سابۇتاي	Sabutay	سابۇتاي[1]. تۈرك ۋە دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ بۈيۈك گېنېراللارنىڭ بىرى.
سادىق	Sadık	سادىق (ئە). سەمىمىيلىكى بىلەن باغلانغان. ساداقەتلىك، ۋاپادار.

① سابۇتاي ـــ چىڭگىزخاننىڭ قوماندانى ۋە ئەڭ يېقىن دوستى. ئوخشىمىغان 35 مىللەتنىڭ ھەرخىل ئارمىيىلىرى بىلەن 65 قېتىم ئۇرۇش قىلىپ ھەممىسىدىن غالىب چىققان پەۋقۇلئاددە قەھرىمان.

سالدىراي	Saldıray	سالدۇرئاي. دۈشمەننى ياخشى كۆزەت، كۆزۈڭنى ئاچ ۋە دەرھال ھۇجۇم قىل.
سالغۇر	Salgur	سالغۇر. ھۇجۇم قىلىدىغان، ھەر زامان ئاتاكىدىكى ھوشيار جەڭچى.
سالىھ	Salih	سالىھ (ئە). ھالى ئۇيغۇن، شارائىتى بار، دىنىي قائىدىلەرگە دىققەت قىلىدىغان.
سالتىق	Saltık	سالتۇق، سۇتۇق. بېقىندىسىز، مۇستەقىل. مۇتلەق.
سالۇر	Salur	سالۇر①. قەيەرگىلا بارمىسۇن، قىلىچ-قالقانلىرى بىلەن ئىشنى ھەل قىلىدىغان.
سامەت	Samet	سەمەت (ئە). ئۇلۇغ، دائىمىي.
سانجار	Sancar	سەنجەر. قىسقا پىچاق.
ساتىلمىش	Satılmış	ساتىلمىش②. سېتىلغان.
ساۋاش	Savaş	ساۋاش. ئۇرۇش، جەڭ.
سايگىن	Saygın	سايغىن. مۆتىۋەر.
سايقۇت	Saykut	سايقۇت. تەلەيلىك، قۇتلۇق كىشى.
سەبۈك	Sebük	سەبۈك. يېنىك، چاققان، يەڭگىل.

① سالۇر — ئوغۇزلارنىڭ بىر قەبىلىسى بولۇپ، بۈگۈنكى جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئاز سانلىق مىللەت سالارلار ۋە تۈركمەنىستان تۈركمەنلىرىنىڭ سالۇر قەبىلىسى ئۆتمۈشتىكى بۇ ئوغۇز قەبىلىسىنىڭ داۋامىدۇر.

② بالىسى بولمىغان ياكى بالىسى تۇغۇلۇپ تۇرمىغان ئائىلىلەر تۇغۇلۇش ئالدىدىكى بالىسىنى رايوندىكى بىرەر ئەۋلىياغا، دەرگاھقا ۋەياكى بالىسى تۇرىدىغان بىرەر ئائىلىگە ساتىدۇ. بالا تۇغۇلغاندا قىز بولسا «ساتى»، ئوغۇل بولسا، «ساتىلمىش» ئىسمىنى قويىدۇ.

سەبۈكالپ	Sebükalp	سەبۈكئالپ. ھۆجۈمچى يىگىت.
سەچكىن	Seçkin	سەچكىن. تاللانغان، ئۈستۈن ۋە دىققەتنى تارتىدىغان.
سەدات	Sedat	سەدات (ئە). توغرىلىق، تەرەپسىزلىك.
سەفا	Sefa	سەپا، ساپا (ئە). كۆڭۈل راھەتلىكى.
سەفەر	Sefer	سەپەر (ئە). يولۇچىلىق. جەڭ مەيدانىغا مېڭىش.
سەلامى	Selami	سالامى (ئە). تىنچلىق ۋە ھۆزۈر ئۈچۈن.
سەلچۇق	Selçuk	سەلچۇق، سەلجۇق. بۈيۈك سەلچۇقلۇ ئىمپېراتورلۇقىغا ئىسمىنى بەرگەن خاقان. كۆرەشچى دېگەن مەنىسىمۇ بار.
سەلىم	Selim	سېلىم (ئە). قۇسۇر ۋە ئېۋەنلەردىن خالىي بولغان، تولۇق.
سەنجەر	Sencer	سەنجەر. ھالىنى چۈشىنىدىغان.
سەردار	Serdar	سەردار (پ). ئەسكەر باشى، قوماندان.
سەرگەن	Sergen	سەرگەن. كۆرگەزمە قىلىنغان مەھسۇلات.
سەرھات	Serhat	سەرھات (پ+ئە). چېگرا. باش سىزىق.
سەرقان	Serkan	سەرقان(پ+ت). ئەڭ تېگى بار ئائىلىدىن بولغان. ئېسىل قان.

سەرتان	Sertan	سەرتان(پ+ت). سەرتاڭ. تۇنجى ئۇغۇل. قۇياشنىڭ تۇغۇلۇشىدەك دۇنياغا كەلگەن.
سەيفەتتىن	Seyfettin	سەيپىددىن (ئە). دىن قىلىچى، دىن ئەسكىرى.
سەييت	Seyit	سەيىد، سېيىت (ئە). جامائەتنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن. ھەزرىتى مۇھەممەدنىڭ ئۇرۇقىدىن بولغانلار.
سىددىق	Sıddık	سىدىق (ئە). ھەق سۆز، لىللا، توغرىچى.
سىنان	Sinan	سىنان[①] (ئە). نەيزىگە ئوخشاش قوراللارنىڭ ئۇچى.
سونباي	Sonbay	سونباي، سوڭباي. ئەڭ ئاخىرىدا تۇغۇلغان بالا.
سويخان	Soyhan	سويخان. خان ئۇرۇقىدىن بولغان.
سويقۇت	Soykut	سويقۇت. قۇتلۇق بىر ئائىلىدىن، ئۇرۇقتىن بولغان.
سويسال	Soysal	سويسال. ئۇرۇق-جەمەتى بىلەن ئالاقىدار.
سۆكمەن	Sökmen	سۆكمەن. يىگىتلىك ئۇنۋانى. دۈشمەن سېپىنى سۆكۈپ يارىدىغان يىگىتلەر يىگىتى.
سۆنمەز	Sönmez	سۆنمەس. تۈگىمەس بىر

[①] مىمار سىنان (1489_1588) ـ ئوسمانلى دەۋرىدە ياشىغان ئەڭ بۈيۈك تۈرك مىمارى. ئوسمانلى دەۋرىدىن قالغان نۇرغۇنلىغان تارىخىي ئىمارەتلەرنىڭ ئۇستىسى مىمار سىنان ئىدى.

		ئېنېرگىيە. ھەر زامان يورۇتىدىغان، ئۆچمەس.
سۆزمەن	Sözmen	سۆزمەن. تەسىرلىك ۋە ھاياجانلىق گەپ قىلىدىغان.
سۇبۇتاي	Subutay	سۇبۇتاي. چىڭگىزخاننىڭ بۇيرۇقىدىكى بىر قوماندان.
سۇلتان	Sultan	سۇلتان (ئە). خاقان.
سۇنگۇ	Sungu	سۇنغۇ. چوڭلارغا بېرىلىدىغان خاتىرە سوۋغا.
سۇنگۇر	Sungur	سۇنغۇر. ئاقباش بۈركۈت. ئاق قۇش.
سۇئالپ	Sualp	سۇئالپ. قەھرىمان ئەسكەر.
سۇلەيمان	Süleyman	سۇلايمان (ئە). تىنچلىق. داۋۇت پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى.

ش Ş ش

شابان	Şaban	شابان (ئە). قەمەرىيە تەقۋىمىدە سەككىزىنچى ئاينىڭ ئىسمى.
شاھىن	Şahin	شاھىن (پ). قارچىغا.
شاھرۇھ	Şahruh	شاھرۇھ (پ+ئە). ئۇلۇغ روھلۇق كىشى.
شاكىر	Şakir	شاكىر (ئە). قانائەتچان. بەختىيار.

شامىل	Şamil	شامىل[①] (ئە). ئىناۋەتلىك، قاپلىغان.
شانسال	Şansal	شانسال (ئە+ت). بىراۋنىڭ قىلغان ھەرىكەتلىرى بىلەن تەلەيلىك بولۇشى ئۈچۈن تىلەنگەن تىلەك.
شايلان	Şaylan	شايلان. غۇرۇرلۇق بولغان.
شەكۈر	Şekür	شۈكۈر(ئە). شۈكۈر قىلىدىغان.
شەنەل	Şenel	شەنئەل(پ+ت). ئەتراپىغا خۇشال ـ خۇراملىق تارقىتىدىغان.
شەنەر	Şener	شەنئەر(پ+ت). خۇشال ـ خۇرام، ھەرىكەتچان ئەر كىشى.
شەنول	Şenol	شەنئول(پ+ت). خۇشال ـ خۇرام ۋە بەختىيار بولۇش تىلىكى.
شەنتۈرك	Şentürk	شەنتۈرك(پ+ت). شاد ـ خۇراملىق ئىچىدىكى تۈرك.
شەرەف	Şeref	شەرەپ (ئە). يۈكسەك مەنىۋى سەۋىيە. ئەردەم ـ پەزىلەت بىلەن قولغا كەلتۈرۈلگەن شۆھرەت.
شەۋكەت	Şevket	شەۋكەت (ئە). كۆركەم، بۈيۈكلۈك، ئۇلۇغلۇق.

① شەيخ شامىل ـ كاپكازىيىلىكلەرنىڭ مىللىي قەھرىمانى. رۇسلارنىڭ كاپكازىيىنى ئىستىلا قىلىشىغا قارشى چىققان يەرلىك خەلقنىڭ يولباشچىسى.

تاھىر	Tahir	تاھىر (ئە). ئارى. پاك ـ پاكىز.
تالاس	Talas	تالاس. شامال سورۇغان توزۇندا.
تالات	Talat	تەلئەت (ئە). چىراي، كۆلەر يۈز.
تالاي	Talay	تالاي (م). چوڭ دەريا.
تالىپ	Talip	تالىپ (ئە). ئىستەكلىك، ئارزۇ قىلىدىغان.
تالۇي	Taluy	تالۇي. ئوكيانۇس.
تاماي	Tamay	تامئاي، تولغان ئاي. تولۇنئاي.
تامەر	Tamer	تامئەر. تامامى بىلەن، تولۇق ئەركىشى. كەمتۈكسىز.
تانەر	Taner	تاڭئەر. تاڭدەك ئۈمىد بىلەن تۇغۇلغان.
تانىل	Tanil	تونۇل. داڭلىق ۋە ئاتاقلىق بول.
تانقۇت	Tankut	تاڭقۇت. مۇقەددەس تاڭ ۋاقتى.
تانرىۋەرمىش	Tanrıvermiş	تەڭرىبەرمىش①. تەڭرى بەرگەن، ياراتقۇچى ئېھسان قىلغان.
تانيەل	Tanyel	تاڭيەل. تاڭ ئاتقاندا چىققان شامال.
تانيول	Tanyol	تاڭيول. شەپەق يولى.
تارخان	Tarhan	تارخان. ئايرىم، مەخسۇس.

① تەڭرىبەرمىش ـــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە **كۇرشاد** بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

		قەدىمكى تۈركلەردە كەسىپ ئەھلى باشلىقلارغا بېرىلگەن ئات.
تارقان	Tarkan	تارقان. ۋەزىر. ئىرتىش دەرياسىنىڭ بىر تارمىقى.
تارىق	Tarık	تارىق. سەھەر يۇلتۇزى. چولپان يۇلتۇزى.
تاشقىن	Taşkın	تاشقىن. سەل، تېشىپ ئاققان سۇ.
تاتار	Tatar	تاتار[1]. روسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ تاتارىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە ئۇكرائىناغا تەۋە قىرىم ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي نوپۇسىنى تەشكىل قىلغان تۈركىي تىللىق خەلقنىڭ نامى.
تايانچ	Tayanç	تايانچ.
تېكىن	Tekin	تېكىن، شاھزادە. بەگ ئوغلى. تەلەيلىك، ئىچىدە ھېچكىم بولمىغان، بوش.
تەكالپ	Tekalp	تاقئالپ. تەگداشسىز يىگىت. ئوخشىشى بولمىغان يىگىت.
تېكىنالپ	Tekinalp	تېكىنئالپ. شاھزادە يىگىت.
تەمەل	Temel	تەمەل. ئېسىل، ئەسلىي، ئاساس. مۇئەييەن بىر تېمىنى تەرەققىي

---

[1] تاتارلار — تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئىچىدە زامانىۋىلىشىش باسقۇچىغا نىسبەتەن بۇرۇن كىرگەن، ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى مۆتىدىل بىر شەكىلدە بىر تەرەپ قىلالىغان، ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ نۇرغۇن تەرەپلىرىدە نىسبەتەن مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان بىر خەلقتۇر.

		قىلدۇرۇش، ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈن قىلىنغان پەرەز.
تېزخان	Tezhan	تېزخان. تاقەتسىز، سەۋرسىز.
تىمۇچىن	Timuçin	تىمۇرچىن. چىنگىزخاننىڭ ئەسلىي ئىسمى.
تىمۇر	Timur	تىمۇر، تۆمۈر①. ئاقساق تۆمۈر، تۆمۈرلەڭ. دۇنيا تارىخىدا چىڭگىزخاندىن كېيىنكى ئىككىنچى بۈيۈك فاتىھ.
توقجان	Tokcan	توقجان. كۆڭلى-كۆكسى توق ئادەم.
توقەر	Toker	توق ئەر. دۇنيا نېمەتلىرىدە كۆزى بولمىغان، كۆزى توق ئادەم.
توقتامىش	Toktamış	توقتامىش. توختاپ قالغان. ئالتۇن ئوردا خانلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.
تولگا	Tolga	تولغا، دۇبۇلغا. قەدىمكى زامانلاردا ئۇرۇشتا كىيىدىغان تۆمۈردىن ياسالغان باش كىيىمى.
تولۇنئاي	Tolunay	تولۇنئاي. تولۇن ئاي.
تونگۇچ	Tonguç	تونگۇچ. تۇنجى بالا.

① ئوسمانلى سۇلتانلىرىدىن يىلدىرىم بەيازىتنى يەڭگەن. ئۇنىڭ قۇرغان ئىمپېراتورلۇقىنىڭ نامى ئۆز ئىسمى بىلەن ئاتالغانىدى. تۆمۈرلەڭ غەربتىكى كۈچلۈك دۆلەت ئوسمانلىنى باش ئەگدۈرۈپ بولغاندىن كېيىن شەرقتىكىلەرنى باش ئەگدۈرۈش ئۈچۈن 200 مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن يولغا چىقىپ قەشقەر ئەتراپىغا كەلگەندە، تۇيۇقسىز كېسەللىك قوزغىلىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەۋلادلىرى ئارىسىدا تەخت تالىشىش جېدەللىرى يۈز بېرىپ، شانلىق ئىمپېراتورلۇق پارچىلىنىپ زاۋاللىققا يۈز تۇتىدۇ.

تونيۇقۇق	Tonyukuk	تونيۇقۇق. بىلگە تونيۇقۇق[1]: كۆكتۈرك دەۋرىنىڭ مەشھۇر دۆلەت ئەربابى، سىياسەتچى ۋە تارىخچىسى.
تورۇمتاي	Torumtay	تورۇمتاي. بىر خىل يىرتقۇچ قۇش.
توسۇن	Tosun	توسۇن، ياش بۇقا. چىداملىق، تولغان كىشى.
تۆرە	Töre	تۆرە، ئەنئەنە. ئۆزگەرمەس قائىدىلەر.
تۇگاي	Tugay	تۇگاي. قوشۇندا پولكتىن چوڭ، دىۋىزىيىدىن كىچىك بىر بىرلىكنىڭ ئىسمى.
تۇغباي	Tuğbay	تۇغباي. ئالباي يەنى پولك كوماندىرى دېمەكتۇر.
تۇغجۇ	Tuğcu	تۇغچى. ئەلەمدار. ئىسيانكار.
تۇغرۇل	Tuğrul	تۇغرۇل. بىر خىل قۇش. سەلچۇقلۇ دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچىسىنىڭ ئىسمى.
تۇغرۇلبەگ	Tuğrulbeg	تۇغرۇلبەگ[2]. كۆكتۈرك بەگلىرىدە كۆپ كۆرۈلىدىغان ئىسىم.
تۇلۇخان	Tuluhan	تۇلۇخان. پىشقان، تولغان خان. چۇلۇق قاغانىنىڭ ئوغلى،

---

[1] بىلگە تونيۇقۇق ـــ ئىككىنچى كۆكتۈرك دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدا ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان كىشى. بۇ دەۋردە ھەم ئىلتەرىش قۇتلۇق قاغانىنىڭ، ھەم بىلگە قاغانىنىڭ باش ۋەزىرلىكىنى قىلغان، كېيىن ئۆز نامىغىمۇ مەڭگۈ تاش تۇرغۇزغان ئۇلۇغ شەخس.

[2] تۇغرۇلبەگ ـــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۇرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

		كۇرشادنىڭ ئاكىسىنىڭ ئىسمى.
تۇنا	Tuna	تۇنا. تۇنا دەرياسىنىڭ ئىسمى (تۇنا دەرياسى ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ دەريالاردىن بىرى).
تۇنجا	Tunca	تۇنجا. بالقان تاغلىرىدىن ھاسىل بولغان ۋە مەرچتە بىرلەشكەن ئېقىنلار شەكىللەندۈرگەن بىر دەريانىڭ ئىسمى.
تۇنجالپ	Tuncalp	تۇنجالپ. تۇچ كەبى چىداملىق يىگىت.
تۇنجاي	Tuncay	تۇنجاي. تۇچتەك قىزغۇچ رەڭلىك ۋە پارقىراق.
تۇنجەر	Tuncer	تۇنجەر. تۇچتەك چىداملىق ۋە مەھكەم كىشى.
تۇرالپ	Turalp	تۇرئالپ. ياش يىگىت.
تۇران	Turan	تۇران. تۈركلەرنىڭ ئاسىيادىكى يۇرتلىرىنىڭ ئىسمى.
تۇرگاي	Turgay	تۇرغاي. تورغاي، بىر خىل قۇش.
تۇرگۇت	Turgut	تۇرغۇت. ئولتۇراقلىشىش مۇمكىن بولغان يەر. ئولتۇراق يەر.
تۇرخان	Turhan	تۇرخان. شەرەپلىك، ھۆرمەتكە سازاۋەر.
تۇتقۇن	Tutkun	تۇتقۇن. تۇتۇلغان.
تۇيغۇن	Tuyğun	تۇيغۇن. كۈچلۈك، ياش، سەزگۈر.
تۈمەن	Tümen	تۈمەن. ئونمىڭ كىشىلىك بىر بىرلىك. تۈمەن — ھون ئىمپېراتورلۇقىنىڭ تەڭرىقۇتى، باتۇر تەڭرىقۇت.

تۆمەر	Tümer	تۆمئەر. ھەقىقىي يىگىت. دەل تولغان يىگىت.
تۆركاي	Türkay	تۆركئاي. ئايدەك پارقىراق تۆرك.
تۆركەر	Türker	تۆركئەر. تۆرك يىگىتى، قەھرىمان.
تۆركەش	Türkeş	تۆركەش. كۆكتۆركلەردە بىر تۆرك قەھرىمانى.
تۆركقان	Türkkan	تۆركقان. تۆرك قېنىدىن، ئۇرۇقىدىن بولغان. تومۇرىدا تۆرك قېنى ئاقىدىغان.
تۆركمەن	Türkmen	تۆركمەن. ئوغۇز تۆركلىرىنىڭ بىر تارمىقى.
تۆركۆز	Türköz	تۆركئۆز. ئۆزى، خېمىرتۇرىچى، ئەسلىي تۆرك بولغان.
تۆركيىلماز	Türkyıl maz	تۆركيىقىلماس. تەۋرەنمەيدىغان، مەيدانى ئۆزگەرمەيدىغان، مۇستەھكەم ۋە مۇقىم بولغان تۆرك.

ئۇ U ئۇ

ئۇچار	Uçar	ئۇچار. ئۇچالايدىغان.
ئۇچقان	Uçkan	ئۇچقان، ئۇچقۇچى.
ئۇچقۇن	Uçkun	ئۇچقۇن.
ئۇغۇز	Uğuz	ئۇغۇز. ئىنسانغا ياخشىلىق ۋە تەلەي ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىلگەن سۆز، ھەرىكەت، ۋەقە،

		نەرسە؛ ئامەت، تەلەي، خۇشاللىق، بەرىكەت.
ئۇغۇزجان	Uğuzcan	ئۇغۇزجان (ت+پ). تەلەيلىك ئەۋلاد.
ئۇلۇباي	Ulubay	ئۇلۇغباي. ئەردەملىك يىگىت.
ئۇلۇچ	Uluç	ئۇلۇچ. ئۆتمۈشتە تۈرك دېڭىز قوماندانلىرىغا بېرىلگەن بىر ئىسىم ئىدى.
ئۇلۇغ	Uluğ	ئۇلۇغ.
ئۇلۇغخان	Uluğhan	ئۇلۇغخان.
ئۇلۇغبەك	Uluğbek	ئۇلۇغبەگ[1]. نامى ئۇلۇغ بەگ.
ئۇمۇر	Umur	ئۇمۇر (ئە). ئېتىبار بەرمەك، ۋەزىپە.
ئۇمۇت	Umut	ئۈمىد. ئارزۇ قىلىنغان، كۈتۈلگەن نەرسە.
ئۇرال	Ural	ئۇرال. ئۇرال تېغىنىڭ ئىسمى.
ئۇران	Uran	ئۇران. جەڭگىۋار شوئار. ئېرىشىش كۆزلەنگەن مەقسەت.
ئۇراس	Uras	ئۇراس. خۇشاللىق.
ئۇرقۇ	Urku	ئۇرقۇ. بەخت، تەلەي.
ئۇرقۇتىگىن	Urkutigin	تەلەيلىك شاھزادە. كۇرشادنىڭ جىيەنى، تۇلۇخاننىڭ ئوغلى.
ئۇرۇنگۇ	Urungu	ئۇرۇنغۇ. شەرەپ، خىسلەت. شەرەپلىك ھەرىكەت؛ تەلىم-تەربىيە قىلىچى.
ئۇرۇنگۇتىگىن	Urungutigin	ئۇرۇنغۇ شاد. كۇرشادنىڭ ئوغلىنىڭ

[1] ئۇلۇغبەگ — تىمۇرىيلەر دەۋرىدىكى بۈيۈك تۈرك ئالىمى.

		ئىسمى.
ئۇرۇق	Uruk	ئۇرۇق.
ئۇرۇنگۇ	Urungu	ئۇرۇنگۇ. ئۇرۇنغۇ، جەڭچى، ھۇجۇمچى، كۇرەشچى.
ئۇتقۇ	Utku	ئۇتۇق. زەپەر.
ئۇيگار	Uygar	مەدەنىي، ئۇيغار[1]. زامانىۋى ئىمكانلاردىن پايدىلىنالىغان.
ئۇيگۇر	Uygur	ئۇيغۇر. ئىتتىپاقداش، ئۇيۇشقان دېگەندەك مەنىلىرى بار.
ئۇيگۇرئالپ	Uyguralp	ئۇيغۇرئالپ. ئۇم، ئىتتىپاق قەھرىمان. جەسۇر ئۇيغۇر.
ئۇيگۇرباي.	Uygurbay	ئۇيغۇرباي. ھەممىگە قولى يېتىدىغان ئۇيغۇر.

ئۈ Ü ئۈ

ئۈچ ئوغۇل	Üçoğul	ئۈچئوغۇل[2]. ئۈچ ئوغۇل پەرزەنت.
ئۈلگەن	Ülgen	ئۈلگەن. بۈيۈك ۋە ئۇلۇغ. كۆك تەڭرى دىندە تەڭرى سۈپەتلىرىدىن بىرىدۇر.

---

[1] ئۇيغار ــ ئاناتولۇك دەۋرىدىكى تۈرك تىلىنى ساپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا، ئۇيغۇرلارنىڭ تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئىچىدە ئەڭ بۇرۇن ئولتۇراق ھاياتقا كىرىپ باشقا قېرىنداشلىرىدىن مەدەنىيەت جەھەتتە ئالغا كەتكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئېتىمولوگىيىسى ئەرەبچە بولغان «مەدەنىيەت» سۆزىنىڭ ئورنىغا «ئۇيغۇر» سۆزى ئېلىنغان. ئەدەبىي تىلدا ۋە جانلىق تىلدا ھەم بۇ شەكىلدە ئىشلىتىلگەن. پەقەت كېيىنكى دەۋرلەردە نېمە سەۋەبتىنكى، «ئۇيغار» سۆزىگە ئۆزگىرىپ قالغان. كۈنىمىز تۈركىيە تۈركچىسىدە، «ئۇيغار» ۋە «مەدەنىيەت» سۆزلىرى مەنىداش ۋە بىر مەنىلىك سۆز شەكلىدە قوللىنىلماقتا.

[2] ئۈچئوغۇل ــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۈرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

ئۈلگەنەر	Ülgener	ئۈلگۈنئەر. بۈيۈك ۋە ئۇلۇغ كىشى.
ئۈلكۈ	Ülkü	ئۈلكۈ. غايە، مەفكۇرە. يېتىش ئارزۇ قىلىنغان ئۇلۇغ نىشان. ئۈمىد ئىچىدە داۋام قىلىنىۋاتقان ئۇلۇغ تىلەكلەرنىڭ تامامى.
ئۈمىت	Ümit	ئۈمىت. ئارزۇ قىلىنغان نەرسە.
ئۈنال	Ünal	ئۈنئال. ئۈن، داڭق ئىگىسى بولۇش ئىستىكى.
ئۈنالان	Ünalan	ئۈنئالغان. داڭقى چىققان، نامى مەشھۇر بولغان كىشى.
ئۈنلۈ	Ünlü	ئۈنلۈ. داڭلىق. داڭقى چىققان، ھەممە تەرىپىدىن بىلىنگەن، تونۇلغان.
ئۈنەر	Üner	ئۈنئەر. داڭقى چىققان ئادەم.
ئۈنسال	Ünsal	ئۈنسال. داڭقىڭنى، نامىڭنى چىقار. داڭقىڭ، شانىڭ يەر-يەرگە يېيىلسۇن.

ۋ V ۋ

ۋاھىت	Vahit	ۋاھىت (ئە)، ۋايىت. بىر، تاق.
ۋاققاس	Vakkas	ۋاققاس (ئە). ئوقچى.
ۋارول	Varol	باربول (بار بول). كۆپ ياشا، يوقلۇقۇڭ ھېس قىلىنمىغاي، ھەمىشە بار بولغىن.
ۋەدات	Vedat	ۋەدات. سۆيگۈ، دوستلۇق.

ۋەلى	Veli	ۋېلى، ۋەلى (ئە). ئىگە، ساھىب. ئاللاھنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى.
ۋولقان	Volkan	ۋولقان (ف). يانارتاغ.
ۋۇرال	Vural	ۋۇرال (ئۇر ئال). كۈچ ئىشلىتىپ ھەققىنى ئىزدەش تىلىكى.

ي Y ي

يابغۇ	Yabğu	يابغۇ. بىر خىل ئۇنۋان. خاقان ۋەكىلى، يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىق، ئومۇمىي ۋالىي. ھىمايە قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق.
يادىگار	Yadigar	يادىكار. بىرىگە بېرىلگەن ۋە ئەست تۇتۇشى مەقسەت قىلىنغان بىر ئەستىلىك. ئىسمى قويۇلۇشتىن بۇرۇن ئانىسى ۋاپات بولغان باللارغا قويۇلىدىغان ئىسىم.
ياغىز	Yağız	ياغىز. بۇغداي ئۆڭ. زەيتۇن رەڭ. قىزغۇچراق قارا تورۇق ئات.
ياغمۇر	Yağmur	يامغۇر.
ياغما	Yağma	ياغما. ھۇجۇم بىلەن قولغا كىرگۈزۈلگەن ئولجا، غەنىيمەت، ھۇجۇم. قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىسىدىن بىرىنىڭ ئىسمى.
ياھيا	Yahya	يەھيا (ئە). بىر پەيغەمبەرنىڭ

ئىسمى.

ياقۇپ	Yakup	ياقۇپ. يەھۇدىيلاردىن چىققان پەيغەمبەر.
ياقۇت	Yakut	ياقۇت. ①. توق قىزىل رەڭلىك قىممەتلىك بىر خىل تاش.
يالاز	Yalaz	يالاز. ئاتەش تىلىمى.
يالچىن	Yalçın	يالچىن. تىك، تاقىر، تېيىلغاق يەر.
يالۋاچ	Yalvaç	يالاۋاچ. پەيغەمبەر، كىتابى بار بولغان، خەۋەرچى، بىر خەۋەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن كىشى.
يامتار	Yamtar	يامتار②. يامان، كۈچلۈك، قۇۋۋەتلىك.
ياساۋۇل	Yasavul	ياساۋۇل. قوغدىغۇچى، مۇھاپىزەتچى.
ياشار	Yaşar	ياشار. يېڭى تۇغۇلغان بالىنىڭ ياشىشى ئۈچۈن بىر تىلەك. ياشاۋاتقان، ھاياتتا بولغان.
ياشارشاد	Yaşarşad	ياشارشاد. كۆرشادنىڭ ئاكىسى.
ياۋۇز	Yavuz	ياۋۇز. شىددەتلىك، قاتتىق،

① ياقۇتلار ــ ساخا تۈركلىرىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى. ساخالار(ياقۇتلار) كۈنىمىزدىكى روسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ ياقۇتىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدىغان تۈركىي تىللىق خەلق بولۇپ، زېمىنى كەڭ، نوپۇسى ئاز، كۆپىنچىسى شامانىزمغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

② يامتار ــ كۆكتۈرك دەۋرىدىكى مەشھۇر سەركەردە كۆرشاد بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلاب قوزغىغان 40 قەدىناسىنىڭ بىرى.

كۆچلۈك. كۆچى ۋە شىددىتى
تۆپەيلى ئوسمانلى سۇلتانى سېلىم
خانغا بۇ لەقەم بېرىلگەن.

يازگان	Yazgan	يازغان، يازغۇچى.
يەكتا	Yekta	يەكتا (پ). تەڭداشسىز.
يىلدىراي	Yıldıray	يىلدىراي. ئايدەك پارقىراق، چاقماقتەك تېز.
يىلدىرىم	Yıldırım	يىلدىرىم، چاقماق. بىر ئىشنىڭ تېز سۈرئەتتە قىلىنىشى.
يىلدىزخان	Yıldızhan	يۇلتۇزخان. ئوغۇزخاننىڭ ئۈچىنچى ئوغلى. ۋەتىنىنى بىر نۇرلۇق يۇلتۇز كەبى ئايدىڭلىتىدىغان، قوغدايدىغان خاقان.
يىلما	Yılma	يىلما، قورقما. تۇتۇش قىل ۋە كەينىڭگە يانما.
يىلماز	Yılmaz	يىلماس. كۆچلۈك، يىقىلماس، چىدامىلىق، جاھىل.
يىگىت	Yiğit	يىگىت. يۈرەكلىك ۋە جەسۇر. قارام.
يىگىتالپ	Yiğitalp	يىگىت ئالپ. قارام جەڭچى.
يولداش	Yoldaş	يولداش. بىر يولدا ماڭغۇچى، سەپەرداش.
يۇنۇس	Yunus	يۇنۇس (ئە). كەپتەر. بىر پەيغەمبەرنىڭ ئىسمى. ئىلمان ۋە ئىسسىق دېڭىزلاردا ياشايدىغان ئەمچەكلىك بىر خىل هايۋان.

يۇنت	Yunt	يىلقا.
يۇرداقۇل	Yurdakul	يۇرتىغا قۇل. يۇرتىنىڭ، ۋەتىنىنىڭ خىزمىتىدە بولغۇچى.
يۇسۇف	Yusuf	يۇسۇپ. يەھۇدىيلاردىن چىققان پەيغەمبەر. چىرايلىق.
يۇرتسەۋەر	Yurtsever	يۇرتسۆيەر، ۋەتەنپەرۋەر. ۋەتىنىنى ۋە مىللىتىنى سۆيىدىغان.
يۇرتۋەرمەز	Yurtvermez	يۇرت بەرمەس[1]. يۇرتىنى ياۋلارغا ئەسلا بەرمەيدىغان.
يۈجەل	Yücel	يۈجەل. ئۆرلىمەك. ئېخىمۇ يۈكسەلمەك، ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق بولۇش تىلىكى.
يۈكسەل	Yüksel	يۈكسەل. ياخشى ئەمەللەر بىلەن ئالدىدىكى توساقلاردىن ئېشىش تىلىكى.

ز Z ز

زافەر	Zafer	زەپەر (ئە). ئۇرۇشتا ياكى مۇھىم بىر ئىشتا ئېرىشىلگەن مۇۋەپپەقىيەت.
زەكى	Zeki	زېكى (ئە). ئىدراك كۈچى كۈچلۈك.

[1] بۇ ئىسىم باتۇر تەگرىقۇتنىڭ تۆۋەندىكى شۇ سۆزىدىن ئېلىنغان: «تۇپراق، يۇرت بىزگە ئاتىلاردىن قالغاندۇر. ئەڭ تاقىر، ئەڭ شورلۇق يەرنىڭ بىر غېرىچىمۇ ياتلارغا ئەسلا بېرىلمەيدۇ.»

زىيا	Ziya	زىيا (ئە). نۇر، يورۇقلۇق.
زۇلفىقار	Zulfikar	زۇلپىقار (ئە). ھەزرىتى مۇھەممەدنىڭ ھەزرىتى ئەلىگە ھەدىيە قىلغان ئىككى بىسلىق قىلىچى.

پايدىلىنىلغان مەنبەلەر

1. مەھمۇد كاشغەرى: «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك»، 1 ـ ،2 ـ ، 3 ـ جىلد، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى.
2. ئابدۇلقادىر ئىنان: «ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تۈركچە ئىسىملار»، «تۈرك تىلى» ژۇرنىلى، 7 ـ جىلد، 1958 ـ يىل.
3. ئا.نەۋزات ئۇدياقماس: «ئات قويۇش ئەنئەنىسى»، لالە بايىراق، م.فارۇق بايىراق «ئا'دىن زٔگىچە زامانىۋى باللار ئىسىملىرى سۆزلۈكى»، ئالفا نەشرىياتى، 2000 ـ يىل، ئىستانبۇل.
4. بەسىم ئاتالاي: «تۈرك بۈيۈكلىرى ۋەيا تۈرك ئاتلىرى»، 1935 ـ يىلى ئىستانبۇل دۆلەت نەشرىياتى، 2 ـ نەشرى.
5. كەمال زەكى گەنچئوسمان: «مىلەنيۇم باللىرى ئۈچۈن تۈرك ئىسىملىرى سۆزلۈكى»، دوغان مەديا گۇرۇبۇ نەشرى، 2000 ـ يىل.
6. تۈرك تىل جەمئىيتى: «تۈركچە سۆزلۈك»، ئەنقەرە، 1988 ـ يىل.
7. لالە بايىراق، م.فارۇق بايىراق: «ئا'دىن زٔگىچە زامانىۋى باللار ئىسىملىرى سۆزلۈكى»، ئالفا نەشرىياتى، 2000 ـ يىل، ئىستانبۇل.
8. ئەرول ئايدىل: «ئاتلىرىمىز»، تۈرك كۈلتۈرىنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتى نەشرى، ئەنقەرە، 1992 ـ يىل، 2 ـ نەشرى.
9. م. كەمال چالىق: «تۈرك ئات ۋە سويادى سۆزلۈكى»، 1991 ـ يىل، 2 ـ نەشرى.
10. «تۈرك ئېنسىكلوپېدىيىسى».
11. ئاخمەت جافەرئوغلۇ: «قەدىمكى ئۇيغۇر سۆزلۈكى»، ئىستانبۇل، 1968 ـ يىل نەشرى.
12. ئابدۇلخالىك چاي: «تۈرك ئاياللىرى ھەققىدە»، «ئۆتۈكەن» ژۇرنىلى، 1975 ـ يىل، ماي ـ ئىيۇل سانى.

13. ئابدۇلقادىر دونۇك: «ئىدارىي، ئەسكىرىي ئۇنۋان ۋە تېرمىلەر»، تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتى ۋەخپىسى نەشرى، ئىستانبۇل، 1989 ـ يىل.
14. م. شاكىر ئۈلكۈتاشىر: «تۈركلەردە ئات قويۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئادەت ۋە ئېتىقادلار»، «تۈرك كۈلتۈرى»، ئەنقەرە، 1963 ـ يىل، ئاۋغۇست.
15. ئا.بىجان ئەرجىلاسۇن، فاھىر ئىز، گۈناي قۇرت، نەۋزات كۆسەئوغلۇ: «بۈيۈك تۈرك كلاسسىكلىرى»، 1985 ـ يىلى، ئەنقەرە.
16. مۇھاررەم ئەرگىن: «دەدە قورقۇت كىتابى»، بوغازئىچى نەشرىياتى، 2000 ـ يىل، 21 ـ نەشرى.
17. ئابدۇلقادىر ئىنان: «قەدىمكى تۈرك دۆلەتلىرىدە ئىدارىي، ئەسكىرىي ئۇنۋان ۋە تېرمىلەر»، 1987 ـ يىل.
18. ئەمەل ئەسىن: «ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى تۈرك كۈلتۈر تارىخى ۋە ئىسلامغا كىرىش»، 1973 ـ يىل.
19. زىيا گۆكئالپ: «قىزىل ئەلما»، كۈلتۈر مىنىستىرلىكى نەشرى، 1976 ـ يىل، ئەنقەرە.
20. فارۇق سۈمەر: «ئوغۇزلار»، تۈرك دۇنياسى تەتقىقاتلىرى ۋەخپىسى نەشرى، 1999 ـ يىل، ئىستانبۇل.
21. «ئۇيغۇر فامىلە تەتقىقاتى»، باش تۈزگۈچى: ئازاد رەخمىتۇللا سۇلتان، ئاپتورلار: كوللېكتىپ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 ـ يىل، ئۈرۈمچى.
22. ئابلىمىت ئەھەت، دىلدار مۇھەممەتئىمىن: «قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى لۇغىتى»، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1989 ـ يىل، ئۈرۈمچى.
23. ۋاھىتجان غوپۇر، ئەسقەر ھۈسەيىن: «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تېزىسلىرى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1987 ـ يىل، بېيجىڭ.

مەسئۇل مۇھەررىر: ئەخمەتجان ھوشۇر
مەسئۇل كوررېكتور: خەيرىنسا روزى

كۆپ قوللىنىلىدىغان تۈركچە ئىسىم-فامىلىلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەنىلىرى

ئابدۇرەشىد جەلىل قارلۇق

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2007- يىل 4- ئايدا 1- قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2007- يىل 4- ئايدا بېيجىڭدا 1- قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850 × 1168م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 6.125
سانى : 0001 - 2000
باھاسى : 10.00 يۈەن
978-7-105-08188-2/C.201 (维6)

责任编辑：阿合买提江·吾守尔
责任校对：海仁沙·肉孜

图书在版编目(CIP)数据

部分突厥民族姓氏浅谈：维吾尔文/阿布都热西提·基力力著.
—北京：民族出版社，2007.3
ISBN 978-7-105-08188-2

Ⅰ.部… Ⅱ.阿… Ⅲ.突厥—姓氏—研究—维吾尔语（中国少数民族语言）—Ⅳ.K289 K810.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 036524 号

出版发行：民族出版社　　http://www.mzcbs.com.
社　　址：北京市和平里北街 14 号　　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：北京艺辉印刷厂
版　　次：2007 年 4 月第 1 版　2007 年 4 月北京第 1 次印刷
开　　本：850×1168 毫米
印　　张：6.125
印　　数：0001-2000 册
定　　价：10.00 元
978-7-105-08188-2/C.201(维 6)

ISBN 978-7-105-08188-2
9 787105 081882 >
定价：10.00元